

T.C.
ATATÜRK ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
DOĞU DİLLERİ VE EDEBİYATLARI ANABİLİM DALI

Ayşe KİK

110094

NUVÎDÎ-Yİ ŞÎRÂZÎ VE *DEFTER-İ DERD*

MESNEVİSİ

T.C. YÜKSEKÖĞRETİM KURULU
DOKÜMANTASYON MERKEZİ

Yüksek Lisans Tezi

110094

Tez Yöneticisi
Doç. Dr. Veyis DEĞİRMENÇAY

ERZURUM - 2002

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Bu çalışma Doğu Dilleri ve Edebiyatları Anabilim Dalının Fars Dili ve Edebiyatı Bilim Dalında jürimiz tarafından Yüksek Lisans Tezi olarak kabul edilmiştir.

Doç. Dr. Veyis DEĞİRMENÇAY

Danışman / Jüri

Doç. Dr. Turgut KARABEY

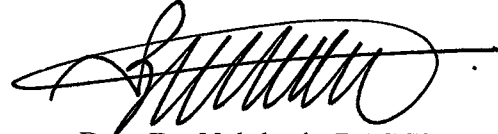
Jüri

Doç. Dr. Mehmet ATALAY

Jüri

Yukarıdaki imzalar, adı geçen öğretim üyelerine aittir. .../ .../

05 MART 2002

Doç. Dr. Vahdettin BAŞÇI

Enstitü Müdürü

İÇİNDEKİLER

ÖZET	IV
ABSTRACT	V
ÖNSÖZ	VI
KISALTMALAR	VII
GİRİŞ	
G. NUVIDİ-Yİ ŞİRÂZÎ'NİN HAYATI, ESERLERİ, EDEBİ KİŞİLİĞİ	
G.1. HAYATI	1-3
G.2. ESERLERİ	3-6
G.3. EDEBİ KİŞİLİĞİ	6-9
BİRİNCİ BÖLÜM	
NÜSHALARIN TAVSİFİ, KULLANDIĞI SANATLARDAN ÖRNEKLER, VEZİN VE KAFİYE ÖZELLİĞİ	
I.1. NÜSHALARIN TAVSİFİ	11-13
I.2. KULLANDIĞI SANATLARDAN ÖRNEKLER	14-19
I.3. VEZİN VE KAFİYE ÖZELLİĞİ	20-22
I.3.1. Vezni.....	20
I.3.2. Kafiyesi.....	20-22
İNDEKS.....	23-24
KAYNAKLAR.....	25

III

İKİNCİ BÖLÜM (METİN)

دفتر درد	1-74
فهرست اسمای اشخاص و اماکن	75-76
فهرست مطالب متن	77

ÖZET

YÜKSEK LİSANS TEZİ

NUVİDİ-Yİ ŞİRÂZİ VE DEFTER-İ DERD MESNEVİSİ

Ayşe KİK

Danışman: Doç. Dr. Veyis DEĞİRMENÇAY

2002-SAYFA: VII+25+77

Jüri: Doç. Dr. Veyis DEĞİRMENÇAY

Doç. Dr. Mehmet ATALAY

Doç. Dr. Turgut KARABEY

Nuvîdî-yi Şîrâzî ve *Defter-i Derd* mesnevisi adlı bu çalışma bir Giriş ve iki bölümden oluşmaktadır.

Giriş'te Nuvîdî-yi Şîrâzî'nin hayatı, eserleri edebi kişiliği hakkında kısaca bilgi verilmiştir.

Birinci Bölüm'de, metindeki edebi sanatlarına değinilmiş, metnin vezin ve kafiye özellikleri üzerinde durulmuş ve Nuvîdî-yi Şîrâzî'nin eserleri hakkında bilgi verilmiştir.

İkinci Bölüm'de ise söz konusu eserin, tenkitli metni yapılmıştır.

ABSTRACT

MASTER THESIS

NUVÎDÎ-Yİ SHÎRÂZÎ AND DAFTAR-E DARD MASNAVI

Ayşe KİK

Supervisor: Assoc. Prof. Dr. Veyis DEĞİRMENÇAY

2002 – PAGE: VII + 25 + 77

Jury: Assoc. Prof. Dr. Veyis DEĞİRMENÇAY

Assoc. Prof. Dr. Mehmet ATALAY

Assoc. Prof. Dr. Turgut KARABEY

This study named *Nuvîdî-ye Shîrâzî* and *Daftar-e Dard* masnavi consist of an introduction and two chapters.

In the introduction information is given about *Nuvîdî-ye Shîrâzî*'s life and literary career.

The literary art is taken to hand in the first chapter and rhyme and meter is explained. Also information about *Nuvîdî-ye Shîrâzî*'s written works is given.

In the second chapter there is a critical approach to the text.

ÖNSÖZ

Nuvîdî-yi Şîrâzî, Safevîlerden I. Şah Tahmasp (1514-1576) döneminin saray muhasibi olup, aynı zamanda çeşitli ilimlerde eserler vermiş bir bilgin ve ediptir.

Nuvîdî'nin, manzum olarak irili ufaklı yirmiden fazla mesnevîsi, gazel, kaside, kıt'a, rubâî ve muammalardan oluşan üç divanı vardır. Mensur olarak ise bir tarih kitabı bulunmaktadır.

Ancak bu önemli eserlere sahip olan şaire ve eserlerine yeterince önem verilmemiştir. Türkiye'de Prof. Dr. M. Nazif Şahinoğlu'nun hazırladığı, *Nuvîdî-yi Şîrâzî ve Salâmân u Âbsâl* adlı eseri, şair ve eseri hakkında yapılan tek önemli çalışmadır.

İlim adamları tarafından "mesnevi ustası" olarak adlandırılan şair ve eserleri üzerinde, yukarıdakinden başka detaylı bir çalışmanın olmaması üzücüdür.

Bu çalışmamız, Nuvîdî-yi Şîrâzî'nin *Defter-i Derd* adlı mesnevisinin tenkidli metninden oluşmaktadır. Şair bu mesnevîsini 965/1558'de kaleme almış ve Sânî-yi Beyzâ diye adlandırdığı divanının içinde yer vermiştir. Tasavvufî nitelikte olan *Defter-i Derd* adlı mesnevi 1633 beyitten oluşmaktadır.

Çalışmamız bir giriş ve iki bölümden oluşmuştur. Giriş bölümünde, Nuvîdî-yi Şîrâzî'nin hayatı, eserleri ve edebî kişiliğinden söz edilmiştir. Birinci bölümde çalışmamızın aslını teşkil eden *Defter-i Derd* mesnevisinde kullanılan edebî sanatlar, vezin ve kafiye özellikleri ile birlikte, yazarın diğer eserleri ve onların yazmaları hakkında bilgi verilmiştir. Çalışmanın ikinci bölümünde ise, adı geçen mesnevinin tenkitli metni verilmiştir.

Metin kısmındaki manzumelerin dizilişi hususunda, yazma nüshadaki orijinalliğe riayet edilmiştir. Sayfaların sol tarafında varak numaraları, sağ tarafında ise beyit numaraları verilmiştir.

Türkçe kısmında, metindeki beyitlere atıfta bulunulurken, dipnotta beyit numaraları da verilmiştir.

Çalışmamız sırasında ilgi ve desteğini esirgemeyen hocam Sayın Doç.Dr. Veyis DEĞİRMENÇAY'a ve katkılarından dolayı bütün hocalarıma teşekkürü bir

VII

borç bilirim.

Bu çalışma ile Nuvîdî-yi Şîrâzî'nin *Sâni-yi Beyzâ* adlı divanın içinde bulunan *Defter-i Derd* adlı mesnevisinin metni bilim dünyasının hizmetine sunulmuştur.

Erzurum, 31.01.2002

Ayşe KİK

KISALTMALAR

a.g.e.	adı geçen eser
a	Yazma nüşanın sol yüzü
b	Yazma nüşanın sađ yüzü
b.	bin
bkz.	Bakınız
H.z.	Hazreti
h.ş.	Hicri Şemsi
Metin	çalışmanın metin kısmı
nr.	Numara
nşr.	Neşreden
S.	Sayı
s.	Sayfa
trc	Tercüme eden
ts.	Tarihsiz
tsh.	Tashih Eden
v.d.	Ve devamı
vr.	Varak
Y.	Yıl
yz.	El yazması
ر.ك.	رجوع كنيد (bakınız).

TRANSKRİPSİYON SİSTEMİ

Bu çalışmada, şahıs ve eser adlarında uygulanan transkripsiyonda aşağıdaki hususlara uyulmuştur.

1- Arap alfabesinde bulunup da yeni Türk alfabesinde bulunmayan harfler şöyle gösterilmiştir.

ء, ا	: '	ط	: t
ث	: s	ظ	: z
ح	: h	ع	: '
خ	: ħ	غ	: ğ
ذ	: ẓ	ق	: k
ص	: s	ك	: ñ
ض	: d, ẓ		

2- Arapça ve Farsça kelimelerde geçen med harfleri (ا, و, ی) “â, î, û” şeklinde gösterilmiştir.

3- “‘Abd” kelimesi, bileşik isimlerde bitişik yazılmıştır. ‘Abdullâh gibi.

4 - “Dîn” kelimesi ile oluşturulan bileşik isim ve lakaplar bitişik yazılmıştır. Takiyuddîn gibi.

G. NUVÎDÎ-Yİ ŞİRÂZÎ

G.1. Hayatı

Nuvîdî-yi Şîrâzî, Safevî devrinde yetişen, I. Şah Tahmasp (1514-1576) sarayının yazarları ve muhasipleri arasında yer alan ve edebî şekillerden daha çok mesnevî türünde şiir söyleyen bir şairdir¹.

Asıl adı, ‘Alî Zeynel‘abidîn b. ‘Abdulmu‘min eş-Şîrâzî ise de, Abdi Beyk (Abdi Bey) olarak meşhurdur². Önce Nuvîdî, daha sonra Abdî mahlasını kullanmıştır³. Bazı tezkirelerde Hâce⁴, Mollâ ve Mevlânâ⁵ olarak geçmesine karşılık, bazılarında Mucâhid ve Mufrede nuvis⁶ lakaplarıyla anılmaktadır.

920/1514’de dünyaya gelen şairin⁷ doğduğu yeri, Sâm Mirzâ, Takiyuddîn-i Kâşî, Emin Ahmed Râzî, Şîrâz olarak belirtmişler ve onu Şîrâz’ın ileri gelenlerinden olarak tanıtmışlardır⁸. Ancak, Sabâ, *Rûz-i Rûşen* adlı eserinde; Onun İsfahanlı olduğunu yazmış ve daha fazla Şîrâz’da kaldığı için onun Şîrâzlı sanıldığını belirtmiştir⁹. Bazen de onu, işi güzel yazı yazmak olan, ‘Abdî-yi Nîşâbûrî ile karıştırarak

¹ Şahinoğlu, M. Nazif, *Nuvîdî-yi Şîrâzî ve Sâlâmân u Absâl*, İstanbul, 1982, s. 22; Dihhuda, Ali Ekber *Lugatnâme*, Tahran, 1346 hş., s. 919; Sâmî, Şemseddin, *Kâmûsu'l-'Alâm*, İstanbul, 1311, IV, 2446.

² Şahinoğlu, *a.g.e.*, s. 22; Safâ, Zebîhullah, *Târih-i Edebiyyât Der İrân*, 1371 hş., Tahran, V/2, 746.

³ Nuvîdî, *Külliyât*, vr. 3a-167b.

⁴ Takiyuddîn Kâşî, Muhammed b. Şerefuddîn ‘Alî-yi Kâşî, *Hulâsatu'l-eş‘âr ve Zubdetu'l-efkâr*, I, 334; Gulçîn-i Ma‘âni, Ahmed, *Mecelle-i Vahîd*, Y. 3, S. 4, s. 340-342.

⁵ Munzevî, Ahmed, *Fihrist-i Nushahâ-yi Hattî-yi Fârsî*, Tahran, 1350 hş., III, 263.

⁶ Şahinoğlu, *a.g.e.*, s. 22.

⁷ Nuvîdî, *a.g.e.*, vr. 255b; Şahinoğlu, *a.g.e.*, s. 22.

⁸ Sâm Mirzâ, *Tezkire-i Tuhe-i Sâmî* (nşr. Ruknuddîn Humâyunferruh), Tahran, s. 1346 hş., Râzî, Emin Ahmed, *Heft İklim* (nşr. Cevâd Fâzıl), Tahran, ts., I, 236; Takiyuddîn Kâşî, *a.g.e.*, s. 334.

⁹ Sabâ, Muhammed Muzaffer-i Huseyn, *Rûz-i Rûşen* (nşr. Muhammed Ademiyat), Tahran, 1343 hş., s. 856.

Nişâburlu olarak göstermişlerdir¹⁰. Çağdaşı olan Takiyyuddîn-i Kâşî ve Sâ'm Mirzâ dahil, hakkında bilgi veren tezkire yazarları çok az şey söylemekle yetinmişler, etraf- lı bilgi vermekten kaçınmışlardır¹¹. En fazla bilgiyi de Takiyyuddin-i Kâşî ve Zebîhullah-i Safâ vermişlerdir¹².

Nuvîdî'nin çocukluk yıllarına dair elimizde bir bilgi bulunmamakla beraber¹³ tanınmış bir aileye mensup olduğunu ve gençliğini edebîyat, siyak ve matematik i- limleriyle geçirdiğini söyleye biliriz¹⁴.

Güvenilir bir insan olarak bilindiği için, devlet kademesinde yükselmiş ve sal- tanat defterdarlığında muhasebeciliğe başlamıştır¹⁵.

Halkın mukadderatı üzerinde ve gelir-giderlerini belirleme konusunda siyak ilmini çok iyi bir biçimde kullanmış¹⁶ ve bu alanda eşine az rastlanır bir uzman oldu- ğu için de, Vahîd-i Kirmânî tarafından hicvedilmiştir.¹⁷

Daha sonraları yazmaya başlayan Abdi Beyk'i, şairliğinden dolayı tüm yazarlar övmüşlerdir. Sâ'm Mirzâ; "O, mesnevîde çok uzmandı" der¹⁸.

Nuvîdî, sarayda bulunduğu dönemlerde boş durmayıp, orada bulunan bilginle- rin, fesahat ve belagat sahibi ediplerin meclislerine katılarak, daima büyük şairlerin inci gibi berrak ve akıcı şiirlerini okuyup değerlendirerek, kendisini yetiştirmeye gayret sarf ettiğini, sonunda kendisinin de bu kafileye katıldığını belirtir¹⁹.

¹⁰ Safâ, *a.g.e.*, V/2, 746.

¹¹ Şahinoğlu, *a.g.e.*, s. 23.

¹² Gulçîn-i Ma'ânî, *a.g.e.*, s. 340; Safâ, *a.g.e.*, V/2, 746-755/1366-1375

¹³ Şahinoğlu, *a.g.e.*, s. 24.

¹⁴ Safâ, *a.g.e.*, V/2, 747.

¹⁵ Sâ'm Mirzâ, *a.g.e.*, s. 59.

¹⁶ Sâ'm Mirzâ, *a.g.e.*, s. 95; Gulçîn-i Ma'ânî, *a.g.e.*, s. 340.

¹⁷ Mu'în, Muhammed, *Ferheng-i Fârsî*, IV, 4269, "Mufrede" maddesi.

¹⁸ Sâ'm Mirzâ, *a.g.e.*, s. 59.

¹⁹ Şahinoğlu, *a.g.e.*, s. 25.

Hayal içerikli birçok mesnevîsi olup, *Cemşid* kitabını da küçük yaşta yazmıştır²⁰.

Şâir, kendisi gibi, I. Şah Tahmasp dönemi şairlerinden olan Helâkî-yi Hemedânî'nin kız kardeşinin çocuğudur.²¹

Nuvîdî, verdiği öğütlerden birinde, Nasıruddîn 'Abdulmu'mîn adında bir oğlu olduğunu belirtir. Fakat aile efradı ve yakın akrabası hakkında fazla bilgi vermemiştir²².

Gençliğini hamseler söyleyerek geçiren Nuvîdî,²³ Ekber Şah'ın (1542-1605) hükümdarlığı zamanında Hindistan'a gitmiş ve bu hükümdar tarafından ödüllendirilmiş; ancak daha sonra İran'a dönmek zorunda kalmıştır²⁴.

Şair, 988/1582 yılında altmış sekiz yaşında Erdebil'de vefat etmiştir²⁵.

G.2. Eserleri

Eserlerini daha ziyade dinî, felsefî ve tarihî konularda kaleme alan ve bu konular içinde tarihî şahsiyetlerin ve din büyüklerinin övgüleriyle birlikte dinî, tasavvufî, ahlakî ve felsefî meseleleri işleyen Nuvîdî'nin bilinen ve günümüze kadar gelen eserleri manzum ve mensur olmak üzere ikiye ayrılır:

Manzum olarak; irili ufaklı yirmiden fazla mesnevîsi ve kaside, gazel, kıta, rubai ve muammalarından oluşan üç divanı vardır²⁶. Mensur olarak ise, *Tekmiletu'l-ahbâr* adlı bir tarih kitabı bulunmaktadır²⁷.

²⁰ Safâ, *a.g.e.*, V/2, 748.

²¹ Kudret, Muhammed Kudretullah Gupâmevî-yi Hindî, *Tezkire-i Netâicu'l-efkâr*, Bombay, 1336 hş., s. 370.

²² Şahinoğlu, *a.g.e.*, s. 26.

²³ Safâ, *Târîh-i Edebiyyât der Îrân*, V/2, 748.

²⁴ Kudret, *a.g.e.*, s. 370.

²⁵ Sâmî, *a.g.e.*, IV., 2446; Gulçîn-i Ma'âni, *a.g.e.*, s. 340-341; Hidâyet, Mahmut, *Gulzâr-i Câvidân*, Tahran, 1358 hş., II., 902; Takiyuddîn-i Kâşi, *a.g.e.*, I., 334; Said-i Nefisi, *Târîh-i Edebiyyât der Îrân ve der Zebân-i Fârsî*, Tahran, 1344 h.ş., I., 385; Şahinoğlu, *a.g.e.*, s. 28.

²⁶ Nuvîdî, *a.g.e.*, vr. 169a; Şahinoğlu, *a.g.e.*, s. 28.

²⁷ Storey, C. A., *Persian Literature*, London, 1953, I/2, 1239; Gulçîn-i Ma'âni, *a.g.e.*, s. 346

Kendisi, bunları başlı başına bir külliyyat yapmak istemiş²⁸ ve elli yaşında ilk külliyyatını yazmış; ikinci külliyyatını da yazmaya başlamış olduğu bilinmekle beraber; eserlerine, bazı yerlerde külliyyat²⁹, bazı yerlerde ise divan adını vermesinden dolayı³⁰ Nuvîdî'nin eserleri hakkında, kaynakların verdiği bilgiler birbirini tutmamaktadır³¹.

932/1526'de yani 12 yaşında şiir söylemeye başlayan şair, edebî şekillerin birçok türünde eserler meydana getirmiş, ancak en son mesnevîde karar kılmıştır³².

Mesnevi türündeki nazım şeklini tercih etmesinden dolayı eserlerinin çoğunu mesnevî olarak veren Nuvîdî³³ doğal olarak, Nizâmî, Emîr Husrev-i Dihlevî, Hâcû-yi Kirmânî, Mollâ Câmî, Attâr ve Sa'dî gibi hamse ve mesnevî şair ve yazarlarından etkilenmiştir³⁴.

Çok genç yaşlarda yazılmış iki hamsesi bulunan şair³⁵, ilk divanını (külliyyatını) 957/1551'de tamamlamış³⁶, dört sayfalık önsözle birlikte, *Mazhar-i Esrâr*, *Câm-ı Cemşîd*, *Heft Ahter*, *Mecnûn u Leylî*, *Âyîn-i İskenderî*³⁷ ile *Salâmân u Absâl* ve kaside, gazel, kıt'a, rubai ve muammalardan oluşan bu külliyyatta³⁸ Nuvîdî mahlasını kullanmış ve ona *Gurre-i Garrâ* adını vermiştir³⁹.

Nuvîdî, 961/1555 yılında Gürcistan'a gitmiş ve orada *Bûstân-ı Hiyâl* bir diğer adıyla *Envâr-i Tecellî* adlı eserini nazma dökmüştür⁴⁰.

²⁸ Nuvîdî, *a.g.e.* vr. 255b-256a.

²⁹ Nuvîdî, *a.g.e.*, vr. 2b-3a.

³⁰ Nuvîdî, *a.g.e.*, vr. 167b.

³¹ Şahinoğlu, *a.g.e.*, s. 28.

³² Nuvîdî, *Kulliyât*, vr. 255 b.

³³ Sâmi, *a.g.e.*, IV, 2446; Hidayet, *a.g.e.*, II, 902; Şahinoğlu, *a.g.e.*, s. 28.

³⁴ Şahinoğlu, *a.g.e.*, s. 28.

³⁵ Safâ, *a.g.e.*, V/2, 751.

³⁶ Ş. Sâmi, IV, 2446.

³⁷ Nuvîdî, *a.g.e.*, vr. 143b ve 144a.

³⁸ Nuvîdî, *a.g.e.*, vr. 168a; Şahinoğlu, *a.g.e.*, s. 28.

³⁹ Nuvîdî, *a.g.e.*, *Bûstân-ı Hiyâl*, vr. 256a; Şahinoğlu, *a.g.e.*, s. 28.

⁴⁰ Gulçîn-i Ma'âni, *a.g.e.*, s. 340-344.

965/1559'da tamamladığı ve 'Abdî mahlasını kullandığı ikinci divanında (külliyatında) ⁴¹, dört sayfalık bir önsöz yazmış ve ona, *Sânî-yi Beyzâ* adını vermiştir⁴². Bunun içinde; *Cevher-i Ferd*, *Defter-i Derd*, *Tarabnâme*, *Bûstân-ı Hıyâl*, *Silsile* veya *Firdevsu'l-ârifîn* adlı mesnevîleri ile kaside, gazel, kıt'a ve rubailerden oluşan divanı bulunmaktadır.

Üçüncü hamsesinde *Ravzatu's-sıfât*, *Devhatu'l-ezhâr*, *Cennetu'l-esmâr*, *Zinetu'l-evrâk* ve *Sahîfetu'l-ihlâs* adlı mesnevîleri vardır. Bu külliyata bunların dışında diğer şiiirlerden oluşan bir divanın eklenip eklenmediği bilinmemektedir⁴³.

Bunlardan başka *Hazâinu'l-melekût* veya diğer adlarıyla *Seb'a-yi 'Abdî* ve *Heft Hızâne* isimli kelim ve ahlak konularında Attar'ın mesnevîleri ve Sa'dî'nin Bostan'ında olduğu gibi ayet ve hadislerden ilham alarak yazdığı yedi küçük mesneviden ibaret eseri vardır; bu da 968/1562 yılında tamamlanmıştır. Bunlar⁴⁴:

Sahîfe-i Lâ Rayb: Nizâmî'nin *Heft Peyker*'i, Husrev-i Dihlevî'nin *Heşt Bihişt*'i, Hâcû-yi Kirmânî'nin *Kemâlnâme*'si ve Câmî'nin *Silsiletu'z-zeheb'inden* taklit edilmiştir.

Levh-i Mestûr: Peygamberimizin övgüsü, miracı ve Hz. Ali'nin methini içerir.

Bahr-i Mescûd: İmamların övgüsünü ve üstünlüklerini içerir.

Menşûr-i Şâhî: Şah Tahmasp'ın övgüsü, devlet adamlarına söylenmesi gereken öğüt ile ahlakî kurallar hakkındadır.

Murûcu'l-esvâk: Halkın her kesiminin, ahlakî kaideleri ve insanların iki dünya mutluluğunu elde etmeleri için yapılması gereken şeyleri anlatır.

Muheyycu'l-eşvâk: Aşk ve muhabbet hakikati ile ilahî aşka ulaşmak ve sahip olmakla manevî ve ulvî alemde elde edilecek olan gerçekleri anlatır.

Nihâyetu'l-i'câz: Kitabın sonuç bölümü olup ahlak hakkında yazılmıştır.

⁴¹ Nuvidî, *a.g.e.*, göst. yerl.; *Bûstân-ı Hıyâl*, vr. 256a; Şahinoğlu, *a.g.e.*, s. 29.

⁴² Nuvidî, *a.g.e.*, vr. 167b; Safâ, *a.g.e.*, V/2, 749; Şahinoğlu, *a.g.e.*, s. 29.

⁴³ Safâ, *a.g.e.*, V/2, 750; Gulçîn-i Ma'ânî, *a.g.e.*, s. 346; Şahinoğlu, *a.g.e.*, s. 29.

⁴⁴ Safâ, *a.g.e.*, V/2, 751-752; Şahinoğlu, *a.g.e.*, s. 31.

Ancak Safâ'ya göre yukarıdaki manzum eserlere ek olarak, şairin mütekarib bahrinde yazılmış ve Şah Tahmasp'a hitaben söylenmiş olan manzum bir eseri daha vardır. Bu eserin konusu; çiçeklerin birbirleriyle münazarası ve sabah rüzgarının, çiçeklerin şahıyla konuşmasıdır. Sarayova Doğu Bilimleri Enstitüsünde bulunan kitabın ismi fihriste; *Kitab-ı Gûl-i Reyhân* olarak geçmiştir. Kitapta, Şah Tahmasp'ın övgüsü yer almaktadır⁴⁵.

Yine Safâ'ya göre, Abdi Beyk in yazdığı diğer bir eserde, Şeyh Safiyyuddîn-i Erdebilî'nin mezarı ve külliyesi hakkında açıklamalarda bulunduğu ve Şah Tahmap'ın emriyle 975/1569'de yazdığı, *Serîhu'l-mulk* adlı eseridir⁴⁶.

Şairin mensur tek eseri, Şah Tahmasp'ın kızı Perihan Hanım adına kaleme aldığı *Tekmiletu'l-ahbâr* adlı tarih kitabıdır. Eserin yazılış tarihi hakkında, Storey 967/1551⁴⁷, Sâm Mirzâ ise 977/1571 veya 983-988/1577-1582 yıllarını zikreder⁴⁸.

G.3. Edebi Kişiliği

Nuvîdî'ye göre, dilin insan için büyük bir önemi vardır. İnsanın değeri, dili ve ifade yeteneğiyle belli olur. Söz, fesahat ve belagat kurallarına uygun olarak eda edilmelidir. Şairde, iyi bir beyan ve ifadenin yanında, doğuştan gelen bazı yeteneklerin bulunması şarttır. Şair, bir toplum için gereklidir; hikmetli ince anlamları, inanç dolu gerçekleri dile getiren imanlı bir şairin şiiri, şüphesiz hikmetin ta kendisidir. Ekseriyetle sevgilinin vasıflarını anmak, yaratıklara belki de yaratıcının sevdiklerine karşı aşk duymak ve sevgi izhar etmek maksadıyla terennüm edilen aşıkâne gazeller küçümsenemeyeceği gibi, hükümdarları ve diğer büyük zevatı adaletli olmaya, cömertlik etmeye, herkese iyilikte bulunmaya ve ahlakın diğer kurallarını benimsemeye, özellikle ilâhî ahlakla donanmayı teşvik için söylenen övgü kasideleriyle geçmiş kimselerin halinden insanı haberdar edip, ibret almaya ve gelecek hakkında akli u-

⁴⁵ Safâ, *a.g.e.*, V/2, 753.

⁴⁶ Safâ, *a.g.e.*, V/2, 751

⁴⁷ Storey, *a.g.e.*, I/2, 1239.

⁴⁸ Sâm Mirzâ, *Tuhfe-i Sâmî*, Mukaddime, s. 15- 17; Şahinoğlu, *a.g.e.*, s. 32

yarmaya vesile olan tarihî ve felsefî konularda kaleme alınan mesneviler de boş şeyler sayılmamalıdır⁴⁹.

Tıpkı Mollâ Camî gibi, çeşitli usuller uygulamak suretiyle genel anlamda her eserin bitiş tarihini vermeyi ve bazen beyit sayısını bile belirtmeyi kendisine huy edinen Nuvîdî'nin, gerek eserlerinin muhtevâsından gerekse tezkire yazarlarının onun hakkında kullandıkları ifadelerden ağırbaşlı, sağlam karakterli ve fazilet sahibi biri olduğu anlaşılır. Hem Tuhfe-i Sâmi'de, hem de Hulâsatu'l-eş'âr'da, o, emaneti gözeten, dindar ve her bakımdan dürüst ve dürüstlükte kalem erbabı arasında dengi ve benzeri bulunmayan bir yazar olarak sunulur. Takiyyuddîn-i Kâşî, onun herkese iyilik etmeyi, ihsanda bulunmayı, aşırı arzu ve istek sahibi nefisleri teskin edip yatıştırılmayı, gönüllerdeki hastalıkları teşhis edip gidermeyi kalem erbabını ve herkesi memnun ve hoşnut edecek bir davranışla yaptığını anlatır⁵⁰.

Eserlerinde istifade ettiği kaynakları dikkatli bir şekilde ve tam bir itina ile belirtmesi, yararlandığı kişilerin isimlerini sıkça zikretmesi, dürüstlüğünü gösterdiği kadar, prensip sahibi üstün bir kişi olduğunu da belgeler. Eserlerindeki muhtelif pasajlardan özellikle ikinci külliyyatında yer alan *Bûstân-ı Hıyâl*'daki ibare ve muhteva ile *Heft Hızâne*'sindeki *Bahr-ı Mescûd* adlı mesnevisinin sonunda, şâirimizin Şîi olduğu, fakat fazla mutaassıp olmadığı anlaşılır. Yine bütün eserlerinin muhtevâsından, özellikle *Sâlâmân u Âbsâl*'ın nazmına sebep olan Sultan Muhammed Sıdkî'yı Esterâbâdî hakkında verdiği malumatta onun tasavvufla iştiğal ettiği, bu zatın müritlerinden biri veya en azından tasavvuf meşrep bir şâir olduğu kolaylıkla sezilebilir⁵¹.

Şairin, şiir ve şairlikteki liyakati mükemmeldir. *Hulâsatu'l-eş'âr*'daki bilgiye göre, mizacının kusursuzluğu, zekasının keskinliği, ruhunun temizliği, gönlünün saf ve berraklığı bakımından onun eşi ve benzeri yoktur. Şiirde ve erdemde diğerlerinden ayrılmış müstesna bir şahsiyettir. Şiir söylemeyi meslek edinen ve bu uğurda ya-

⁴⁹ Şahinoğlu, *a.g.e.*, s. 35-36.

⁵⁰ Şahinoğlu, *a.g.e.*, s. 36.

⁵¹ Şahinoğlu, *a.g.e.*, s. 36-37.

rıŒa çıkan Œairlerin çođunun önündedir. O, birçok mesnevi yazarlarından, özellikle kendi ađdaŒlarından daha çok mesnevi yazmıŒtır⁵².

Sam Mirzâ'ya göre de Nuvîdî, mesleđinde eŒi bulunmaz, beceri sahibi birisidir; özellikle Œiirde, insanı büyüleyen bir güce sahiptir. Kendisi gibi mesnevi Œairi olan Kâsım-i Gunâbâdî, Œairimizi ve iki hamsesini hararetli bir Œekilde ver. Nuvîdî'nin dođru, samimi, akıllı, iyi talihli, yüksek tabiatlı ve yüce lkl birisi ve bilgisiyle, çađında tek olduđunu; Nuvîdî ve 'Abdî mahlaslarıyla iki hamse söylediđini; sözünün gökten indiđini; buna, ilham denmesinin uygun olacađını ve nl Œair Nizâmî'nin hamsesini esas alarak vücuda getirdiđi iki hamsesinin önemini belirtir⁵³.

Nuvîdî, kendi karihasını çok beđenir; Œiir ve Œairliđin kıymetini iyi bilir. Allah'ın yardımıyla hamse yazarlarının etkisinden kurtularak, bađımsız bir Œekilde mesnevi alanında kalem oynattıđını; bu hususta herkese örnek olacak duruma geldiđini; nazım Œekillerinden kaside, gazel, kıta, rubai ve benzeri türlerde Œiirler söylediđini; yeni ve anlamlı güzel gazelleri olduđunu; mesnevi türünün en iyi nazım Œekli olduđuna inandıđı için de onda karar kıldıđını; eserlerini mesnevi nazım Œeklinde yazdıđını ve bu alanda çok ilerlediđini ve Œiirlerini, büyük kiŒilerin örnek olarak getirdiklerini ifade eder⁵⁴.

Œair, mesnevide Nizâmî'yi, gazelde Husrev-i Dihlevî'yi nder kabul eder. Câmî'nin nazmını beđenir. Sa'dî'nin *Bostân*'ına nazire olarak kaleme aldıđı, onun gibi on baba ayırdıđı, ancak genellikle farklı konuları iŒlediđi *Bûstân-ı Hıyâl* adlı eserinde, kendisiyle Sa'dî'yi karŒılaŒtırır ve ondan daha üstün olduđunu söyler. Ayrıca Attar ile de kendisini karŒılaŒtırarak ondan daha baŒarılı olduđunu ifade eder. Emîr Husrev-i Dihlevî'nin *Kırânu's-sa'deyn*'ine nazire olarak yazdıđı *Cevher-i ferd* adlı mesnevisinde, kendisiyle Dihlevî'yi mukayese eder ve onun yaratıkları vmekle meŒgul olduđunu, kendisinin ise yaratana övdüđünü; eserinin, derin deniz gibi bir tabiattan fiŒkırıldıđı için, ötekenden yüz defa daha Œanlı olduđunu açıklar. Câmî'nin

⁵² Œahinođlu, *a.g.e.*, s. 37.

⁵³ Œahinođlu, *a.g.e.*, s. 37.

⁵⁴ Œahinođlu, *a.g.e.*, s. 37-38.

Silsiletu'z-zeheb'ini inceledikten sonra, ona nazire olarak *Tarabnâme* adlı mesnevisi- ni yazar ve orada, hikmet ve vaiz içerikli kasidelerin yazılmasını ve bunların, Dihlevî ve Câmî'ninkilerin düzeyinde olmasının uygun olacağını; ayrıca övgü dolu kaside- lerde, Enverî'nin örnek alınması gerektiğini belirterek Nizâmî'yi Hâfız'a tercih eder. Daha sonra *Tarabnâme'sini* ve kendisini över⁵⁵.

Safâ, 'Abdî Bek'in çok çalışmasına rağmen, edebiyatta güçlü bir yazar sayıla- mayacağını, çünkü yeni mazmun ve istiareli terkipler kullanmadığını belirtir. Bunun- la beraber onun mesnevîlerinin, kendi zamanında başka ediplerin doğasına güzel gel- diğini söylemiştir. Ayrıca onun eski edipleri taklit etmeye meraklı ve bu konuda ısrarlı olduğunu, bu sebepten dolayı onların bazı manzumelerinin belli bölümlerine be- yit ve kafiye olarak cevap verdiğini belirtir⁵⁶.

Mesnevîlerini daha çok tarihi, tasavvufî ve felsefî konularda söyleyen Nuvîdî, büyük şairlerin şiirlerini inceledikten sonra, yavaş yavaş şairliğinde olgunlaşmış ve kaside, gazel, kıta, rubai ve diğer nazım şekilleri yanında yirmiden fazla mesnevi ve bir adet de tarih kitabı vücuda getirmiş güçlü bir şair ve yazardır.

⁵⁵ Şahinoğlu, *a.g.e.*, s. 38-39.

⁵⁶ Safâ, *a.g.e.*, V/2, 751.

I.1. Nüshaların Tavsifi

Nuvîdî'nin eserleri, belki de küçük mesnevîler olduğu için, daha sonra onların hepsini birleştiren büyük külliyatlar haline getirilmiştir⁵⁷.

Hicrî 969-971 yıllarında bizzat şair tarafından, külliyat olarak yazılmış⁵⁸ ve Süleymaniye Kütüphanesi Hekimoğlu Ali Paşa bölümünde 656 numarada kayıtlıdır. Hem ortasında hem de sonunda eksigi bulunmaktadır. Kağıdı filigranlı, krem renkli ve normal incelikte olup, lacivert renkli bir mürekkep ve okunaklı bir talik yazı ile yazılmıştır. Eser, 247x170 (170x 105) mm. ebadında. orta şemseli salbekli. ince şirazeli, miklepsiz, koyu kahverengi meşin bir cilt içinde 257 varaktır⁵⁹. Her satırda iki beyit ve bir sayfada 21 mısra bulunmaktadır. Başlıklar ortadaki iki sütun üzerine kırmızı mürekkeple yazılmıştır. Kitabın üzerindeki vakıf mührü okunamamakla beraber, mührün üstünde muahhar bir yazı ile;

کلیات مولانا زین العابدین المشهور بعبدی المتخاص بنویدی.

ibaresi yazılıdır. Mührün altında ise; daha yeni bir yazıyla; کلیات نویدی

yazısı yer almaktadır. *Mecnûn u Leylî* mesnevîsi mevcut cildi yapılmadan önce çalınmış ve sadece 115a, sayfasında dört beyit ve eserin külliyata yazılış tarihi kalmıştır⁶⁰. Bu eksik külliyatta; 1b-3b arasında bir önsöz, daha sonra arkasından, 3b-34a arasında *Mazhar-ı Esrâr*; 35b-74a arasında *Câm-ı Cemşîdî*; 75b-114b'de *Heft Ahter*; 115a'da *Mecnûn u Leylî*'den dört beyit; 115b-144a'da *Âyîn-i İskenderî*⁶¹ ve 145b-156b'de *Salâmân u Absâl* adlı mesnevîsi ile 157b-167a'da birkaç murabba ve kaside bulunmaktadır. İkinci divanına ait yerlerde ise; 167b-169a arasında dört sayfalık bir önsöz bulunmakta olup, 169b-212a'da *Cevher-i Ferd*; **213b-233b'de, Defter-i Derd**;

⁵⁷ Şahinoğlu, *a.g.e.*, s. 33.

⁵⁸ Nuvîdî, *Külliyat*, vr. 34a, 74a ve 246a.

⁵⁹ Süleymaniye Kütüphanesi Hekimoğlu Ali Paşa, nr. 656 (Külliyât-ı Nuvîdî); Şahinoğlu, *a.g.e.*, s. 34.

⁶⁰ Şahinoğlu, *a.g.e.*, s. 35.

⁶¹ Nuvîdî, *a.g.e.*, vr. 166b ve 167a kenarda.

234b-246a'da *Tarabnâme*; 247b-257b arasında ise *Bûstân-ı Hiyâl*'in bir bölümü bulunmaktadır.

213b-233b'de yer alan *Defter-i Derd* mesnevisinin başı:

به نام آنکه طرح دفتر درد به نام عاشق ثابت قدم کرد

Sonu:

اگر تاریخ خواهی ای جوانمرد بکن فهم از ندای دفتر درد

Defter-i Derd mesnevisinin bulunmadığı, Nuvîdî'ye ait eserlerin yer aldığı diğer nüshalar:

1- Blochet, Rieu⁶² ve Munzevi'nin verdiği bilgilere ve Tahran Üniversitesi Merkez Kitaplığı Yazma Eserler Kataloğu'nda belirtildiğine göre⁶³; Tahran Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi kitaplığında 362 numarada kayıtlı ve 1 Ramazan 977'de nesta'lik yazıyla yazılan, ancak son ve baş tarafında eksikleri bulunan, 'Abdî Bek külliyyatı üç hamse ve bir yedi hazineden oluşur⁶⁴.

2- Yine Tahran Üniversitesi Merkez Kitaplığı'nda 2425 numarada kayıtlı olup XI/XVII. asırda tamamlanan ve 27600 beyitten oluşan 600 varaklık külliyyat nüshasında iki hamse ve heft hazinesi bulunmaktadır⁶⁵. Gulçîn-i Ma'ânî, Nuvîdî'nin mesnevîlerini içeren tam nüshanın Tahran Üniversitesi Merkez Kitaplığı'ndaki nüsha olduğunu belirtirse de⁶⁶; Şahinoğlu'na göre, bu tam olarak gerçeği yansıtmaz⁶⁷. Çünkü şairin üç hamsesi, bir heft hazinesi ve bir de *Salâmân u Absâl* mesnevîsi vardır; bu nüshada *Defter-i Derd* adlı mesnevinin de yer aldığı üçüncü hamse ve son mesnevî bulunmamaktadır⁶⁸.

⁶² E. Blochet, *Catalogue*, III, 352 v.d.; C. Rieu, Supplement, S. 197.

⁶³ Fihrist-i Nushahâ-yi Hattî-yi Fârsî, III, 1897; Fihrist-i Nushahâ-yi Hattî-yi Merkezî-yi Dânişgâh, IX, 1077-1078.

⁶⁴ Şahinoğlu, *a.g.e.*, s. 33.

⁶⁵ Şahinoğlu, *a.g.e.*, s. 33.

⁶⁶ Gulçîn-i Ma'ânî, *a.g.e.*, s. 345.

⁶⁷ Şahinoğlu, *a.g.e.*, s. 33.

⁶⁸ Şahinoğlu, *a.g.e.*, s. 33.

3- Rahimof'un yararlandığı külliyat nüshasında, on mesnevî veya dokuz mesnevî ve bir adet heft hazinesi ve Bibliotheque Nationale ile British Museum'da ise sadece *Bûstân-ı Hiyâl* adlı mesnevîsi ile heft hazinesinin birer kısmı bulunmaktadır⁶⁹.

4- Bunlardan başka, *Heft Hizâne* adlı eserin beş nüshası tespit edilmiştir. Bunlardan ilki, Bibliotheque Nationale'de 107 varak⁷⁰, ikincisi British Musseum'da 100 varak⁷¹, üçüncüsü Tahran Üniversitesi Merkez Kütüphanesinde 184 varak, dördüncüsü Tahran Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Kitaplığında⁷², beşincisi de Rahimof'un ihtiyarında⁷³, muhtemelen Azerbaycan İlimler Akademisi Şarkiyat Enstitüsün'dedir⁷⁴.

5- Şahinoğlu, *Nuvîdî-yi Şîrâzî ve Salâmân u Absâl* adlı eserinde, bunların dışında; Catalogue Of The Persian, Turkish, Hindustans And Pushtu Mss. In The Bodleina Library, part III, Addiatonal Persian Mss., Bis. A. F. L. Bes Beestou, Oxford 1954 nr. 2711 de Nuvîdî'nin I. Şah Tahmasp sarayındaki resmi yazılarından da bahsedildiğini belirtir⁷⁵.

6- Şahinoğlu'nun da belirttiği gibi, içeriğinin ne olduğu bilinmeyen ve tavsifi yapılmadan A. Munzevî tarafından, Tebriz Milli Kitaplığı'nda, 3685 numarada kayıtlı ve X. asra ait bir Nuvîdî divanından bahsedilmektedir. Ancak bu eserin şairimize ait olup olmadığı ve neleri ihtiva ettiği bilinmemektedir⁷⁶.

⁶⁹ Şahinoğlu, *a.g.e.*, s. 33.

⁷⁰ Farsça yazma eserler kısmı, supplement 1814, krş, E. Blochet, III, 352.

⁷¹ Farsça yazma eserler kısmı, nr. 3504, 65b- 164a; krş, C. Rieu, Supplement, s. 197-198.

⁷² A. Munzavi, *Fihrist...*, III, 1897 krş; *Fihrist-i Nushahâ-yi Hattî-yi Kitabhâne-yi Merkezî-yi Dânişgâh*, IX, 1077-1078.

⁷³ *Gulçîn-i Ma'ânî*, *a.g.e.*, s. 344.

⁷⁴ Storey, *Persian Leterature*, 1/2, 1239.

⁷⁵ Şahinoğlu, *a.g.e.*, s. 32.

⁷⁶ *Nushaha-yi Hattî-yi Farsi*, III, 2433 (nusha 4:297); Şahinoğlu, *a.g.e.*, s. 32.

I.2. Kullandığı Sanatlardan Örnekler

Şair, Defter-i Derd adlı mesnevisinde birçok sanatlar kullanmıştır. Bunlardan örnekler:

Mürâ'ât-i Nazîr: Beyitte anlam bakımından birbirine uyan kelimeler bir arada getirilmiştir.

به دل آمیخت غم چون شکر و شیر زبان را کرد از دل چاشنی گیر

*Gam gönüle şeker ve süt gibi karıştı, dili gönülden çeşneci yaptı.*⁷⁷

İhâm-ı Tezat: Birkaç anlamı alan bir sözcüğün mısra yada beyit içinde söylenmemiş anlamıyla karşıt anlamlı bir sözcük arasında ilgi kurmaktır. Bu sanat adından da anlaşılacağı ihâm ve tezât sanatlarıyla birlikte bulunur.

کس کان باده تلخش شود نوش کند افسانه شیرین فراموش

*Kişi acı şarabı içince Şirin'in efsanesini unuttur.*⁷⁸

Teşbih: Bir şeyin bir şeye veya bir kimsenin bir kimseye benzetilmesidir. Aşağıdaki beyit teşbih sanatına bir örnektir:

چراغ حسن از نور خود افروخت به داغ عشق اسباب خرد سوخت

*Güzellik lambasını, kendi ışığıyla yakınca, aşk ateşiyle akıl eşyası yandı.*⁷⁹

İsti'âre: Bir şeyin bir şeye benzetilmesi, sonra benzeyenin benzetilen yerine geçmesidir.

⁷⁷ Metin, s. 1 / 8.

⁷⁸ Metin, s. 19 / 432.

⁷⁹ Metin, s. 1 / 15.

چراغ فکرت من عالم افروخت خرد بر من هزاران آفرین گفت

*Benim düşünce lambam âlemi aydınlattığı için, akıl bana binlerce
aferin dedi.⁸⁰*

Muvâzene: Beyitin mısralarında fasılalar dışında diğer kelimelerin vezin bakımından uyuşmasıdır.

به زلف یار جان را داد پیوند به درد عشق دل را کرد خرسند

Yarın zülfüyle canı bağıladı, aşkın derdiyle gönlü mutlu etti.⁸¹

Tezâd: Birbirine zıt olan kelimelerin bir arada kullanılmasıdır.

دهد گاهی گدا را پادشاهی زمانی پدشاهان را گدایی

Bazen köleye padişahlık verir, bazen de padişahlara kölelik verir.⁸²

ز مهر و کین گردون شد دلم سرد به پایان آمد این افسانه درد

*Feleğin sevgisinden ve kininden gönlüm usandı, bu derd efsanesi
de sona erdi.⁸³*

Kalb (Maklub): Bir sözcüğün harflerinin yerini değiştirerek yapılan cinastır. Ancak bu şekilde yapılan sözcüğün anlamlı olması gerekir.

Burada عرش ve شرع kelimeleri arasında kalb sanatı vardır.

⁸⁰ Metin, s. 69 / 1616.

⁸¹ Metin, s. 1 / 2.

⁸² Metin, s. 65 / 1523.

⁸³ Metin, s. 63 / 1471.

خوداوندی که کرد انسان جهان راست ز عرش خویش شرع احمد آراست

*Dünya için insanı yaratan Allah, kendi arşıyla Ahmed'in şeriatını süsledi.*⁸⁴

Cinas-ı Tâim: İmlâ ve telaffuz bakımından aynı olan kelimelerin bir arada kullanılmasıdır.

اگر چون من خرابی در خرابی خورد خونی و آرد لعل نابی

*Eğer ben sarhoş gibi sarhoşluk içindeysem, kan içer ve halis yakut getiririm.*⁸⁵

از او در چشم مردم جای انجم که کرد او مردمی در چشم انجم

*Ondan dolayı yıldızlar insanların gözündeki yer bulmuştur, çünkü o, yıldızların gözüne cömertlik yaptı.*⁸⁶

Cinâs-ı Hattî: Yazılıştaki benzer olan kelimelerin noktalarında farklılık olmasıdır. Aşağıdaki beyitte تاز ve باز kelimeleri yazılıştaki aynı olup noktaları farklıdır.

نه چون حرف روان از تک و تاز چو رفت از لب نیارد آمدن باز

*Akıcı söz, sevgili ve yalnızlık gibi dudaktan çıktığı zaman geri gelmez.*⁸⁷

Cinâs-ı Zâid: İmlâ ve telaffuz bakımından birbirine uyan iki kelimedeki birinin başında, ortasında veya sonunda fazla bir harfin bulunmasıdır.

⁸⁴ Metin, s. 5 / 104.

⁸⁵ Metin, s. 24 / 539.

⁸⁶ Metin, s. 7 / 151.

⁸⁷ Metin, s. 9 / 185.

سواره شهسوار مملکت گیر براق برق رو پرنده چون تیر

*Süvari, memleket fetheden usta süvari; şimşek gibi giden burak ok gibi uçmakta.*⁸⁸

مسیح امشب ز عمر خود خورد بر که یابد نور از آن خورشید انور

*İsa bu gece kendi ömrü ve meyvesini yer, çünkü o parlak güneşten ışık bulur.*⁸⁹

چو بهر جلوه گردد قامت افراز قیامت را شود در بر جهان باز

*Kendini göstermek için ayağa kalktığı zaman, dünyada kıyameti koparır.*⁹⁰

İştikâk: Aynı kökten türemiş iki sözcüğü bir mısra ya da bir beyit içinde kullanmaya denir. İştikâk da cinâs sanatları içine girer. Aşağıdaki birinci beyitte فتحی ve مشاهد kelimleri arasında, ikinci beyitte ise; شاهد , مشهد , شهید ve مشاهد kelimleri arasında iştikâk sanatı vardır.

ز حق هر دور فتحی تازه بادش فتوحاتی بیرون ز اندازه بادش

*Her dönemde ona, Allah'ın lütfuyla yeni bir fetih olsun: onun had-dinden fazla fetihleri olsun.*⁹¹

که آن شاهد درین فیروزه مشهد شهید عشق را باشد مشاهد

*Çünkü o bu mavi Meşhed'de aşkın şehidini görür.*⁹²

⁸⁸ Metin, s. 8 / 174.

⁸⁹ Metin, s. 10 / 218.

⁹⁰ Metin, s. 32 / 734.

⁹¹ Metin, s. 17 / 374.

Mübâlağa: Bir sözün etkisini güçlendirmek amacıyla bir şeyi ya mümkün olamayacağı bir şekilde anlatmak veya olduğundan çok fazla ya da çok az göstermektedir.

فلک از ماه و از انجم شب افروز شب از بس روشنی خندیده بر روز

*Gökyüzü ayla ve yıldızlarla geceyi aydınlatır, gece aşırı aydınlığıyla gündüze gülerek bakar.*⁹³

Telmi': Beyitin mısralarının farklı dillerde söylenmesidir. Aşağıdaki beyitin ilk mısrası Farsça, ikinci mısrası ise Arapça yazılmıştır:

رساند بر فضای همچو کافور من الظلما یخرجهم الی النور

*Kâfur gibi olan uzaya çıkarır, onları karanlıktan aydınlığa çıkarır.*⁹⁴

Telmih: Söz içinde bilinen bir hikâyeye, meşhur bir olaya, yaygın bir fıkra, nükte, mesel gibi şeylere işaret etmektir.

دگر موسی امام صاحب اعزاز که بود او را ید بیضادر اعجاز

*Artık mucizede yed-i beyzâ'sı olan Musa, şerefli önder.*⁹⁵

به گفتاری که صد جان زنده اوست هزاران چون مسیحا بنده اوست

*Yüz can onun bir sözüyle dirilmektedir, İsa gibi binlercesi onun kölesidir.*⁹⁶

⁹² Metin, s. 29 / 566.

⁹³ Metin, s. 8 / 158.

⁹⁴ Metin, s. 69 / 1562.

⁹⁵ Metin, s. 14 / 318.

⁹⁶ Metin, s. 32 / 726.

Kinâye: Bir sözcüğü ya da sözü gerçek anlamının dışında benzetme amacı taşımadan ve engelleyici ipucu (karîne-i mâni'a) olmaksızın mecazlı anlamda kullanılmaktır. Diğer bir ifadeyle, gerçeği mecaz yoluyla dolaylı olarak anlatmaktır. Sözün gerçek anlamından bir sonuç çıksa da, asıl geçerli olan mecazlı anlamıdır.

کند حلقه به گوش آن ترک مهوش نهد نعل از برای من در آتش

*O ay yüzlü güzel beni köle eder ve beni kararsız kılar.*⁹⁷

Taksim: Birkaç şeyi zikredip sonra her birini ayrı ayrı vasfetmektir.

شوم از پند مشک و گل مشوش که آن خاکسترست و این یک آتش

*Miskin ve gülün nasihatinden dolayı kendimden geçerim; çünkü o küldür ve bu bir ateş.*⁹⁸

Mürâ'ât-i Nazîr: Beyitte anlam bakımından uygun kelimeler bir arada kullanılmıştır.

به لطفم زنده کرد آن قد و قامت قیامت را همین باشد علامت

*O, boy ve pos lütfuyla bana can verdi, kıyametin alameti bizzat ay-
nıdır.*⁹⁹

محمد آفتاب اوج افلاک ز خاک پای او گردون شرفناک

*Feleklerin en yükseğindeki güneş olan Muhammed'in ayağının top-
rağıyla şereflenmektedir felek.*¹⁰⁰

⁹⁷ Metin, s. 38 / 877.

⁹⁸ Metin, s. 50 / 1172.

⁹⁹ Metin, s. 41 / 957.

¹⁰⁰ Metin, s. 7 / 98.

I.3. Vezin ve Kafiye Özelliği:

I.3.1. Vezni

Defter-i Derd mesnevisi baştan sona hezec bahrinin müseddes-i mahzuf olarak,
 ---v / ---v / ---v : مفاعيلن / مفاعيلن / فعولن

اگر جاويد خواهی زندگانی شهيد عشق شو تا زنده مانى

*Eğer sonsuza kadar yaşamak istiyorsan, yaşadığın sürece aşkın şehidi ol.*¹⁰¹

ve hezec-i müseddes-i maksûr, = -v / ---v / ---v : مفاعيلن / مفاعيلن / مفاعيلن
 vezinlerinde yazılmıştır.

نى كلك از سپاس او شكر ريز دل بحر از ثنای او گهر ريز

*Kamış kalem ona övgüden şeker döküyor, gönül denizi de ona şükürden inci döküyor.*¹⁰²

I.3.2. Kafiyesi

Kafiye, en az iki mısra sonunda anlamca ayrı, sesçe birbirine uyan iki sözcük arasındaki ses benzerliğidir. Aşağıdaki beyitler buna birer örnektir:

بهایم نیستد از عشق خالی سراسر عاشقند از دون و عالی

*Boş aşktan bir değerim yoktur, alçak ve yüce kişi de baştan başa aşıktır.*¹⁰³

Beyitteki “hâlî” ve “âli” sözcükleri kafiyelidir.

İki sözcük arasındaki ses benzerliğinin kafiye sayılabilmesi için bu sözcüklerin anlamca ve sesçe bir olmaları gerekir.

¹⁰¹ Metin, s. 29 / 668.

¹⁰² Metin, s. 2 / 29

¹⁰³ Metin, s. 29 / 656.

نهاده دیده بر این نقش پرکار فتاده غافل از نقاش پرکار

*Bu işlemeli resmin üzerine göz bırakılmış, ressam da işten gafil düşmüştü.*¹⁰⁴

Bu beyitte, her iki mısranın sonundaki “pergâr” ve “ber-kâr” kelimelerindeki sözcükler anlam ve ses bakımından aynıdır. Bundan dolayı bu sözcükler arasındaki ses benzerliği kafiye değildir ve beyit kafiyesizdir.

Defter-i Derd mesnevi nazım türünde kaleme alınmıştır. Her beyit kendi arasında kafiyeli ve aynı vezindedir.

Mesnevi kafiye açısından bir iki yer hariç mükemmeldir.

طلبکاران را بسی رفتند در پی سزاوار پرستش منت جزوی

İsteyenlerin birçoğu ardından gittiler, ondan başka tapınılacak sensin.¹⁰⁵

Redif: Sözlük anlamı “arkadan gelen” demektir. Kafiye sözcüğünün revî harfinden sonra gelen harf, ek, takı ve sözcüklere denir.

Diğer bir deyişle, beyitlerin ve mısraların sonunda aynen tekrar edilen ve tekbir anlama sahip olan kelimelerdir.

ز مرد زهر خوار از جام عشق است به معنی لعل درد آشام عشق است

Zehir içen insan aşkın kadehindendir, La'l anlamını aşkın derdini içmektir.

اگر خارست اگر گل نیست بر عشق اگر جزوست اگر گل نیست بر عشق

Eğer dikense ve eğer gül değilse aşkta, Eğer Allah'ın yolunun saliki ve eğer gül değilse aşktaki.

¹⁰⁴ Metin, s. 62 / 1457.

¹⁰⁵ Metin, s. 2 / 28. Bu beyitte ۱۱ kafiye uymamaktadır.

دلارامی که جان افروزد چراغ نیلگون افروزد از وی

Gönül süsleyenden yanan can, ondan mavi ışık yanar.

Bunlara ek olarak yüz beş beyit redifli olup, kullanılan redifler şunlardır:

انداخت، ساز، بخش، دارد، ریز، است، وجودش، بامن، ده، گردان، باد، کن، نیست،
شرع، او، داشت، کرد، سایه گستر، شد، انجم، افروز، تار، چرخ، بود، درخواب، رسالت،
رفت، داشتندش، درخشان، امشب، یافت، دید، آمد، جمع، نبوت، نام او زاد، پرسید، بیان را،
باز، هدایت، فرح امامان، دارد، نشانند، بادا، بادش، آمد، افتد، کردم، گوی، نامه، سازم،
مظهر اسرار گشتم، باشد، چه دیدم، غم، عشق، ایششان، راست، مهر چرخ، داغ، عشقند، در
عشق، اگر گل نیست بی عشق، ز عشق است، تن، من، بین، می برد دل، بلایی آلوده چغمش،
نماید، نموده، افزون، ندارد، گفتن، کرده، در دست، تویی تو، می فروشد، تو میرم، بینم،
ندیدم، ندارد، کردی، من نیست، چیست، در چشم، می غلطم امشب، پرسم، گیر، باز میگرد،
خاک، هست، دیوان گرفته، کار، صفا بخش، گردد، مقصود، همین است، دادی، از گلزار

جانم.

İNDEKS

A

- A. Munzevi, (bkz. Ahmed-i Munzevi), 10
'Abdi Bek, (bkz. Nuvîdî), 1, 2, 4, 7, 9
'Abdî-yi Nişâbûrî, 1
'Ali (Hz.), 4
'Ali Zeynel'abîdîn b. 'Abdulmu'mîn eş-Şirâzî, 1
Attâr, 3, 4, 6
Âyîn-i İskenderî, 4
Azerbaycan İlimler Akademisi Şar-kiyyât Enstitüsü, 9

B

- Bahri Mescûd, 5, 7
Bibliothèque Nationale, 9
Blochet, 9
British Museum, 11
Bostân, 8
Bûstân-ı Hıyâl, 4, 5, 7, 8, 12

C

- Câm-ı Cemşîd, 4
Câmî, 4, 6
Cemşîd, 2
Cenntu'l-esmâr, 5
Cevher-i Ferd, 5, 8

D

- Defter-i Derd, 5, 11
Devhatu'l-ezhâr, 5

E

- Ekber Şah, 2
Emin Ahmed Râzî, 1

- Emîr Husrev-i Dihlevî, 3, 6
Evvâr-ı Tecellî, 4
Erdebil, 2

F

- Firdevsu'l-'ârifîn, 5

G

- Gulçin-i Ma'ânî (bkz. A. Gulçin-i Ma'ânî), 9
Gurre-i Garrâ, 4
Gürcistan, 3

H

- Hâce. (bkz. Nuvîdî), 1
Hâfız, 6
Hâcû-yi Kirmânî, 3, 4
Hazâinu'l-melekût, 5
Heft Hızâne, 5, 7, 12
Heft Peyker, 5
Helâkî-yi Hemedânî, 2
Heşt Bihişt, 5
Hindistan, 2
Hulâsatu'l-eş'âr, 7
Husrev-i Dihlevî, 4, 6

İ

- İran, 2
İsfahan, 1

K

- Kâsım-i Gunâbâdî, 6
Kemâlnâme, 5
Kırânu's-sa'deyn, 8
Kitâb-ı Gul-i Reyhân, 5

L

Levh-i Mestûr, 5

M

Mazhar-i Esrâr, 4

Mecnûn u Leylî, 4

Menşûr-i Şâhî, 5

Mevlâna, (bkz. Nuvîdî), 1

Mollâ, (bkz. Nuvîdî), 1

Mollâ Câmî, 3, 5

Mucâhid, (bkz. Nuvîdî), 1

Mufredenûvis, (bkz. Nuvîdî), 1

Muheyycu'l-esvâk, 5

Munzevî, 9

Murûcu'l-esvâk, 5

N

Nasıruddîn 'Abdulmu'mîn, 2

Nihâyetu'l-i'câz, 5

Nişâbûr, 1

Nizâmî, 3, 4, 6

Nuvîdî, 1, 2, 3, 5, 6, 7, 8, 9, 10

Nuvîdî-yi Şîrâzî, (bkz. Nuvîdî), 1, 9

P

Perihan Hanım, 4

R

Rahimof, 9

Ravzatu's-sifât, 5

Rieu, (bkz. C. Rieu), 9

Rûz-i Rûşen, 1

S

Sabâ (bkz. Muhammed Muzaffer-i
Hu-seyn-i Sabâ), 1

Sa'dî, 3, 4, 6

Safâ, (bkz. Zebîhullâh-ı Safâ), 4, 7

Safevi, 1

Sahîfe-i Lâ Rayb, 5

Sahîfetu'l-ihlâs, 5

Salâmân u Absâl, 4, 7, 11, 12

Sâm Mirzâ, 1, 2, 5, 6

Sânî-yi Beyzâ, 4

Seb'a-yi 'Abdî, 5

Serîhu'l-mulk, 6

Silsiletu'z-zeheb, 5, 8

Storey (bkz. C. A. Storey), 4

Sultan Muhammed Sıdkı-yı Esterâbâdî,
5

Süleymaniye Kütüphanesi Hekimoğ-lu
Alipaşa Kitaplığı, 8

Ş

Şahinoğlu (bkz. M. Nazif Şahinoğlu), 9,
10

Şah Tahmasb, 1, 2, 4, 5

Şeyh Safiyuddîn-i Erdebilî, 4

Şîrâz, 1

T

Tahran Üniversitesi Merkez Kitaplığı,
9

Takiyuddîn-i Kâşî, 1, 5

Tarabnâme, 5, 8

Tebriz Milli Kitaplığı, 10

Tekmiletu'l-ahbâr, 3, 6

V

Vahîd-i Kirmânî, 2

Z

Zebîhullah-i Safâ, 1

Zînetu'l-evrâk, 5

KAYNAKLAR

- Dihhüdâ, ‘Alî Ekber, **Luğatnâme**, mad. Nuvîdî, I-L, Tahran, 1334-1258 hş.
- Değirmençay, Veyis, **İran Edebiyatında Bedî’iyye veya Kasîde-i Masnû‘a**, Erzurum, 2000.
- Değirmençay, Veyis, Sultan Ahmed Celâyir, Kitâbu Levâmi‘i‘l-envâr, Erzurum, 2001
- Dilçin, Cem, **Örneklerle Türk Şiir Bilgisi**, Ankara, 1983.
- Gulçîn-i Ma‘ânî, A., “Nûvidî-yi Şîrâzî”, **Mecelle-i Vahîd**, Yıl 3, Sayı 4, s. 340-346.
- Kanar, Mehmet, **Farsça-Türkçe Büyük Sözlük**, İstanbul, 1998
- Kâşî, Takıyyuddîn Muhammed b. Şerefuddîn ‘Alî, **Hulâşatu‘l-eş‘âr ve Zubdetu‘l-efkâr**, nusha-yi Mirzâ Sâdık Hân Ensârî, yz. ve nusha-i Kitâbhâne-i Meclis, nr. 334.
- Şudret, Muhammed Şudretullâh-i Gupâmevî-yi Hindî, **Kitâb-i Tezkire-i Netâ‘icu‘l-efkâr** (nşr. Erdşîr-i Hâzî‘), (tıpkı basım), Bombay, 1336 hş.
- Mu‘în, Muhammed, **Ferheng-i Fârsî**, I-VI, Tahran, 1371 hş.
- Munzevî, Aşmed, **Fihrist-i Nushahâ-yi Hattî-yi Fârsî**, I-IV, Tahran, 1349 hş.
- Nuvîdî-yi Şîrâzî, **Kulliyât**, Süleymaniye Kütüphanesi Hekimoğlu Ali Paşa nr.656.
- Nejâd, Kâmil Aşmed, **Funûn-i Edebî**, İntişârât-ı Pâyâ, ts.
- Râzî, Emîn Aşmed, **Heft İklim**, nşr. Cevâd Fâzıl, I-III, Tahran, ts.
- Rieu, C., Supplement to the Catalogue of the Persian Mss. in the British Museum, I-III, London, 1895.
- Sâm Mirzâ (Sâfevî), **Tezkire-i Tuḥfe-i Sâmi** (nşr. Ruknuddîn Humâyûnferruh), Tahran, ts.
- Sabâ, Muhammed Muẓaffer-i Ḥuseyn, **Rûz-i Rûşen** (nşr. Muhammed Âdemiyyât), Tahran, 1343 hş.
- Safâ, Zebîhullâh, **Târîh-i Edebiyyât der İrân**, I-V, Tahran, 1371 hş.
- Storey, C.A., **Persian Literature**, I-V, London, 1953.
- Şahinoğlu, M. Nazif, **Nuvîdî-yi Şîrâzî ve Salâmân u Âbsâl‘ı**, İstanbul, 1981.
- Şemseddîn Sâmi, **Kâmûsu‘l-a‘lâm**, I-VI, İstanbul, 1306-1316 hş.

دانشگاه آقاترک

انستیتوی علوم اجتماعی

بخش زبان و ادبیاتهای شرقی

عائشه کیک

نویدی شیرازی و مثنوی دفتر درد

رساله فوق‌لیسانس

براهنمایی

دکتر ویس دگرمنچای

ارزروم - ۲۰۰۲

نویدی شیرازی و مثنوی دفتر درد

دفتر درد

213 ^b	به نام عاشق ثابت قدم کرد به درد عشق دل را کرد خرسند ز سوز دل چراغ عالم افروخت ز بالاشان به آلائی جان ساخت فسون خوان کرد لعل جان فزا را وزان بخشید ما را ز نسدگانی پری را از لطافت ساخت پنهان زبان را کرد از دل چاشنی گیر به غم بنیاد شادیاها بر انداخت ز چشمش بهر صید جان کمین ساز ز برق عشق جان را خان و مان سوز	به نام آنکه طرح دفتر درد به زلف یار جان را داشت ^۱ پیوند دل گردون به داغ عاشقی سوخت سهی سروان موزون را قد افراخت 5 خرامان ساخت سرو دلریسا را به جان آموخت عشق جاودانی بشر را زهر آفت داد عرفان به دل آمیخت غم چون شکر و شیر ز خون دل را می اندر ساغر انداخت 10 ز زلف یار دام عنبرین ساز ز نور حسن دل را دیده افروز
------------------	---	--

^۱ داشت: در اصل دا

از و موی میان هر شکر خند
 35 دهان دوست را بر اهل ادراک
 به دل زو عشق از انسان یافت تمکین
 به دیدن دیده را کار ار بلندست
 بدان را خدمت جان زو معین
 سخن شد جلوه گیری چشم از آن پاک
 40 ندارد بر وجود او عدم دست

دست تضرع به منجات به درگاه بی نیاز گشودن و درد دل آزار جگر
 فرسای باز نمودن و نجات خواستن از ورطهٔ بیم آن ان الله الغفور الرحیم.

وجود ما ز آثار وجودش
 زهی دانای اسراری نهانی
 منم نادان مرا مگذار بامن
 ز نادانی خطا بسپار آرم
 45 به هر مویم اگر چه صد گناه است
 چه عذر آرم که با غسل تباهم
 به فکر روی خوبم رفت هستی
 بیاد لعل خوبان جان سپردم
 نمی زبید مرا سجاده بردوش
 50 بدستم سبحةٔ صد دانه در کار
 به ظاهر مسجدم محراب زاهد
 چه سان زاهد کند از سبحة رامم
 اگر خوانم دعا گویم دعا یست
 بود طرفه که با این گونه اطوار

خرد خیران ز اسرار وجودش
 ز حال خود چه گویم کان ندانی
 به دانایی خرد کن کار با من
 چه غم لیکن که با داناست کارم
 ز هر مویم زیانی عذر خواه است
 نود صدره بتر عذر از گناهام
 معاذالله ازین آتش پرستی
 به جست و جوی آب حضر مردم
 خیال شاهدان چون بت در آغوش
 به دل ز نار بند از زلف دلدار
 به باطن ره زنم ابروی شاهد
 که از زلف چلیپایست دامم
 و گر سجده کنم گویم ریاست
 کنم در یوزة همت ز ابرار

ز زهر چشم خوبان زندگی بخش
 ز زلف شاهد صننحش نسیمی
 ز حسن انگیخت سرد و یاسمن را
 به داغ عشق اسباب خرد سوخت
 به دل عشاق را ذوق بلا داد
 به عشق آراست دارالملکک دل را
 به نقد جان منم او را خریدار
 ز زلف و رخ شب و روز طرب داد
 فروزان مشعل سلطانی دل
 شهیدان ره او شهیدان
 شهیدش ز حیات جاودانی
 به نامش داده جان مرغان بسمل
 به چو گانه‌های فکرت در تکاپوی
 ز بارانهای فیض آور او را بر
 بلا را از خط زیبا عیان ساخت
 به قامتها نمودار قیامت
 سزاوار پرستش منت جزوی
 دل بحر از ثنای او گهر ریز
 خرد از جام عشقش لا ابالی
 به همت رخس گردون را عنان گیر
 کشیده نقش شب بر صفحه روز
 از آن جان بر لب آرد عاشق زار

به غم عشاق را پایندگی بخش
 بهار از باغ آثارش شمیمی
 به عشق آراست این زیبا چمن را
 چراغ حسن از نور خود افروخت
 15 به حسن و عشق عالم را صفا داد
 به حسن افروخت شمع آب و گل را
 بلای عشق را زو گرم بازار
 جهان عشق را شور عجب داد
 20 ز نور اوست در معموره گل
 گدایان در او تاجداران
 ذبیحش را مسلم زندگانی
 ز عشق او درختان پای در گل
 ز صنع او فلک سرگشته چون گوی
 25 سپهر از صنع او بحرست زاغر
 شکر را در لب دلبر نهان ساخت
 بر انگیزد بتان سرو قامت
 طلبکاران بسی رفتند در پی^۲
 نی کلک از سپاس او شکر ریز
 30 نمک زو بست همتهای عالی
 به غیر عاشقان از وی جهانگیر
 نگار خانه اش خط دل افروز
 سرشته جان شیرین در لب یار

^۲ طلبکاران بسی : در اصل طلبکاران را بسی

زوجه الله درون خواهم منور
 مقامات شهیدان چشم دارم
 نمی باید مرا غیر از تو محبوب
 به خویشم روشنایی ده چو خورشید
 نیابد ذره ای غیر از تو منزل
 من درمانده را گیر از گرم دست
 معاذالله تبه کاریست کارم
 به لطف خود امان از آتشم ده
 به جل الله بروم آور از چاه
 ازین مستی مرا هشیار گردان
 پریشانم ازین کردار ناخوب
 خراب احوالم و زار و پریشان
 به آزادی ازین آبادیم ده
 پریشانی نبینم یکسر موی
 خراب احوالم و زار و پریشان
 ز غیر خود مرا وارستگی بخش
 زبی دردان عالم ده جدایی
 خصوصاً جان سپردن در نعمت زار
 به غیر از درد عشقم کان فزون باد
 که در عالم ندانم هستی هست
 میان همسلمان دوری مینداز
 بلای عشق را گردان طلبکار

55 ظمیری پر غبار از لفظ دلبر
 شهید چشم کافر کیش یارم
 پشیمانم ازین کردار ناخوب
 بیند از مهوشانم چشم امید
 چنان کن در دل من جا که در دل
 60 به جان در مانده ام پیش صنم پست
 به دل در حسرت گیسوی یارم
 صبوری از عذار دلکشتم ده
 زند زلف و زرخندان بتم راه
 ز لعل دلبرم بیزار گردان
 65 دلم سرگشته زلف پر آشوب
 ز سودای بتان و موی ایشان^۳
 ازین بند و بلا آزادیم ده
 چنان کز فکر مویی عنبرین بوی
 ز سودای بتان و موی ایشان
 70 بدرد دل دلم را خستگی بخش
 مرا با درد تو بسی آشنایی
 مرا فضلست برکاری مددگار
 زهر دردم به درمان رهنمون باد
 غبانم کن ز جام نیستی مست
 75 من و غم همدیم از دیر گه باز
 مرا ازهر بلا یارب نگهدار

^۳ این بیت بعد از بیت ۶۸ تکرار شده

214b

که یابم در دو عالم ارجمندی
 در آن عالم به راحت سازدم کار
 به آن شیرین حکایت آیدم خواب
 دوی دردم از داروی غم کن
 در آن اندیشه دارای یکت نیست
 به علمت کان ز هر پیشی بود پیش
 به انزال کتب بر نسل آدم
 به شادروان غریش در کشیدی
 امیر المومنین شاه ولایت
 که مگزارم چنین خار پریشان
 ام نام ده ز احوال قیامت
 ز فضلش ده حیات جاودانی
 درین دنیا هم محروم مگذار

چنانم ده ز قرآن بهره مندی
 درین عالم به راحت تا شدم یار
 چو سازد خواب و کم مست بی تاب
 80 کریم نعمت عشقم کرم کن
 به آلابی که در وی هیچ شک نیست
 به ذات کان ز هر پیشی است در پیش
 به ارسال رسل بر اهل عالم
 به پاکی کش به غربت بر کشیدی
 85 به روشن اختر برج هدایت
 به پاکی تبار و آل ایشان
 مرا مگزار پا مال ملامت
 چو بر عبدی سر آمد زندگانی
 درین دنیا به حرمان رفتش از کار

نگین ساخت لعل نوشین از رشک جور و شور انداختن درین سرای ظهور از
 نعت جیبی که انا املح از ملاحظت کنایتی است و انا افصح از فصاحتش حکایتی
 علیه و آله صلوات من ربه.

دم از لئیک عبیدی درفش روح
 به آن ابواب رحمت گشته مفتوح
 درو ده از ریاض لایزالسی
 بهار دوحه طه ویشن
 شکوه افسر ایزد پرستی
 کشیده بر بساط لا مکان رخت

90 به نامت چون زبان را کرده مفتوح
 نسیمی متبعث از روضه روح
 ریاحین درد ذو الجلالسی
 نثار روضه خیر النیین
 گرامی گوهر دریای هستی
 95 شهنشاه ملک جیش فلک تخت

گلستان وجود از وی معطر
 رخس گگردون را عنان گیر
 ز خاک پای او گردون شرفناک
 ز شیرینی بهم بسته دولب را
 به سرحت هدی راهیست روشن
 لب از نامش بود در جان نشانی
 فدای خاک پای عرش سایش
 ز پایش نقطهها بین برسر شرع
 ز عرش خویش شرع احمد آراست
 که قلب مستوی شد شرع با عرش
 که بر دیده کشد خاک در او
 وزان خاک آمده آدم شرفناک
 ولی از جان محمد را مطیع است
 چون این نبود یقین از روی اعجاز
 مسیحا را کجا بگذاشت در راه
 ز نور خود رخ احمد بر فروخت
 به جای نور نور کبریایی
 کز و موسی به یک نورست خرسند
 که بود از ماه تا ماهی طفیلش
 گرفته سیتش از مه تا به ماهی
 نگویی کز سلیمان ملک کم داشت
 که بود آن در خور این همتش کم
 ولیکن از رفیقانش نهان داشت

215a

گلی از روضه رحمت زده سر
 فروغ شمه قصرش جهانگیر
 محمد آفتاب اوج افلاک
 100 دو میشش چاشنی داده رطب را
 زحسا و دال او حلدی معین
 چه قامت این که بخش فیض جانی
 گرم صد جان بود بادا فدایش
 چو آمد خاک پایش افسر شرع
 105 خداوندی که کرد اینان جهان راست
 به این مردود بر ما سقف اگر فرش
 از آن گردد سپهر و اختر او
 طفیل خاک پایش عالم خاک
 مسیحا گرچه با شان رفیع است
 110 اگر او بر چرخ چهارم شد به اعزاز
 نظر کن در شب معراج کان ماه
 حکیمی کافتاب او ز فروخت
 قدش نخلسی بود در جانفزایی
 تعالی الله زهی نخل برومند
 115 نه تنها یوسف و یونس زخیلش
 بفقرش فخر بود الا به شاهی
 چو شد از فقر بر فرق ار علم داشت
 به ملک آنچنان از فقر زد دم
 به ظلمت خضر گر آبی نشان داشت

^f نبود از وی: در اصل نبود ازین وی

که گشت از اب لطفش دهر معمور
 که بی ظلمت چشاند آب حیوان
 دعای اهدا قومی مصطفی کرد
 به ما آمد زهی لطف الهی
 دو نون از یک قلم آمد پدیدار
 که از نون و القلم دارد بشارت
 ز سایه سرو آزادش جدا بود
 به یک دیدن عیان هم پیش و هم پس
 نبود از وی^۴ نهان در هیچ سوراخ
 ببخشد هم ز پیش و هم ز پس نور
 به دیدن دیده را حایل کجا بود
 نباشد پشت و رو در شعله نور
 درین یک نکته جبرانست ادراک
 که باشد سرو نازش سایه گستر
 بران مهر سپهر پادشاهی
 که شد یس خطاب ذو الجلالش
 طهارت در سرشتش با هدایت
 به معجز حا و میم از خانه غیب
 ز شکل غنچه اش این را بشارت
 ز کسر طاق کسری شد پدیدار
 قوی پشت وی از نور نبوت
 به این معنی که بروی ختم شد کار
 فصیحان عرب را شد زبان بند
 نهاده شعرهای خویش بر طاق

120 تعالی الله زهی سرچشمه نور
 ز گفتارش درونها غرق ایمان
 دعای لاتذر نوح ار ادا کرد
 رسولی اینچنین در خیر خواهی
 به انگشت قمر شق کرد یک بار
 به دستش خاتم معجز اشارت
 125 چو بی ظلمت تنش آب بقا بود
 شدی در چشم آن نور مقدس
 بلی غرق نظر بود آن سرفراز
 چراغ ارچه بود در شیشه مستور
 130 پیش آئینه گیتی نما بود
 ز هر سو نور بخشد آتش طور
 چو بودی پایه اش بیرون ز افلاک
 که چون شد ابر بروی سایه گستر
 چه گفتم بود آن ظل الهی
 135 نه بسی آن کنگر قصر کمالش
 ازین هر دو صفت طه کنایت
 رقم کرده مگر بر لوح لاریب
 ز قوس ابرویش آن را اشارت
 نخستین فتح او در چشم کفار
 140 به باز و از یدالله داشت قوت
 ز حق مهر نبوت شد به اویار
 به وحی منزلی از پیش خداوند
 فصیحان پیش آن منشور آفاق

در انگشتش حصا تسبیح خوان شد
 145 به فرمانش درخت آمد به رفتار
 چو شد در غار از دشمن حصاری
 در آن شب مرتضی برجاش جا کرد
 بیرون از فرش آن شاه جوانمرد
 ز فرش آورد بیرون پای اقبال
 150 به غار آن کس که از یاریش زد دم
 بلسی باشد درین دیر دل آرا
 از او در چشم مردم جای انجم
 چه گویم قصه معراج آن شاه
 زلال از پرنگ انگشتش روان شد
 به اعجازش ذبیح آمد به گفتار
 نمودش عنکبوتی پرده داری
 به معنی جان فدای مصطفی کرد
 قدم بنهاد و دفع دشمنان کرد
 بدین پا دشمنان را کرد پا مال
 زد از پای کمش برپای ارقم
 تفاوت ها ز همپا تا بهم پا
 که کرد او مردمی در چشم انجم
 که چون زد بر فراش عرش خرگاه

پرواز کردن ان همای سدره پراز از نشیمن خاک و گذشتن از نه بام افلاک و
 به وصال محبوب حقیقی رسیدن و چندین هزار ساله راز به یک طرفه العین شنیدن و
 چون تیر از قاب و قوسین گشاد یافتن و باز یابی اما جگاه پر زیب و زین شناختن.

شبی چون تار زلف حور مشکین
 155 جهان آرا سپهر کوکب افروز
 هوا زابسر عنایت شبم انگیز
 به گوهر یافته گیسوی شب تار
 ز بس نوری کز انجم بود رخشان
 فلک از ماه و از انجم شب افروز
 160 سپهر نیلگون در سرمه سایی
 بری از ظلمت شب سینه چرخ
 زده سر شعله نور از دل خاک
 زمین آئینه گیتی نما بود
 سوداش سرمه چشم جهان بین
 جهان روشن به مهتاب شب افروز
 معطر گوثر شب گیسوی آویز
 215b از انجم رشته ای در کرده هر تار
 معنیر کاکل شب شد نور افشان
 شب از بس روشنی خندیده برروز
 وز آن در چشم انجم روشنائی
 شده جوهر نما آئینه چرخ
 فتاده روشنی در جیب افلاک
 ز بسی کز هر دو روی صفا بود

چو دید از نور روی مصطفی بخش
 که پیوستند منشور وی از نور
 به جز در دیده خوبان سیاهی
 سواد از مردمان پوشیده در خواب
 به جای دود نور از وی فلک سای
 که بی سایه خرامان بوده آن پاک
 فزوده هر زمان نور علی نور
 چراغ پیشگاه قباب قوسین
 خرامان شد به معراج رسالت
 براق آسمان رو در رکابش
 ز ماه نو فکنده نعل از پای
 براق برق رو پرنده چون تیر
 نخستین گام مانده پای در گل
 درین سوی فلک و مانده زو باز
 به یک دم بر شود بر اوج افلاک
 که بر اندام او مویی نجنبند
 چنان کاندلر عرق الماس ریزد
 شود صد برق رخشان عالم آرای
 چون تیر آه عاشق رفته بیرون
 به یک گام از همه عالم گذشته
 چنان کز پرده های دیده انوار
 که این یک راز نه گردون گذر نیست
 چو رفت از لب نیاورد آمدن باز
 که رفتن آمدن دارد به هم جمع

فلک روشن دلی آمد صفا بخش
 165 جهان شد از سیاهی آنچنان دور
 نماند از پرتو نور الهی
 غزالان ختن را دیده در خواب
 درخشان شمع های عالم آرای
 ز سایه بود خالی عالم خاک
 170 به نورش ظلمت از عالم شده دور
 در آن شب آن جهان را قره العین
 در زینده تاج رسالت
 سپهر افروز گشته آفتابش
 ملایک در رکابش چرخ پیمای
 175 سواری شهسوار مملکت گیر
 نسیم صبح از و در طی منزل
 باو گر مرغ فکرت کرده پرواز
 نخستین روح را ماند که از خاک
 رود گنبد زنان بر هفت گنبد
 180 بجستن رخس برق از بند خیزد
 به هر یک جستن آن آتشین پای
 فلک سیری که از نه درع گردون
 بسرعت راه امکان در نوشته
 برون آورده سرزین هفت پرگار
 185 بصرعت مثل او بصیر نیست
 نه چون حرف روان از تک و تاز
 به نور دیده ماند سیر آن شمع

چو سر غیب بر دل های قابل
 که هر مویش پری آمد به پرواز
 چون در چشم جهان بین جای مردم
 پذیرفتست رنگ تو تیسایی
 از آن سرمه کشد در چشم انجم
 غبار او به صورت شعله نور
 زحل را رو سفیدی از غبارش
 رسول الله برو در کامرانی
 منور کرده از مه تا به ماهی
 بسان ذره رقصان ز آفتابش
 فلک را مهر رخسارش دل افروز
 که آن خورشید بر چرخ برین رفت
 که آن مه سوی گردون شد عنان تاب
 چه غم گر گویمش خورشید یا ماه
 غبار آیین همی شد بار آتش
 بدین امید بر پا داشتندش
 شود زو خاک هم هر دم شرف یاب
 غبار آلوده نتوان شد بران راه
 که یک ساعت ز گردیدن نیاسود
 که یابند از جمالش در بصر نور
 ز نور پساک معراجی نهاده
 که این مه پرتو اندازد بدان سوی
 که ساعت خوش کند بهر عروجش
 که شد گردون خرام آن رشک خوبان

216a

رسد در طرطبة العینی به منزل
 ز سیر او را نشاید داشتن باز
 نشان لعل او در چشم انجم
 شمش از بس که بخشد روشنایی
 که شبگیر شاید سرمه از سم
 بر و نعلش به شکل آینه حور
 قمر بنهاده رخ بر رهگذارش
 وصلش قدسیان را کم جانی
 ز رویش شعله زن نور الهی
 روان ناموس اکبر در رکابش
 زمین را از فراقش سینه پر سوز
 قرار آن شب تو گویی از زمین رفت
 زمین از اشک خود افتاد در آب
 سپهر افروز دین بود آن شهنشاه
 زمین بی طاقت از درد فراقش
 دل او تا در آنجا داشتندش
 که آن خورشید گرچه شد فلک تاب
 زهی در پیش دارد شهنشاه
 فلک در انتطارش سالها بود
 ملایک را شده خواب از بصر دور
 بین درهای گردون را گوشاده
 قمر در سجده دارد بر زمین روی
 عطارد زیج در کف در خروجش
 ز شادی زهره هر سو پای کویان

210

زمین آینه‌سان از وی درخشان
 چه سان خواهد شدن در قصر خورشید
 کند شمشیر بازی ترک افلاک
 چو بهر خسروان اهل غنایم
 کمر بسته به رفت و روب ایوان
 کش آن ایوان فتد در طبع مرغوب
 که بیند روی آن فرزانه فرزند
 که یابد نور از آن خورشید انور
 که این شمع مراد آن سوگذر یافت
 نمک امشب بشید از سفره جود
 به ملک رب هب لی پادشاهی
 گل از گلزار راحت چند امشب
 حمل را از بروج آرد به قربان
 روان شد از سرای امتهانی
 نخستین کرد اقصی را شرف یاب
 در آنجا پیشوای انس و جان شد
 سلیمان بود و مرغان جمله رامش
 ز حال و کار هر یک باز پرسید
 گروه انبیا صف برکشیدند
 که جای در بود در دل صدف را
 به تن زان لعل روح جاودان یافت
 که بر یوسف بسی حق نمک داشت
 همه نور تجلی را درو دید
 ز ریحان خطش بوی وفا یافت

شد از زیر زمین خورشید درخشان
 که آن خورشید انور باصد امید
 به پیشاپیش آن سلطان لولاک
 215 به استقبال او بر حسن قایم
 بسان بنندگان پیر کیوان
 کند موی سفید خویش جاروب
 صفی الله به غایت ارزومند
 مسیح امشب ز عمر خود خورد بر
 220 کلیم امشب ز نخل طور بر تافت
 ز بخت خویش یوسف گشت خشنود
 سلیمان را رسد امشب کماهی
 خلیل از بخت راحت بیند امشب
 ذبیح امشب ز وصلش یافته جان
 225 سخن گوید بدین شوکت که دانی
 چو شد از قریه یثرب عنان تاب
 به بیت المقدس اقصی روان شد
 ملایک لب گشاده در سلامش
 ملایک را به ظاهر هر یک به یک دید
 230 ملایک چون به یک سو آرمیدند
 به دل جا کرده آدم آن خلف را
 مسیحا از سلامش فیض جان یافت
 به تعظیمش ز جا یوسف قد افروخت
 کلیم از خود برون شد چون نکو دید
 235 خلیل از روی او نور و صفا یافت

- کواکب سوی هم از ذوق پویان
 قمر را نور چندانی عطا کرد
 به کیش او در آمد تیر افلاک
 شد از میزان شرعش زهره مسعود
 240 به خدمت آفتاب از روی تعظیم
 به سرهنگیش مریخ جهانسوز
 ز قوس ابرویش مشتری شاد
 به هفتم خانه رفت ان مهر انور
 به ازادی غلم افراخت کیوان
 245 ز خاک پای او گردون شرفناک
 در آنجا آن همای اوج اعزاز
 مشرف گشت از وی بیت معمور
 چو نزدیکی حجاب آمد به اقبال
 چو پروانه بنزد خود را بران نور
 250 مه تنها خرام از بخت مسعود
 به جای مرکب آن خورشید رخ راند
 بجستی از براق برق رو جست
 به اذن حق روان شد پایه پایه
 که تا نور ازل زان قسرة العین
 255 فاوحی الله ما اوحی الیه
 به وحی او را نوید شادی آمد
 شفاعت کرد عاجر ماندگان را
 به رخصت باز گشت از روی درگاه
 درخت سدره پرمرغ فلک دید
- یکایک چشم روش باد گویان
 که چندین ساله قرض خود ادا کرد
 و گرنه می نشاندش زود بر خاک
 بر آتش چنگ خود بنهاد چون عود
 216b فرود آمد ز تخت و کرد تسلیم
 به کف بگرفته تیغ عالم افروز
 فلک در خانه خویشش تشرف داد
 از و ایوان کیوان شد منور
 که رست ان سرو آزاد از هفتم ایوان
 ثوابت چشم روشن گشته زان خاک
 به دولت کرد سوی سدره پرواز
 به جوی کئوثر آورد از رخس نور
 ازو جبریل رخت خواست فی الحال
 بماند از هم چه بال خویش مهجور
 حجاب نور و ظلمت رفع فرسود
 که مرکب سایه اش بی خود فرو ماند
 به رف رف رفت تابا عرش پیوست
 به جای رفعتش انداخت سایه
 چو چشم و جبهه بودی قاب و قوسین
 و صلی الله بالرحمه علیه
 امم را نامه آزادی آمد
 به سر خاک گناه افشاندگان را
 ستاده همچنان جبریل در راه
 ملایک را در آنجا یک به یک دید

نظر از غیر وجه الله نگه داشت
 به همت دیده را بر غیر نگشود
 برو شد عرض و آمد سوی این دار
 زمین آب در چشم آمد از دور
 هنوزش گرمی اندر خوابگه بود
 که نورش ظلمت از آفاق بزدود
 به رحمت باز نور انداخت بر فرش
 نماتم در حجاب یاس مستور
 به عبدی هم رسد نوری از آن جمع

260 به چشمش سرمه مازاغ ره داشت
 به دل مستغرق انوار حق بود
 به فرمان الهی جنت و نار
 چو آمد از فلک ان چشمه نور
 مسافت گرچه چندین ساله ره بود
 265 زهی چابک سوار عرصه جود
 به جولانی براق انگیخت تا عرش
 امیدم هست کز جولانی آن نور
 امم را دل بدان نور از گنه جمع

منقبت ائمه اثنی عشر که خلاصه نوع بشرند مطلع دیوان الامان علی مظهر
 العجایب مقطع مهدی امام الحاضر و الغایب صلوات الله علیهم اجمعین.

عیسری بر دیار مرتضی ریز
 فدای نام پاک مرتضی کن
 نه آخر خاک پای مرتضایی
 یک کوی امیرالمومنینی
 چراغ امت از نور هدایت
 ز نور رحمت پروردگاری
 بهین آیه ز قرآن نبوت
 عدیلش ممتنع آمد در امکان
 از و هر حرف رمزی از ثنایش
 سرافرازد عرب را عجم را
 که او فتح عرب کرد و عجم نیز
 نموداریست ز انگشت شهادت

نسیمی از دیار مصطفی خیز
 270 بیا عبدی به رغبت جان فدا کن
 گرفتم در نظرها توتیایی
 گرفتم اهوی صحرای چینی
 امیرالمومنین شاه ولایت
 فروغ شمسه امیدواری
 275 نبی را برهان برهان نبوت
 علی عالی اعلائی که از شان
 چه نامست این که جان بخشد ادایش
 بر افرازد چو عین او علم را
 ز عینش دیده روشن اهل تمیز
 280 بین لامش که از عین سعادت

217^a

که عارف را از او شیرین شود کام
 که هست از لاله الله اش نور
 چنین نکته ازین معنی دهد باد
 که از دو عقل می گردد خبر گوی
 جهان یعنی طفیل نام او زاد
 که ریسی برده عقلست در پیش
 به عون علم او از جهل رسته
 که علم از ذات نام اوست مشتی
 بجوزین نعت عین نولام یامیم
 گواهی می دهد بر این سلونی
 زمین جز عرش و کرسی راز پرسید
 پی هر گوش آن در سفتی نیست
 که عرش از وی نخستین نردبانست
 برین در التجا شاه و گدا را
 که عبدی را برین در خاک گردان
 ره بیرون شد از ظلمت نیابد
 کند حل مشکل کرو بیان را
 که ایشان را گره بگشاده از سوی
 ملایک افرین گوین دستش
 بنای دین به چرخ چنبر انداخت
 ملک از هفت چرخ او را ستوده
 چنین بر پا بسی انداخته سر
 پی نفسی وجود خصم شد لا
 چو ابر سایه گستر بر پیمبر

نخستین حرف توحیدست این لام
 شود ملک دل از این لام معمور
 بلی بودش دل از توحید آباد
 زیای او رضای معنوی جوی
 285 بین ده عقل را کز نام او زاد
 علومش را ازین معنی بیندیش
 به او ده عقل خود را باز بسته
 سراسر علم عالم زوست الحق
 علی مرتضی خوان رفت تعلیم
 290 فزون علم وی از چونی و چندی
 سلونی گفت یعنی باز پرسید
 باین معنی که آن سرگفتی نیست
 و گرنه قصر علمش آنچنان است
 بود در شهر علم مصطفی را
 295 خداوند باحق شاه مردان
 جز این در هر گه دیگر جا شتابد
 بیانش جان دهد اهل بیان را
 برو حوران معنی آفرین گوی
 در خیبر شده در حمله پستش
 300 حصار خیبر از زیر و زیر ساخت
 ز خیبر هفت قلعه چون گشوده
 سر عمر افکند با پای غمتر
 دو نیمه زد عدو را فرق تا پا
 لئوای دین از و افراخته سر

زهی دولت زهی اقبال سرمد
 به آن معراج بین قدرش فلک سای
 تعالی زهی نخل برومند
 چسان می داشت خصم از منبرش باز
 طراز انمسا نقشش نگینش
 ملک در مدحش آمد لافتی خوان
 گدا را خاتم شاهی کرامت
 بر او یازده فرزند او باد
 بنی صورت ولی سیرت حسن نام
 شهادت ز را ذات او سعادت
 که بر یادش توان جان را فدا کرد
 چراغ شرع زین العابدین است
 که از ایمن او دین یافت آیین
 که باشد در ولایش رستگاری
 که بود او را ید بیضا در اعجاز
 خراسان از فروغ او صفا یافت
 جواد آن مقصد و مقصود ایجاد
 فروز نور او شمع هدایت
 به نامش سکه نیک اختری بود
 محمد حجت القایم علی الحق
 خجسته سیرتان فرخ امامان
 زبسانی و دل ده روح پرور
 بسان صحیح صادق کی جهانگیر
 که یابد فیض از مه تا به ماهی

217b

305 نهاده پای بردوش محمد
 ز رفعت سوده بردوش نبی پای
 به نخل سدره طویلی کرده پیوند
 چنین پایی که بودش بر فلک باز
 نگار هل اتی بر استینش
 310 جوانمردی که در هنگام جولان
 کند آن اختر برج امامت
 سلام روح قدس از فیض او شاد
 نخستین آن امام صاحب اکرام
 دگر آن اختر اوج سیادت
 315 حسین ابن علی شاه جوانمرد
 دگر آن گو سریر افروز دین است
 دگر باقر شد با علم و تمکین
 دگر صادق سپهر راستکاری
 دگر موسی امام صاحب اعزاز
 320 دگر آن مهر کز برج رضا تافت
 دگر شاهنشاه ببادین و باداد
 دگر هادی که در ملک هدایت
 دگر شاهی که نامش عسکری بود
 و گر صاحب زمان مهدی مطلق
 325 خداوند امان به آن فرخ امامان
 که عبیدی را به مدح آل حیدر
 زبان مدح سنجش را به تقریر
 که هنگام دعای صبحگاهی

مدح نواب سپهر رکاب کامرانی جهانبانی که فروغ صبح صادق دولت از
جبینش برانکه جهان را خورشید وار زیر نگین گیرد دلیلی است روشن و طلوع اختر
روشن سعادت از افسر سلطنت قرینش برانکه عالم از عدل او رونق پزیر و آیتی است
میرهن خله الله ملکه تحت لوای والده.

کنون انداخت دولت سایه برمن
330 چو دیدم مخزن گوهر گشاده
چو اقبالم چراغ دولت افروخت
سعادت گشت بامن یار جانی
تعالی الله زهی شهزاده عصر
شد و شهزاد ماه مهر پرتو
335 گرامی نقد شاه آسمان رخس
ابوالمنصور اسمعیل میرزا
سرافراز سریر افروز شاهی
جهانگیر آفتاب عالم آرای
کواکب لشکری گردون لوای
340 جهانگیری چو مهر فرخ آسار
به طیب خلق او گل در جهانست
رخس رخشان به نور دانش و دین
از او روشن بتأیید الهی
جهانگیرست چون خورشید تابان
345 بود ظل الهیش همواره برسر
چو آید در خرام آن شیر شرزه
ز نسل شیر یزدانست آن شیر

که پر کردم ز گوهر جیب و دامن
گهر کردم نثار شاه زاده
زبانم را مدیح خسرو آموخت
به مدح حضرت کشورستانی
معدالملک و السدین عز بالنصر
باو هر دم فلک را مهتری از نو
جهانگیر جهاندار جهان بخش
کزو شد رایت نصرت فلک سا
جسم آیین سلیمان بارگاهی
به خاک پای او گردون جبین سای
همایون اختری خورشید رای
میان صبح صادق راست گفتار
به لطف طبع او آب روان نیست
به نامش خطبه طه و یثس
چراغ دولت طهماسب شاهی
بدو روشن جهان بین جهانبان
چو ابر سایه گستر بر پیمبر
نهنگانرا افتد در بحر لزره
به دستش ذوالفقار آثار شمشیر

که هم شیرست و هم شمشیر دارد
 هلالش نام کردند اهل ادراک
 گهی یاقوت خوانندش گهی لهل
 بلی آتش ندارد طاقت آب
 اگر بر آسمان باشد کشد زیر
 کزان مارش کند هم دوش ضحاک
 گریزد رستم از دستش به دستان
 اگر گیرد باو خود را برابر
 فلک تختش دهد فیالحال بر باد
 فلک را مهره اندر ششدر افتد
 کشد سفره به بزم جنت آیین
 بود فغفور از چینی کشانش
 فراز توسن از تیغ گهردار
 دهد از لعل دریا را وظیفه
 عدورا ز آب در آتش نشاند
 جهانگیری ز تیغش یسار دارد
 بلی از آب گردد عالم آباد
 ز برق تیغ او دین عالم آراست
 کلید رای او مشکل گشایی
 ز عدلش آب با آتش هم آغوش
 چو سحر غمزه خوبان جهانگیر
 سحاب از جود او آموزد ادرار
 بریزد آبروی ابر بر خاک
 سخامنشور ملک از دولت او

218^a

عدو را سهمش از جان سیر دارد
 ز تیغش رخنه شد در سقف افلاک
 350 کند خون سنگ را دل رخشش از نعل
 ز شمشیرش نشیند فتنه از تاب
 به کاوس از نماید حمله چون شیر
 دل جمشید از تیرش شود چاک
 کند سهمش چو رو در زابلستان
 355 سکندر را خورد مرکب سکندر
 سلیمان باوی ار آرد ز کین یاد
 اگر با قلعه گردون در افتد
 چو خوانسالار احسانش به تمکین
 بود قیصر یکی از چاو شانش
 360 به روی مسند از کلک گهربار
 کند پر در ثریا را صحیفه
 که کین خنجرش آتش نشاند
 بت چین کز نظر جلاد دارد
 ز شمشیرش بود گلزار دین شاد
 365 ز بازویش اساس شرع بر پاست
 کند در محزن سر خدایی
 به تیغش خورده خون دشمنان جوش
 همایون حکم او از روی تقدیر
 ز خلق او کرم را گرم بازار
 370 کفش کان را به بخشش دل کند چاک
 کرم نقش نگین همت او

چنین شهزاده خورشید جاهی
 ز آفات زمانه دور بادا
 به مدحش طبع من گوهر نشان باد
 375 ز حق هر دور فتحی تازه بادش

همایون طالعی دولت پناهی
 همیشه ناصر و منصور بادا
 چو تیغش کلک رطب اللسان باد
 فتوحاتی برون ز اندازه بادش

خطاب زمین بوس

جهان با ناخدیوا کامراننا
 ظفر با تیغ تو پیوند دارد
 شکوهت آسمان را پشت خم کرد
 گرفتی حاصل کان بی کرانه

380 ستاندی در ز دریا بیش از پیش
 به روز رزم گیری از شهان باج
 عدو از بیم تو در تاب و در تب
 ز نوک کلک جانی می فشام

که من کهنتر گدای کوی شام
 385 گدای کمترینم گر درین کوی
 درین مدت که می گردیدم از دور
 چو وحیم گوش می شد ز هر سوی
 نبود از شعر خود چندان حسابم
 طلب فرمودی از من شعر صد پی

390 بود گوشت پر از گوهر صدف وار
 ز عین عجز کردم غفلتی چند
 ولی اکنون که از فیروزی روز
 فروغ دولتم شد عالم افروز

کواکب موکبا کشور ستانا
 کمندت فتنه را دریند دارد
 کفت بر معدن و دریا^۵ ستم کرد
 نمودی وقف بر خلق زمانه
 نشاندی بر سر محتاج و درویش
 بیخشی روز بزم آن را به محتاج
 رسیده جانش از تیغ تو بر لب
 به عرض بند گانت می رسانم
 نهاده رو چو خس بر خاک راهم
 ولی بیش از همه هستم دعاگوی
 چو پروانه هلاک صحبت نور
 که داری میل شعر این دعاگوی
 که آن را لایق سمع تو یابم
 به گفتاری که جان می بارد از وی
 حرفهای مرا آنجا چه مقصدار
 به طبع ست و بخت نا برومند
 فروغ دولتم شد عالم افروز

^۵ کفت بر معدن و دریا: در اصل بر معدن و دریا

بغرق من فشاند از مرحمت نور
 چو در برج اسد خورشید انور
 نمودی لطفهای بیکرانه
 طلب کردی زمن دیوان اشعار
 نثار آیین به پای مرکبت ریخت
 به جان دادن از آن کردم توقف
 ز چشم سرزد از شرمندگی آب
 زیانم را به کام از معذرت شست
 کنم صرف کمال دانش خویش
 بر افروزم رخ اندیشه چون مل
 نباشد از دعاگویان سزاوار
 کزین بیشم رسید از طبع فاخر
 به پایت ریزم ای شاه سرافراز
 ز دیگر نظمها باشد نکوتر
 فرو خواندم به دقت هر سخن را
 که رو داده زدیوان خیالی است
 که بود از دیگر اشعارم سرآمد
 گلش را خالی از خاشاک کردم
 نمودم پیشکش با صد نیازش
 به خدمت آمد این ایات حالی
 ز هر عیب و قصوری خالی افتد
 ز عین مرحمت معذور فرمای
 نهال عمر خصمت کنده بادا

218b

در آن دم کآفتاب لطف از دور
 سواره بر سمند شیر پیکر
 395 به یک لطف عنان خسروانه
 به لعل درفشان معجز آثار
 مرا بایستی از تن جان بر انگیخت
 نبردم دست بر جان بی تکلف
 برفت از رشته عذرم بدر تاب
 400 ز لالی از دل و از دیده ام رست
 بر آن بودم که نظم تو کنم بیش
 نگارم داستان تازه چون گل
 ولی چون بیش ازین تا خیر در کار
 چنین آمد به خاطر کز جواهر
 405 به رسم تحفه عقدی را دهم ساز
 ولی نظمی که چون گردد محرر
 گشادم نصمهای خویشتن را
 بر این دفتر که اکنون پنج سالی است
 به چشم از دیگرانم خوشتر آمد
 410 سوادش را ز هر غش پاک کردم
 نوشتم نام پاکت بر فرازش
 شها چون زامثال امر عالی
 اگر مقبول طبع عالی افتد
 دگر نبود جهان هم مجلس آرای
 415 الهی دولتت پاینده بادا

سبب جمع آوردن اوراق متفرقه و طرح کردن این دفتر که از منفرد نویسان دیوان کن دستور العمل است و ایین شاعری و رسوم ساحری امید که مقبول مستوفیان کرام ممالک کلام و دفتر داران حقایق نظام دفتر خانه ایام گردد. آمین یارب العالمین.

مباد سایه شاه از سرت دور	که آن خورشید را باید جنین نور
در آن مدت که در اندیشه گنج	به میزان قلم بودم گهر سنج
فکندم طرح گنج پنچگانه	فشاندم گنج گوهر بر زمانه
هنوزم تخم دانش بود در گل	نگشته دانه ای زان تخم حاصل
420 نبوده نخل کلکم رسته جز گل	بران گل مرغ طبعم بوده بلبل
زده از بیضه مرغ فکرتم سر	برسته بر تنش از نازکی پر
برانم داشت طبع آرزومند	که سازم نخل معنی را برومند
کنم کشت هزار زرع سیراب	بر آرم جای دانه گوهر ناب
ز فیض نشاء یحیی العظامی	کنم هم داستانی با نظامی
425 باین بالای ضعیف تازه و نو	کنم پرواز با جامی و خسرو
بر آوردم علم در نکته دانسی	پی گشتم پی کشور ستاتی
به معجز سحر را پیوند کردم	زبان سحر سنجان بند کردم
ز هندوستان دواتم نیشکر داد	به خوزستان ز نیشکر خبر داد
براق فکرم از گردون گذر کرد	سراز جلباب روحانی بدر کرد
430 به گردون دامن همت فشاندم	فلک را زیر دست خود نشاندم
نخست از جام جمشیدی زدم دم	شدم افسانه کو از جام و از جم
شد از شیرینی آن افسانه نو	بسی شیرین تر از شیرین و خسرو
کسی کان باده تلخش شود نوش	کند افسانه شیرین فراموش
حریفان را چو شد سر خوش ازین جام	فرو گفتم حقایتهای پنهان

- 435 نوشتم داستانتان هفت اختر
 ز بهرامی کمنند تباب داده
 به صحرای معانی کرده آهنگ
 غزالان را فکندم خاک در ناف
 چو از صید افکنی و دام سازی
 440 غم عشقم گریبانگیر جان شد
 حدیث لیلی و مجنون سرودم
 شراب عشق مجنون سرخوشم داشت
 شدم در عین مستی گنج پرداز
 چو آن گنج گهر ایشار کردم
 445 بر آن گشتم که از گنجینه راز
 قلم را مظهر اسرار کردم
 به دانش گنج حکمت را گشادم
 چو از حکمت گشادم سر مکتوم
 شدم ز آیین اسکندر سخن گوی
 450 ارسطو را به حکمت زنده کردم
 بیانم نامه را زیب ورق داد
 چو فارغ شد قلم زان گنج نامه
 نظر کردم به دانش سوی هر پنینج
 به شکر حق نفس را تازه کردم
 455 کزینان ذره ای را داد این نور
 ولیکن چون زیزدان بود توفیق
 هنوزم بود میل جلوه سازی
 هنوزم صبح اول بود از روز
- فرستادم به سوی هفت کشور
 شکار افکن شدم از حد زیاده
 جهان کردم به چشم آهوان تنگ
 ز مشک چین معطر کردم اطراف
 نمودم همگنان را دلنوازی
 219a زبان کلک من آتش فشان شد
 بدان غم نامه را از دل گشودم
 گهی در آب و گهی در آتشم داشت
 به دامن گشتم از دل گوهر انداز
 کذر بر مخزن اسرار کردم
 شوم گوهر فشان و گنج پرداز
 جهان پر گوهر شهوار کردم
 همه بسی مایگان را مایه دادم
 سخنهاى حکیمان گشت معلوم
 ریودم از حکیمان کهن گوی
 بدین جان بخشیش شرمنده کردم
 به افلاطون یونانی سبق داد
 مرتب شد به حکمت پنج نامه
 بنامیزد چه دیدم گنج بر گنج
 ستایشهای بسی اندازه کردم
 که بگرفت از همه آفاق منشور
 در آن شغلم نمی افتاد تعویق
 به کلک مانوی رایت فنرازی
 نگشته صبح صادق نالم افروز

که عالم سوز شد فرسنگ فرسنگ
 که عالم شد معطر قاف تا قاف
 هنوزم باغ معنی بسود در گل
 چه دیدم میوه های تازه و تر
 که از باغش سوی بازار آرم
 بر اسلوب دگر کردم گهر ریز
 کز آن روح کسی نبود خبردار
 نه روح خسرو اگه زان نه جامی
 شوم از وی نظامی را روان بخش
 کنم هر خانه از وی بیت معمور
 به طوطیهای هندوستان شکر ریز
 شوم انصاف گیر از روح خسرو
 به شمشیر زبسان کشور ستانی
 که آمد سعدی ثانی به گفتار
 بسود آوازه عبسدی جهانگیر
 لسان الغیب دارد عبسدی امروز
 ز شیراز این نو آیین ارمغانیست
 که دارد باد جان پرور خراسان
 بعه جان پروردنم آری شب و روز
 شدم دریا نوالی از جوهر فرد
 در آن روشن بیان کلکم گهر سفت
 قلم برداشتم در سحر سازی
 که باوی جفت سازم جوهر فرد
 درون را از غم دل پاک سازم

هنوزم آتش دل بود در سنک
 460 هنوزم مشک معنی بود در تاب
 چو با خود کردم از دانش تأمل
 پس از چندی که از گل میوه زد سر
 بران شد خاطر امیدوارم
 به طرز تازه کردم معنی انگیز
 465 نگارم تازه روی چند از اشعار
 نباشد عاریت جز از نظامی
 فرستم سوی گنجه نظم جانبخش
 ستانم از سواد گنجه منشور
 شوم زین فارلی نظم دلاویز
 470 به های زین حدیث چابک نو
 کنم چون خسرو از جادو زبانی
 کنم شیراز را خرم دگر بار
 نوای سعدی ارکم شد به تقدیر
 بسان حافظ از نظم دل افروز
 475 خراسان را که گلزار معانیست
 خراسان را فرستم تحفه جان
 مرا جانست این نظم دل افروز
 نخستین چون قلم گوهر کشی کرد
 ز اوصاف آنچه امکان داشت در گفت
 480 کنون کز غایت جادو طرازی
 ز حال خود گشایم دفتر درد
 به نوک خامه دل را چاک سازم

219b تهی سازم دل و دعا کنم پسر
 نشد افسرده ده طبعان را عنان گیر
 کند جا چون در نظر نور
 کند مانند آتش جای در سنگ
 کنم یک پنجه دیگر به آن بار
 که از یک پنجه بیرون ناید اواز
 که صدره پیش برده آیم از روی
 نمی دانم چه خواهد از من زار
 که آوردم ز ملک جاودانی
 ندامت از خود از مرهم ملامت
 به جز زهر هلاهل نیست فرجام
 که از ضحاک طبعان دارم ازار
 از آن تمام چه حاصل شد سرانجام
 به آزارم نهند از هر طرف روی
 چو مجنون با دوانم کار در دهم
 چو هفت اختر نمی گردد چرا راست
 که هر یک اختری از بهر شوریست
 و بسال و پسر جستت اختراقتم
 که ان از آتشم روشن شراریست
 چه شد از مظهر اسرار حاصل
 ز هر مو مظهر اسرار گشتم
 شرارتها پنهان گشت ظاهر
 به غیر از ظلمت ائینه دل
 چهها امید از آن آئینه بر روی

بریزم درد دل چون از صدف در
 گر آن پنج آفت جان جهانگیر
 485 بود این نامهای سحر منشور
 به دلهاشان فسون این دل تنگ
 به یک پنجه نشد گر راست آن کار
 از آن کردم دو خمسه در سخن ساز
 معاذ الله ازین طبع بلاجوی
 490 فروزان آتشی دارد دگر بار
 نمی گویم کزان گنج معانی
 چو شد عاید به من غیر از ندامت
 مرا از جام جمشیدی سرانجام
 چه حاصل که شدم جمشید آثار
 495 گر از لیلی و مجنون یافتم نام
 همه دیوانه طبعان جفاجوی
 چو لیلی بکر فکرم شهره شهر
 چو کار از هفت اختر شد مرا راست
 نه هر اختر فراوان دلفروزیست
 500 چو هفت اختر ز سیر هفت طاقم
 نه هر یک نقطه اش فرخ نگاریست
 مرا جز ناوکه اشرار در دل
 نگویم مظهر اسرار گشتم
 که بر رویم ز هر ناصف خاطر
 505 مرا ز آیین اسکندر چه حاصل
 مرا از طعنه هر ناسزا گوی

چو اسکندر فرو رفتم به ظلمات
 مرا امروز از آنها چیست حاصل
 کنون زین در درد دلها نیست سودی
 چو نتوان شست پیشین نامه هارا 510
 همان بنه کز طریق موشکافی
 بر آرم نغمه نو از سر درد
 به این سوزان نوای سحر آثار
 ندیدم در گس آیین مصافات
 که دارم سنگ د پای در گل
 از این آتش نخیزد غیر دودی
 فسرده ساختن هنگامه هارا
 کنم تقصیر شستن را تلافی
 نگارم درد دل بر دفتر درد
 حریفان را کنم از خواب بیدار

صفت سخن که از مطلع ضمیر چون خورشید مسیر جهان تابست و از مهب
 خاطر خطیر چون باد جهانگیر کشتی شتاب لیکن هر ضمیر مطلعی این خورشید
 نتوان کرد و هر پشه حقیر تاب این صرصرطوفان نیارد آورد.

ز توفیق الهی بادم این زور
 515 تعالی الله زهر فیاض جانبخش
 سخن جانست بل جان زنده اوست
 سخن از سر غیب آمد سخن گوی
 سخن را پایه بر افلاک باشد
 ضمیر از هر که درت پاک بایسد
 520 به هر جا گر چه مهر خاوران تافت
 نشود از مهر هر سنگی درخشان
 گل سوری نیاورد بار هر خس
 همه سر است اما در این راه
 سخن را پایه بر ایوان عرش است
 525 دلارا شاهدی فرسخ جمالی
 که ریزم بر زمانه پرتو نور
 به مردم از سخن فیض روانبخش
 دم روح القدس شرمندۀ اوست
 نشان داد از دهان یار دلجوی
 حلوش بر ضمیر پاک باشد
 که این پاکیزه رخ آنجا در آید
 در آب و آینه عکسش توان یافت
 220a ولیکن لعل خیزد از بدخشان
 نباشد حامل سرگوش هر کس
 همین منزل بود سرمزل شاه
 ازین منت بسی برجان عرشت
 همایون اختری فرخنده فالی

به ناز آید ازین نه پرده بیرون
 حلوش در دل صاحب نیازان
 به حق پیوستگانش روشنایی
 بود از عالم وحدت سخن گوی
 530 نباشد روی او از سر درون دور
 بسا تنها روان بیخورد و خوابان
 بسا تنها نشین مرد خشن پوش
 نگوئی گر نظامی رفت و خسرو
 که این خاک زمرد رنگ حالی
 535 زمان بی قطب کس را نیست با یاد
 به هر گنجی بود صد چون نظامی
 زبیم سر رقیب شاهد سر
 به دهلی گر پی خسرو شتایی
 نپنداری کزان مردم نشان نیست
 540 درین بازار اگر گردی به خروار
 به مشت جو همه در مانده چون خر
 حریفان غافلند از نظم اشعار
 اگر چون من خرابی در خرابی
 به خونش گرم گردد هر جفاکیش
 545 همان بهتر که در گنجی نشینم
 نهاده بر در گنج سخن بند
 نیابد کار ما هرگز قراری
 به سرآمد زما سالی ز گردون
 به بخت ما کدامین روز شد طی

به پاکی پاکتر از در مکنون
 جهان و جان نگار عشقبازان
 به از خود رستگانش آشنایی
 نهد زان روبه تنها ماندگان روی
 به جیب خود نگر تایابی آن نور
 به دل در عالم معنی شتابان
 گرفته شاهد معنی در آغوش
 نیامد نکته سنجی دیگر از نو
 نباشد از رجسال الغیب خالی
 زمین باشد زهم گر نبود اوتاد
 ولی در عین ناکامی تمامی
 که نارد سر برون از جیب خاطر
 دو صد خسرو در آنجا بیش یابی
 همه هستند لیکن آن زمان نیست
 گهر یابی ولی نبود خریدار
 به یک جو کرده صد در را برابر
 به در کم مایگانرا کی بود کار
 خورد خونی و آرد لعل نابی
 بلی لعل از کجا و مرد درویش
 به خاموشی جفا از کس نیستم
 اجل را منتظر باشیم یک چند
 معاذ الله ازینسان روزگاری
 که بریادش نرفت از چشم ما خون
 که نامه پیش روزی بدتر از وی

- 550 نگویم پار ما زامسال به بود
 چو بخت و طالع خود می شناسیم
 بدینسان خاطر آزرده از خوف
 رسد آزدگی دل را صد سوی
 در آئینه شکست افتاده بسیار
 555 حقیقت از کدامین نقش جویم
 اگر ما را چنین رو در و بال است
 همان در اوج رفعت جای دارد
 همان از لب رساند روح را کام
 همان در دیده جاست از و نور
 560 همان در هر دل از وی جست و جویم
 از و در هر سر بازار جوش است
 لغات و اصطلاح گونه گونه
 یکی آراسته شیرین رطب را
 یکی از نغمه دلکش نواساز
 565 به ترکی دیگری درد دلنوازی
 اگر چه داستان نظم شد طی
 میان مردم از وی گر خموشیم
 ز هر کامی اگر ماندیم بی بهر
 غم پر خون دلیم و پای در گل
 570 فغان ما زدل عالم نور دست
 گر از گفتن فغان ما شور پست
 نهان گویم و بنویسیم هر راز
 کنون گر نظم ما در دیده خوارست
- که دی ز امروز ما را حال به بود
 ز سال و روز بدتر می هراسیم
 چه سان در عالم بالا کند طوف
 ز وحدت چون شود عارف سخنگوی
 کند یک نقش را صد جا به دیدار
 چه سان از سر وحدت راز گویم
 ولی خورشید معنی بی زوال است
 لسوای انیس را بر پناهی دارد
 اگر تحسین نباشد هست دشنام
 همان در حلقه انیس است از و شور
 همان در هر لب از وی گفت و گویم
 به هر دکان از و گوهر فروش است
 زهر شهر و زهر کشور نمونه
 220b صلا داده فصیحان عرب را
 به قانون عجم آوازه انداز
 بر آورده علم در ترک سازی
 ولی ما را گریزی نیست از وی
 ولی در گنج وحدت در خروشم
 شاید مهر بر لب کام پر زهر
 تراوش می کند خونابه دل
 اگر کس نشنود ما را چه دردست
 معطل از نوشتن کی شودست
 که از ما نشنود بیگانه آواز
 پس از ما نظم ما را اعتبارست

575 گه بعد از ما بماند روز گاری
 بلی این رسم نظم دل پذیرست
 به دست شاهد معنی نگاری
 که بعد از نظم ناظم ملک گیرست
 به مرگ خویش راضی بودن ما
 بود زین رو به غم فرسودن ما

آغاز کتاب و شرح حال خراب و شکر گزاری غم که سایه اش در دلی
 دیوانه علم افراخته و از شادیهای عالم مسنگنی ساخته مد الله ظلله ابداً و خله فیضه
 سرمداً.

کیم من بی کسی بی اعتباری
 شکسته خاطر افسرده بالی
 چو خس پامال دوران خالساری
 پریشان روز گاری خسته حالی
 به خود درمانده ای دیوانه خوبی
 به نومییدی گرفته گوشه تنگ
 580 به محرومی به گنج غم نشسته
 به مشکین زلف خوبان بیقراری
 چو گرفتاری پریشان روز گاری
 همه شب تیره همچون زلف دلدار
 به غیر از درین عالم چه دیدم
 شده بر من فضای عافیت تنگ
 585 ز هر جانب بلا را بر من آهنگ
 من ناکام را کین زندگان نیست
 من و روزی چو چشم خویش بی نور
 دلی همچون دهان دلبران تنگ
 سری برده فرو در جیب اندوه
 590 عجب دارم که با این تنگی دل
 بلی آئینه صافست و شاید
 درین مدت که کردم زندگانی
 بود غم همدم تنها نشینان
 چو خس پامال دوران خالساری
 به سختی جان داده چون ما در سنگ
 به نومییدی دری بر عمر بسته
 گرفتاری پریشان روز گاری
 همه شب تیره همچون زلف دلدار
 درین عالم به غیر از غم چه دیدم
 شده بر من فضای عافیت تنگ
 به تلخی جان سپردن کامر نیست
 شبی چون تار زلف یار پر شور
 به ملک بی نشانی کرده آهنگ
 ولی دیده درو غم کوه در کوه
 درو صد کوه غم چون کرده منزل
 که نقش عالمی دروی نماید
 به جز در غم ندیدم شادمانی
 انیس خاطر آزرده گیشان

مباد آن کس که او بی غم نشیند
 595 نشاط آید ز غم در ملک هستی
 بحمدالله که می یابم به خود غم
 چو از غم هست کارم را رواجی
 خوشم با غم بدینسان درد و داغی
 خوشا غم کو درون افروز مردست
 600 ز شادیهای عالم هستم آزاد
 بود غم رهنمای عالم عشق
 که بی غم لذت از عالم نیند
 بدانسپان در شراب تلخ مستی
 که در غم لذت و شادیت مد غم
 مرا نبود به شادی احتیاجی
 که با غم دارم از عالم فراغی
 چراغ سینه پر سوز دردست
 به غم شادم به غم شادم به غم شاد
 که باشد کو گریزد از غم عشق

221^a

حرف اول در حکایت عشق که فایده راه قفله ناسوتست به عالم قدس
 جبروت و اشارت به حال عاشقان صادق دم و صادقان ثابت قدم که دم
 از ملک ملکوتی زنند و قدم در پرده سرایی لاهوتی علیهم عین الله و تفریب
 انگیختن به حکایت خود.

جهان امد طفیل عشق موجود
 به عشقت این همه گردش فلک را
 کواکب را به عشقست آشنایی
 605 مجو از عقل راز عرش و کرسی
 به هرزه تا به کی هر سو شتابی
 کن از دیوانگان عشق در خواست
 مگو دیوانه کایشان عاقلانند
 کسی کز جهل دارد دیده بی نور
 610 زبی دینان که بودی جهل شان کار
 همه دیوانه خواندند انبیاء را
 به شمع مهر و مه از دیده راز
 به نام اوست این دیباچه جود
 که در چرخ آورد جزو ملک را
 که خیزد ز آشنایی روشنایی
 به از دیوانه را راز عشق پرسسی
 اگر خواهی نشان دوست یابی
 که از دیوانه می آید خبر راست
 که دیوانه نما بر جاهلانند
 شمارد عقلان را از خرد دور
 نظر کردند چون از عین امکار
 همه بیگانه خواندند آشینا را
 چراغ عشق را بسین پرتو انداز

فکنده عشق در کروبیان جوش
 سماع شوق بسرده تباب ایشان
 615 به هر گردش ز گردون فیض ریزد
 فروغ مشعل انجم ز عشق است
 بنای عرش بر ارکان عشق است
 جهان را عشق جان جاودانست
 شراب عشق بزم آرا ملک راست
 620 زیس ورزید خورشید فلک مهر
 صباح و شام خورشید جهان تاب
 چنان شد فیض مهر از عین جامش
 ازین می روز و شب کیوان فرح یاب
 ازین می مشتری نوشد پیایی
 625 ازین می بسین دلیریهای بهرام
 بود زین می سرود زهره بر چرخ
 سرودی کنز نوای عشق خالیست
 از و کار عطارد دیده پر کار
 قمر از مهسر دارد آتشین داغ
 630 زسیم هجر و امید و صالش
 جهان افروزی عالم به عشق است
 هوای دل رخش را می فرزند
 هوا از عشق جدا دارد در آتس
 گداز از آتش عشقست در آب
 635 بسین پیراهن او چاک در عشق
 زمین افتاده زیر پای عشق است

سرود عشق شان غار تگر هوش
 فسون عشق بسرده خواب ایشان
 کزان گردش نوای عشق خیزد
 صفای گوهر مردم ز عشق است
 ملک را زندگی از جان عشق است
 نمرد آن کو به عشقش زندگانست
 ز جام مهر سر گرمی فلک راست
 درخشان شد فروغ مهرش از مهر
 ز جام مهر می نوشد می ناب
 که شد مهر از زبان عشق نامش
 که پیران را عصا باشد می ناب
 ز هر می زاهدست الا ازین می
 که پر خون گشته زو دامان ایام
 نوای راز بسین افکنده در چرخ
 فسون مایه افسرده خالیست
 که مرد از عشق گردد گرم در کار
 که می سوزد شب تاری بدین داغ
 زمائی بدربینی گه هلالش
 چو آه عاشقان مرگش ز عشق است
 و گر نه عالمی بهر چه سوزد
 دلش آبست و دارد بر سر آتش
 هوای عشق در سر در دلش تاب
 نشسته اینچنین در خاک از عشق
 به جان در مانده دریای عشق است

- طبایع کار فرمایان عشقند
 به هم آمیزش ارکان ز عشق است
 ز هر ذره اگر گردی خیرباب
 معادن بنا دلی پر از غم عشق
 640 پر آتش معدن یاقوت ازین سوز
 از آن یاقوت همچو شعله نثار
 ز مرد ز هر خوار از جام عشق است
 از آن فیروزه را شد چهره نیلی
 645 بود کان را سرشک سیم در عشق
 نباشد سرمه هم از عشق آزاد
 چه خوش فرمود دانای گهر سنج
 که مغناطیس اگر عاشق نبودی
 و گر عشقی نبودی بر گذرگاه
 650 گیاه از عشق دارد آب در جان
 اگر خارست اگر گل نیست بی عشق
 گریبان گلست از عشق صد چاک
 به داغ دل نشسته لاله در باغ
 شکوفه سیم اشک از عشق ریزان
 655 زیار دل صنوبر پای در گل
 به هر سو جنبش حیوان ز عشق است
 بود عاشق اگر وحشت اگر طیر
 بهایم نیستند از عشق خالی
 به عشقت آدمی را ز نسد گانی
 660 اگر دهنست اگر ملت ز عشق است
- کواکب راه پیمایان عشقند
 وجود عالم امکان ز عشق است
 ز نور مهرینی در دلش تاب
 221b خبر ده گونه گون از عالم عشق
 وز آن آتش هر اخگر عالم افروز
 کبود و سرخ و زرد ایسد پدیدار
 به معنی لعل درد آشام عشق است
 که زد سرپنجه عشقش به سیلی
 زر آمد زرد رو از بیم در عشق
 که خاکستر ز آتش می دهد باد
 که از تحقیق بودش گنج بر گنج
 بدان شوق آهنی را کی ربودی
 نبوده کهریا جوینده کاه
 زمین را چاک از وی در گریبان
 اگر جزوست اگر کل نیست بی عشق
 نشسته سبزه از عشق است بر خاک
 نهاده ژاله او را پنبه بر داغ
 به گردون آه سرد از عشق خیزان
 به جز عشق از چه دارد بار بردل
 باین معنی که او را جان ز عشق است
 به عشقت از سکون دارد اگر سیر
 سراسر عاشقند از دون و عالی
 بلی از عشق باشد فیض جانی
 اگر صفوت اگر خلت ز عشق است

همه هشیاری و مستی ز عشق است
 نه از فرمان شهوت کامکاریست
 که خواهان شکر بگریزد از زهر
 اسیران را نشاید گفت آزاد
 اسیر عشق محرم شد به اسرار
 ز لذتهای فانی پای در گل
 شهید عشق شو تا بینی آن روی
 شهید عشق را باشد مشاهد
 که دورست از طریق عشق ورزان
 شهید عشق شو تا زنده مانی
 حیات جاودانی در مآتست
 مگر از عشق جانت نیست در تن
 خوشا عشقا که جان ما همین است
 که نتوان دید خالی جای دلدار
 که خیزم سرخ رو چون لاله زین داغ
 که گلهها بشکفتند فردا ز خاکم
 که فردا مست خیزم از دل خاک
 حدیث عاشقی گفتن فن من
 که گوید از غم دل داستانی
 شهید عشق را خونین کفن بین
 که جان بازیست این نه خاکبازی
 ز عاشق پیشگان شهوت محال است
 که شهوت چشم را نقصان نورست
 نیند چشم شهوت بین بجز خاک

222^a

فروغ اختر هستی ز عشق است
 مراد از عشق ناکامی و خواریست
 اسیر نفس هست از عشق بی بهر
 به عشق آزاد مردانند دلشاد
 665 امیر نفس محرومست از یار
 همه از لذت عشقند غافل
 اگر از شاهد غیبی خبر در گوی
 که آن شاهد درین فیروزه مشهد
 چه باشی بر وجود خویش لرزان
 670 اگر جاوید خواهی زنگانی
 که بیم مرگ ازین ناقص حیاتست
 به جان دادن ترا زاری بود تن
 چه سود از جان که مرگش در کمین است
 به جانم از دل بسی عشق بیزار
 675 به داغ عشق گشتم خاک این باغ
 دلی پر غنچه مکان هلاکم
 کنون در خاک خفتم مست و بی باک
 زبانی بود هر موبرتن من
 به خاکم هر گیا باشد زبانی
 680 به تن پیراهن پر خون من بین
 نباشد عشق الا پاکبازی
 به پاکی عشق وزیدن حلال است
 نظر زالایش شهوت نفورست
 برد فیض از تجلی دینده پاک

چو خواهی مردم چشم آبرودار
 که باشی چشم روشتر زانجم
 جزاک الله کجا شهوت کجا عشق
 که دامن پاک دارد پیرهن چاک
 که عیب آن به که پنهان باشد ای دوست
 چه عیبت ارزنی بر سینه صد چاک
 خراب عشق پروای سر نیست
 که همچون سبزه دارم پای در گل
 که باشد جاوداتی جان ایشان
 سحر خیزی و شب بیداری من
 که خواهم مرد بی دین در دو مهراب
 گرو چون لاله دارم بر جگر داغ
 که خطشان سرمه ریزد در شرابم
 که در عشقم به مویی بند شد کار
 زمسوی و روی خوبان برده ام راه
 نسیم آسا سحر خیزیست کارم
 ز جام لعل خوبان گشته حاصل
 به معشوق ازل زان برده ام راه
 خیر می بخشد از وجه خداوند
 که شناسد خداوندی که دارد
 تجلی می کند در پرده غیب
 نشان بخشند ما را رو شب و روز
 به معنی روز و شب حیران اویم
 نشاط از جام خالی نیست در خور

685 به شهوت خومکن زنهار زنهار
 مریز از شهوت آبروی مردم
 به شهوت راست ناید کار با عشق
 چو گل باید که باشد عاشق پاک
 مزن چاک ار دلت آلوده در پوست
 690 درون سینه گر باشد دلت پاک
 به مستی از سر خویشم خبر نیست
 ز خط سبب دارم آفت دل
 من از بالای خوبان می دهم جان
 ز چشم دلبران بیماری من
 695 ز آبروی بتان دارم به دل تاب
 خراب نرگس مستم درین باغ
 ز لعل دلبران مست و خرابم
 میان نماز کم دارد چنین زار
 باین قدر شب و فیض سحرگاه
 700 که چون آب خضر شب زنده دارم
 مرا کیفیت خونخواری دل
 شبم روشن ز فکر روی چون ماه
 به روزم چه ره خورشید مانند
 چگونه بنده رو در خدمت آرد
 705 خداوندی که ما داریم بی ریب
 بر آئینه چهران دل افروز
 به صورت گراسیر روی و مویم
 ز می مستیست مارانی ز ساغر

پری رویی که در ملک شهودست
 همه جان دادن عاشق از آنست 710
 و گرنه چون تهی شد قالب از جان
 زهی نادان که تا جان داشت دلبر
 کنون کز جان ندارد آب رویی
 دران ساعت که بی جان ماند جانان
 بدین تقدیر هر وصف قد و رخ 715

دل آرامش از نسور وجودست
 که در جانان جمال جان عیانست
 نریزد عاشق از پهلوی جانان
 وصالش داشتی با جان برابر
 گریزی هر دم از سویش به سوی
 به صدق از عاشقی او را بده جان
 که خیزد از زبان کلک فرخ

صفت جمال معشوق حقیقی علی طریق الا جمال و تقریب انگیختن حکایت

عشقبازی به معشوقان مجازی.

همه در وصف آن دلدار باشد
 دلم روشن ز روی دلفروزیست
 دل افروزی به گفتار روان بخش
 دلارامی که جان افروزد از وی
 بخوبی هیچکس مانند او نیست 720
 گل گلشن نمودار از عذارش
 به جلوه گر نقاب از رخ گشاید
 به روی اوست روشن مهر را چهر
 به رویش بنگرد گر ارزومند
 دل عاشق بود زین درد سوراخ 725
 جمالش را همه خوبان پرستار
 گشاید گر نقاب از چهره پاک
 به گفتاری که صد جان زنده اوست
 به جلوه کوه را آرد به رفتار

که دل از عشق او انکار باشد
 نگویم رو که شمع خانه سوزیست
 خیالش جان ستان و لطف جان بخش
 چراغ نیگوان افروزد از وی
 کدام ازاده کسو دریند او نیست
 بود دل بسته هر سو صد هزارش
 چه جان باشد که از تن بر نیاید 222b
 که اشک از دیده آرد دیدن مهر
 گدازد چشم و ریزد اشک مانند
 که در رویش نشاید دید گستاخ
 بت بتخانه از وی در نظر خوار
 فتد خورشید همچون سایه بر خاک
 هزاران چون مسیحا بنده اوست
 به عشوه لعل را آرد به گفتار

ز شوق آرد هزاران را به فریاد
 لب بیش تا بوسد دهانش
 به ادراک بیانش می برد دل
 ولی نبود دهانش نشانی
 ازین روکش سخن هست و دهن نیست
 دو عالم از عدم آرد به دیدار
 قیامت را شود در بر جهان باز
 درون سینه پیکانش دل ماست
 ز ابرو می کشد مشکین کمانها
 ز لطف لعل کرده عقل را مست
 دهد آب حیات از چشمه نوش
 خرد مست از خیالش گاه تصویر
 چنان مستم که نتوان گفتنش چون
 که هست از دل غم جانم فراموش
 سرا پا شمعیان سوزم درین تاب
 جهان از آب چشم من خرابست
 به یک دیدن هوسناکم ز دیدار
 ز دیدارش کنم دل را منور
 بود جایی نشان یابم از آن پاک
 برای آزمون من شب و روز
 چه لعبت افت ایمان بتان را
 که بستاند عنان عقلم از دست
 ز آب دیده مانم پای در گل

730 دهد گل صبحدم از خنده اش باد
 چو پرسد غنچه از بلبل نشانش
 شیرینی کلامش می برد دل
 کلامش هر زمان افزوده جانی
 تعالی الله در اعجازش سخن نیست
 735 به معجز چون گشاید لب به گفتار
 چو بهر جلوه گردد قامت افراز
 چو تیر عشق او را در درون جاست
 عتابش متصل در قصد جانها
 ز بوی زلف دل را برده از دست
 740 ز لطف غیب و حسن بنا گوش
 قلم سست از ثنایش گاه تحریر
 دلی دارم ز سودایش پر از خون
 چنانم از غم دل مست و بیهوش
 اگر نه گریه بر آتش زند آب
 745 فلک از آتشین آهم به تابست
 چون نیستم چون من سزاوار^۶
 ندارد جا که تا پا سازم از سر
 به هر سومی شتابم مست و بی پاک
 ز عیاری که دارد آن دل افروز
 750 بیاراید به خوبی لعبستان را
 فرستد بر سه راه من مست
 من ندادن به هر گل چهره مایل

^۶ این بیت از نظر وزن و معنی ناقص است

ز ره مانم چو یابم خار درپای
 کنون عمریست کین ره می شتابم
 755 درین ره روز تا شب در تک و تاز
 فتاده همچو نقطه در میان دور
 گهی بر خویش لرزم گاه بر دین
 گهی از هجر سوزم گاه از وصل
 درین مدت که میزد سینه ام جوش
 760 فغانم راه از دل بر فلک داشت
 اگر چه مختلف اقوال بودم
 فرد ریزم به سوزان تربیانی
 ازین پیشم که با سامان دلی بود
 بمانم خیره عمری پای بر جای
 که از جانان نشان راست یابم
 ز بت رویان عالم می کشم ناز
 زمانی لطف می بینم گهی جور
 گهی از مهر نالم گاه از کین
 گهی از فرع نالم گاهی از اصل
 نبوده از سخن یک لحظه خاموش
 سری گویی به اوراد ملک داشت
 همه در و صف این احوال بودم
 به پیشت ز آتش دل داستانی
 ز بستانی جوانی حاصلی بود

223^a

صفت حسن معشوقی که عنفوان جوانی که عنوان صحیفه زندگانی
 است در دام زلفش گرفتار و از بادام چشمش بیمار بودم و شرح حالی چند
 که در آن مستی لحظه فلحظه دست می داد و کیفیت مقامی که در آن می
 پرستی لمحہ فلحہ از جان درد پرورد در بروی دل می گشاید.

گرفتار گلی بودم دل آزار
 765 بلای جان من خورشید رویی
 قیامت قسامتی بالا بلایی
 به ملک خوبروی پادشاهی
 سهی سروی ز موی عنبر آمود
 به خون مایل بتی چون در شفق در ماه
 770 رخس باغی زهر سو سبزه و گل
 دو رخ همچون دو ماه فرخ از قدر
 که در پای سلوکم بود از هوخار
 ره دینم زدی ز تاره مویی
 برای جان ز سر تا پا بلایی
 سر آمد بهر سوی خویش ماهی
 فکنده بر زمانه ظل ممدود
 هلال غبغبی چون عید دلخواه
 هزاران مرغ روحش گشته بلبل
 هلالی هر یک ابرو بر مهی بدر

هم از ابرو هم از غبغب هلالش
 نهان کرده درو نسرین ولاله
 چنان کز زیر عنبر آتش تیز
 به هر گوشه ز چشمش ناتوانی
 ز مژگانش هزاران رخته در دل
 به هر نوک مژه صد دل کبابش
 ز زهر چشمش او در تلخ کامی
 ز شیرینی او دلها پر از جوش
 همه خوبی عیان در وی کماهی
 عیان از زلف و رویش کفر و ایمان
 شب قدر آمده در وی مه بدر
 چو مه در عقرب و در سنبله مهر
 ز سنبل خرمسی وز لاله باغی
 ز پیرامون رویش چشم بد دور
 نهاده بر کنار زلف او چنگ
 کشیدن آن کمان را گوش تا گوش
 خیالی در میان بود و نابود
 که جایی بیش ازین حرفی نبوده
 که ارزد هر نگاه از وی به جانی
 زمیگون چشم او مردم سرافراز
 بلای هوش خواب آلوده چشمش
 ازین معنی دل عشاق در تاب
 کمند گیسویش در گردون جان
 دل چندین هزارش در میان بند

دو مال را مة فرخ جمالش
 فرو آویخته مشکین کلاله
 نمایان رویش از زلف دلاویز
 775 خراب فتنه چشمش جهانی
 زده با تیر مژگان راه بر دل
 ز خون عاشقان بر لب شرابش
 همه نوشین لبانش در غلامی
 لبش نوش و دهانش چشمه نوش
 780 رخش آئینه حسن الهی
 جینش قبله خاکش کعبه جان
 محیط روی او گیسوی پر قدر
 به پیچ زلف و تاب گیسویش چهر
 رخس در موی چون در شب چراغی
 785 جینش در صفا چون چشمه نور
 جینش زهره آیین عشرت آهنگ
 کمان ابرویش تا بناگوش
 دهان او نه معدوم و نه موجود
 دهانش از عدم میمی نموده
 790 شهید چشم شهلایش جهانی
 به مردم داده چشم او می ناز
 به قصد دین شراب آلوده چشمش
 خماری آلوده چشمش مایل خواب
 کمان ابرویش را خلق قربان
 795 میان را تنگ بسته عنجه مانند

دل مردم همه تنگ از میانش
 پری پروانه شمع جمالش
 ز بالایش بلارا گرم بازار
 چو تاب زلف مشک افشان گشاده
 800 در اندر گوش و از لطف تن او
 بدینسان دلبری بودم گرفتار
 به خود دیوانه وارم بود جوشی
 که یازم در دلست از آتش سوز

بلائی ناپدید آمد دهانش
 ملک گشته خیالی از خیالش
 به جان مردم بلایش را خریدار
 سیه بختی به هر جانب فتاده
 نموده عکس دور از گردن او
 که میزد زلف او را هم به هر تار
 ز دل می داشتم با خود خروشی
 چنین از سوز دل هستم سیه روز

223b

ذکر خونابه ریزی دیده از شرحهای دل ابتر و موج انگیزی سینه از شرحه ها
 جگر در ایام دل بستگیها به هر تار موی دلدار و جگر خستگیها از نوک مژگان فتنه
 جوی آن دل آزار و شکر و وفا و جفا و ناز و نیاز که جانین چهره می گشود و بر دل
 مجروح در درد می افزود.

مرا مستی ز لعل جان فزایست
 805 نمی دانم چه دارد در لب آن مست
 لبش کیفیتی دارد به گفتار
 بود در چشم او حالی کزان حال
 بود مژگان او نیستی که با آن
 برای صید جان گیسویش هست دامش
 810 ز مویش ماه بنماید رخ خوش
 چو با عشقش کسی را نیست جنگی
 نمی دانم که از زلفش بنا گوش
 ز موی اوست در هر حلقه شوری

که هر حرفش می مستی ریایست
 که چون بینم دهم دین و دل از دست
 کز و دیوانه گردد مست و هشیار
 دمی صد دل برد صد جان ز دنبال
 رود عشاق را خون از رگ جان
 ز طراری نهاده طره نامش
 چنان کز عنبرین انگشت آتش
 به جان دادن نیارد کس درنگی
 به قصد جان چرا کرده ز ره پوش
 ز روی اوست در هر دیده نوری

چه پوشم دیده زان دیدار دلکش
 815 دلم خونست از آن گیسو که هر تار
 نیارد دل برون از گیسویش سر
 چنانم بیخود از گیسوی آن یار
 ز چشمش حال بخت می پرستان
 چو آید پاسبان چشمش به غارت
 820 سنان مردم آزاریش در دست
 ز ابرو و مژه چشمش به بیداد
 لب و چشمش که نقل و جام دارد
 رخ خورشیدوش هر جا نماید
 چو از ابرو گشاید تیر پرفرن
 825 میان هر دو زلفش رخ فروزان
 چو آید از دهان او نوایی
 دهان او که بود بی نمود است
 میانش از عدم میمی نموده
 دهانش نقطه ای روی تمییز
 830 بود جانهای مردم ناشکیش
 ز مستی نرگس او سر گرانست
 ز عین ناز چشم اوست بیمار
 همیشه ترک چشمش می پرستست
 به مستی می خورد خون دل آزار
 835 نه تنها روز من شد زو سیه فام
 ندیده کس به جز آن چشم خونحوار

درون دیده کوهی دارم آتش
 میانش در کنار آرد کمروار
 که در ظلمت خطا کرده ره اکثر
 که پرسند از حبش گویم ز تاتار
 بود شوریده همچون خواب مستان
 رسد دل را بشارت بر بشارت
 کند دعوی مردم داری آن مست
 کمان دارست و تیرانداز و جلاد
 از آن یک می وزین^۷ بادام دارد
 به دل بردن یسد بیضا نماید
 نشیند تا پرا ندر سینه من
 چو خورشید جهان آرا بیزان
 از آن سوی عدم خیزد صدایی
 دری از غیب در ملک شهود است
 دهان از میم هم نیمی نموده
 ولیکن نقطه ای موهوم آن نیز
 خراب نرگس مردم فریش
 به سیمین متکایش تکیه ز آنست
 به ناز او همه عالم گرفتار
 زمانی مست و گاهی نیم مستست
 که بر مستان گرفتی نیست در کار
 پریشانی ز زلف او بود عام
 خماری کش به بدمستی کشد کار

- چه چشمت آنکه قصد جان من کرد
 بر انگیزد به قصد مبتلایی
 بود بالای خوبان را بلا نام
 840 مرا هست ارزو مندی ز حد پیش
 بلی هر کوبه دلدار است دلبند
 به هر یک جلوه آن قد چالاک
 مرا در سینه مهر آن دل افروز
 مرا منت ز تیر اوست بر جان
 845 شبی است همنشین در روز من بین
 نسوزد گر دلی بر من درین روز
 کجا پروای من باشد کسی را
 نگرید کس بر این حال مشوش
 اگر درد دل گویم به یاری
 850 علاجم را نصیحت سازد افزون
 ز پیشم آن پری بگریزد از ناز
 دلم دیوانه شد کودیو بندی
 نگاهی کرد و بگذشت از برم یار
 چو بهر مرهم هر سو دوایند
 855 در آتش سوزشم از حد زیادست
 دلم از نغمه غم رفته در جوش
 دلی دارم چو زلف دوست در تاب
 مرا از جان دم باقی و حالی
 نمی آید نسیم از هیچ سویی
 860 ره جان زد دلم چون دیده شد یار
- به مژگان رخنه در ایمان من کرد
 ز هر تار مژده چشمش بلایی
 گریزند از بلا گر خاص و گر عام
 224^a به بالای صورت قامت خویش
 به جان باشد بلا را آرزمند
 فتد صد سر همچون سایه بر خاک
 بود چون آتش مجمر نهان سوز
 کزان چشم و دل من یافت مژگان
 مکن خاموش شمع و سوز من بین
 من از دل آتشی دارم جهان سوز
 چو غم گر آتش سوزد خسی را
 نریزد هیچ کس آبی بر آتش
 کز و یسایم روای درد باری
 وز آن افسون شود درد من افزون
 پری خوانی نیایم کاردش باز
 که سازد چاره بهر دردمندی
 به زخمی نیم گشت افتاده ام زار
 به زخمی دیگرم از خود رهایند
 درین آتش نصیحت همچو بادست
 چنان کز نغمه عیش است خاموش
 قراری چون دهان دوست نایاب
 به آهی می شوم زان نیز خالی
 که آرد از گل امید بسویی
 بین کز دل چه دیدم آخر کار

به دامن خون دل غلطیده دارم
 چه دل می داریم ای بخت کارون
 دل شوریده حال از تن برون شد
 چه می پرسی ز من افسانه دل
 865 چه کار آید ولی کو یار من نیست
 حدیث دل نمی دانم که چون شد
 قیامت قیامت را می پرستم
 ازین رو تا به دامن قیامت
 چو نتوانم به بزم ازبیم اغیار
 870 چه خوش باشد که پهلویم شود چاک
 گوارا شربت من تیغ یارست
 دلیم را آن نگار فتنه انگیز
 به خون دل نویسم تا مۀ یار
 چو گردد از غضب رویش جهانسوز
 875 از آن آهم به زلف او زند دست
 اگر هر لحظه صد شمشیر خون ریز
 شفیع من شود زلف دو تایش
 نیار آمد دمی با من دل ریش
 کند حلقه به گوش آن ترک مهوش
 880 از آن ریزم ز دیده آتشین لعل
 تعالی الله چه رفتارست و قامت
 مباد آسیب آن گل رخ به خاری
 ز مهر آن مه سر مویی ندارد
 بلا باشد به یاری آشنایی

من این از رهگذار دیده دارم
 چو خواستی کشید از دیده بیرون
 ندانم حال آن دیوانه چون شد
 که من آتش زدم در خانه دل
 به جز در قصد جان زار من نیست
 همین دانم که از چشم برون شد
 که دامانش نمی آید به دستم
 ملامت می کشم زان قد و قامت
 به کام دل نظر در روی دلدار
 که بیند دیده دل روی آن پاک
 مرا با شربت دیگر چه کارست
 به غمزه نیست و از لب شد نمک ریز
 که از حال دلیم گردد خیر داد
 بود چشمش به خون ریزم بد آموز
 که زلفش را به حالم رحمتی هست
 به سنگ دل کند در قصد من تیز
 نهد بهر شفاعت سر به پایش
 به جسامت از دل دیوانه خویش
 نهد نعل از برای من در آتش
 که بر آتش بود زینسان مرا نعل
 که خیزد فتنه از وی تا قیامت
 224b چه غم که همچو من میرد هزاری
 ز گلزار وفا بسویی ندارد
 که باشد شیوة او بی وفایی

885 به حال آن پری پروا ندارد
 به پهلویم چو آید آن گل اندام
 خورد خون من وز آن بی ملالست
 به خون غلطم چو مرغ نیم بسمل
 خوشایام وصل کامرانی
 890 چو چشم یار دایم مست بودن
 غزلهای نشاط انگیز گفتن
 بر آوردن خراش از سینه چاک
 سرودن نغمه در دیر مفرنس
 طرب را پرده از عارض گشادن
 895 گهی در گوش دلبر راز گفتن
 گهی در پای جانان سر فشاندن

فسونم در دل او جا ندارد
 نگیرد چون دلم یک لحظه آرام
 نگوید در کدامین دین حلالست
 کزان لبها^۸ شود یک خنده حاصل
 بهار عمر را آغاز جوانی
 به دستان طرب همدست بودن
 به هر حرفی غمی از دل نهفتن
 به جوش آوردن انجم در افلاک
 فکندن های و هو در چرخ اطلس
 سرود نوبه زهره یاس دادن
 به تقریبی غم دل باز گفتن
 گهی چون دیده اش بر سر نشاندن

حکایت شب وصل که جام مراد از شراب اتحاد مالا مال بود گاهی همدم
 نامی و زیبایی همدست چنگ طرب فزای بودم و بعضی ابیات بی تلکفانه که در آن
 حالت بدیهه در وصف حال روبروی آن مشکین غزال زبان را چون زبانه شمع از
 آتش دل تافت حالا بدین مثنوی ربط یافت.

شبی در مجلس دلدار بودم
 شبی فرخنده چون گیسوی دلدار
 فروغ شمع او خندیده بر ماه
 900 من و دلدار و جمعی محرم راز
 سرود خرگهی دل را نوا بخش
 فسون دلبری ذوق بلاده

ز باغ عمر بر خوردار بودم
 طرب را از چراغش گرم بازار
 چراغ ماه را افکنده بر راه
 نداده کس برون جز چنگ اواز
 شراب عاشقی جان را دوا بخش
 جنون عاشقی جان را صلاده

^۸ لبها: در اصل خنده

سرود دل درود هر دو عالم
 ملامت گوزبان خاموش کرده
 دو عالم را به همت دیده در دست
 ز جامی مست گشته بلکه مجنون
 ز بیدادم فلک را دست کوتاه
 چو هندو گشته در زلفش رسن باز
 رسیده مرغ جانم بر لب از شوق
 بر آورده دلسم در سینه آواز
 که هم دل بود و هم دلدار در دست
 چراغ عشرتم از بخت روشن
 چراغ آتش دیده ازین رشک
 تمنای دلسم افتاده در سر
 نقاب از چهره عشرت گشاده
 به کام دل درو دارم نگاهی
 ز بیهوشی مرا نابوده انگاشت
 نهاده دست هر دم بر دهانش
 باین معنی که بادست آتش انگیز
 کزو بینم خراش سینه ریش
 ز تن پرواز گیرد مرغ جانم
 کزو خیزد نوای گریه آلود
 که آن بپریده مو شوریده رنگست
 چه زیبا می نمودش خلقت ناز
 سپردم جان و افتادم پیمایش
 شدم زنده دگر ره در قیامت

225^a

چراغ جان فروغ از محنت و غم
 تمنا خیرباد هوش کرده
 905 دو زلف دوست در دست من مست
 ز دل راز نهان افکنند بیرون
 ز رشک من سرشک شمع در راه
 دلم را سوی یار از سینه پرواز
 شده دست طرب در گردنم طوق
 910 ز لب افسانه عشقم نواساز
 تمنا را کلید کار دردست
 فضای دولتم از عشق گلشن
 ز رشک چشم جمع بزم پر اشک
 تماشای رخ و زلفم میسر
 915 نسیم لطف بر حسب اراده
 رخس کش دیدمی از دیده گاهی
 نی از سوز دل من پرده برداشت
 چو مطرب دیده زینان در نهانش
 مرا از صوت نی آتش شود تیز
 920 کند قانون خروشم را حد بیش
 چو موسیقار کرده همزیانم
 ز صورت عود از چشمم رود رود
 فغان من همه ز افغان چنگست
 به رقص آمد شب آن شمع سرافراز
 925 فشاندم نقد جان خود برایش
 نمودار قیامت کرد قامت

مغنی کوبنه بریک طرف ساز
 نوای زار من دل می رباید
 بود قانونی از دل وحشت انگیز
 930 من و قوال کز لعل فسونساز
 هم از معنی هم از صوتم زند راه
 که ای از رخ چراغ افروز جانم
 شیی دارم ز وصلت عالم افروز
 فروغ روی تو بس شمع آفاق
 935 شب تاریک زلف مشک فامست
 درین مهنت که از غربت امان نیست
 تمنای دل زارم تویی تو
 دلی دارم به تنگی چون دهانت
 شوم بیهوش آن لعل قدح نوش
 940 لبی بوسی به صد جان بی فروشد
 غمت گنجست و دل ویرانه اوست
 زبس دارم به دل درد ترا دوست
 غمت را دلم پیوند جانست
 تمنای دلم از زنگانی
 945 خرامان شو که در پای تو میرم
 دلم را تا به بالایت نیازست
 صبا تا عقده زلف تو بگشاد
 بود صد فتنه در چشم تو پنهان
 به قصد جان من صد لشکر ناز
 950 بلای عشق تو بسیار بسیار

کز و مستغنیم در پرده راز
 مرا صوت مغنی می نباید
 که بر زخم نهران گردد نمک ریز
 غزلهای مرا خواند به آواز
 کند یار مرا از حال آگاه
 خیالت در درون شمع روانم
 دلی مانند شمع بزم در سوز
 بنه گومه چراغ خویش بر طاق
 منور گشته از ماه تمامست
 درین محنت که از شادی نشان نیست
 دوی جان بیمار تویی تو
 تنی از لاغری همچون میانست
 بمیرم بهر آن زلف و بنا گوش
 تعالی الله چه ارزان می فروشد
 دلم شمعست و جان پروانه اوست
 به دل جا دادمش چون مغز در پوست
 از آن رو صحبت ما جاودانه نیست
 بود در پای جانان جان فشانی
 برای قد و بالای تو میرم
 بلا را بر سر من ترکناز است
 پریشانان محنت را صلا داد
 گرفتاران زلفت را نگهبان
 بود در طاق ابرویت کمین ساز
 بلا را من به جان و دل خریدار

به خون گرم با او کرده پیوند
 هلال چرخ را دارم سیه روی
 خدا داند که با اکراه بینم
 که جز رویت نیند روی دیگر
 چه دانستم که خواهد شد بلایی
 بلا بر من نهاد از هر طرف روی
 که آثار قیامت زو عیان شد
 در مستی به گل اندوده بودم
 قیامت را همین باشد علامت
 چه خوش باشد که در زندان بمیرم
 ز عشقت هرگز آرامی ندیدم
 شدم خاک رهت آرامم این بود
 که جز عشق توام جانی نباید
 سرمن بسی تنو سامانی ندارد
 شب و روز از رخ و زلفت مشوش
 نمی دانم چه می خواهی ز جانم
 کسی را چند باشد طاقت درد
 که جانم بر لبست و زهر در کام
 هر انگشتت کمر بسته به خونم
 همین بادش زهی دلبر زهی یار
 غمت با غیر من الفت ندارد
 نمک ریزی مرا با سینه ریش
 هزاران کاروان نواز همراه
 بلارا بساز بگشا در دل ما

225b

دلی دارم به زلفت مانده دریند
 ز ابروی تو با آه فلک گوی
 اگر بی روی تو در ماه بینم
 به مزگان بی تو دوزم دیده تر
 955 به دل جستم زیلایت هوایی
 رخت را تا بر آمد خط زهر سوی
 قیامت قامتت را نسام از آن شد
 ز هجران مرده و افسرده بودم
 به لطفم زنده گردان مد و قامت
 960 چو در چاه ز نخدانت اسیرم
 گر از تو پیش ازین کامی ندیدم
 به عشقت جان سپردم کامم این بود
 گرم جان رفت از عشق تو شاید
 تن من جز غمت جانی ندارد
 965 دلی دارم ز غم در آب و آتش
 ز من جان خواهی و ندهی اماتم
 مرا دردت زیبا خواهد در آورد
 بتلخی می دهم جان ای دلارام
 من آن مرغم که دردست ز بونم
 970 دلم بردی و دادی دل به اغیار
 دلت با غیر من کلفت ندارد
 چو خندی با رقیبان جفاکیش
 سواره می رسی از منزل ای ماه
 فرودا یک زمان در منزل ما

دلم مرغ هوس را داد پرواز
کنم فرش رخت چشم جهان بین
و گرنه تا تو آیی داده ام جان
چه سود افسون ندارد ره به تولیگ
معاذالله نه دل آن سنگ خاراست
که دل را داشتم برجا به صد فن
مرا با صد بلاد مساز کردی
نیاید بر دلم زین راه گردی
که بینی صبر من در عشق چونست
به نام او نوشته صنع منشور
به جان دادن کند اکنون اشارت
بدان خط غبار آورد خود روی
چو جان می دادی از مردم نهانش
که مارا خون دل از اوست در جام
خرام آشوب سروی فتنه انداز
نکرد از دلبری تقصیر مویی
نپوشم دیده از روی تو ای ماه
چو مژگانست نهم بردیده خویش
چه فرقت از جفایت نا وقایت
ز خوبان هر چه آید خوب باشد
که شناسم وفا را از جفا فرق
که بر بازوی تیغت کی نهم سر
به تیغ کین سرم از تن مینداز
خرد کوتاشناسد یار از اغیار

975 چو شد سر پنجه ات جولانگه ناز
گدازم چشم و ریزم اشک رنگین
به قنلم تند و تیز آیی خرامان
به افسون سازمت گفتم به خود نیک
دلت هرگز نمی گردد به ماراست
980 مرا رای تو چندان بود بامن
چو دل بردی جفا آغاز کردی
جفا کم کن کزینم نیست دردی
جفاهای تو بهر آزمونسست
به حق مصحف رویت که از نور
985 به آن ابرو که دل برده به غارت
بدان چشم خمار آلود دلجوی
بدان جوهر که می خوانی دهانش
بدان لعل شراب آلود خود کام
به آن بالا که گوید از بلاراز
990 به آن نازک میان کز هیچ سویی
که گر صد تیر در چشمم کند راه
ز تو صد تیرم ار آید فرا پیش
به جانم من هوادار جفایت
ز محبوبان جفا محبوب باشد
995 ز بیهوشی چنانم من به خود غرق
مژه بر چشم من شبهاست نشتر
نمی گویم به لطفم کن سرافراز
غلط کردم ترا پنداشتم یار

چه رانی از در خود دوستان را
 1000 شتاب چیست چندین جبرفرمای
 اگر ماند چو من در کوی توکس
 به حمدالله که پیش چون تویاری
 اگر چشمت به قصد جان من نیست
 بدزدی جانب من دیدنت چیست
 1005 روا باشد که چون من خاکساری
 اگر میرد به صد زاری به راهت
 همه شب تا سحر بود این مرا کار

تهی سازی ز بلبل بوستان را
 که با این خونماند کس درین جای
 گرفتار حقیقت ماند و بس
 حقیقت را نمانده اعتباری
 لبست را رحم بر ایمان من نیست
 به من در زیر لب خندیدنت چیست
 226a بدینان بگذارند روزگاری
 نیفتد سویش از رحمت نگاهت
 نهاده گوش بر گفتار من یار

حکایت شبهای فراق و شکایت تنهای محترق از فرط اشتیاق که هر نفس که
 می راندم سیاهی بر سیاهی می افزود و هر قطره که می چکاندم داغ بر داغ می نمود
 و نحه های زار که از دل ماتم رسیده سر می کشید و ناله های بسیار که به انواع
 مختلف از جان ستم کشید به گوش اختر بد مهر شب گردی رسید.

ز بر دل زین شکایتها ملالاش
 معاذالله از آن شبهای بی نور
 1010 شبی از ظلمت اباد جدایی
 ز جهان بی تاب از آه درد ناکم
 سیه پوشیده شب چون اهل ماتم
 سیاه و تیره روزم از تباهی
 نماتده روشنی در چشم انجم
 1015 کواکب ز آتش آهم مشوش
 هوا تاریک از آه قیر گونم
 زمانه مهر را یک سونهاده

شکفته تر شده هر دم جمالش
 که بودم از دل دلدار خود دور
 چراغ عشرتم بی روشنایی
 درین سودا که بنشانده خاکم
 که شبدیز نشاطم زو خورد بم
 شب افروز سیاهی بر سیاهی
 براق شادمانی کرده پی گم
 شهاب افکند سویم تیر آتش
 زمین صدره کمر بسته به خونم
 پی کنیم به یک پهلوفتاده

که عالم را کند از روشنی پاک
 گشاده بهر ماتم عنبرین موی
 کزان گردش برون نامد شراری
 شده خورشید در دریا گرفتار
 نشسته زنگ بر آئینه مهر
 نشسته پیکر خورشید در گل
 خط نورش به گرد دیده مژگان
 عطارد را دوات پر سیاهی
 نماند اندر چراغ قطب تابی
 که افزودش سیاهی بر سیاهی
 ز روز تیره می کردم شکایت
 دهد از ظلمت آباد عدم یاد
 مبادا کس بدین محنت گرفتار
 فروشوید ز دیده سرمه خواب
 نه بینم هر دمی از خواب در چشم
 فغان کز گریه ام آن نیز شد کم
 نشسته خار در پای در گل
 که می بودم زمین بوسی میسر
 شدی از بیم دل در سینه ام آب
 اگر چه گردد از بیمش دلم چاک
 بود تعبیر چو مانم زمین بوس
 یکی زان خواب شادی و یکی غم
 کجا شد خواب غم کز من برد هوش
 که از خواب عدم گوید فسانه

226b

مگر از بهر آن می گشت افلاک
 نهان کرده عروسان فلک روی
 گرفته چرخ از گردش کناری
 ستاده کشتی گردون ز رفتار
 زیس در آب مانده مهر گلچهر
 زوارون جنبش چرخ سیه دل
 به جای نور کواکب ظلمت افشان
 قمر از دود شب در آن تباهی
 ز جوی کهکشانش بر خاست آبی
 زحل را بسته دم از بس تباهی
 درین شب از غم دل در حکایت
 که این شب در وجود از ظلم و بیداد
 بود بختم به خواب و دیده بیدار
 زند اشکم دمام نقش بر آب
 فکند آتش دل تاب در چشم
 به شبها خواب در چشمست مردم
 نه از دلبر نشان دارم نه از دل
 چو باد صبحدم روزی بر آن در
 گه این حرمان بیدیدی بخت در خواب
 ولی اکنون بدان خوابم هوسناک
 که کار هندوی خوابست مأیوس
 دو خاب اندیشه های رسم عالم
 مرا خود خواب شادی شد فراموش
 خوش آن کز خواب غم یابم نشانه

1020

1025

1030

1035

1040

سیاهی شد زمین بر داغ خورشید
 که از زیر زمین بنمایدم چهر
 نه از بی مهری این دیر فانی
 که بر خاک سیه بنشینم از وی
 برین خاک سیه می غلطم امشب
 فرو بردم سر خود در سیاهی
 که برقع بر نمی گیرد ز رخسار
 چنان روز سیاهی را نیبم
 گرفتم روز شد کو روشنایی
 ز روز تیره خود نایسد بیادم
 به روز تیره هم خواهم^۹ شد گرفتار
 که گویم این زمان زورست شب نیست
 که آهم ظلمتست و اشک کوكب
 ندانم دیگران را روز چونست
 اگر چه هرگز آثارش ندیدم
 حدیث روز روشن باز پرسم
 که گویم آشنایی روشناست
 بود از روز بختم ظلمت انگیر
 جهان را روشنایی رفت از یاد
 ز آه آتش افشان غم اندود
 شبم از شعله او روز ادبار
 نه روزم بود روز و نی شبم شب
 که دودش سر به فانوس فلک برد

میان مهر و مشرق هجر جاوید
 دو تا شد قامت در جستن مهر
 نه از شب دارم این سوادى جانی
 1045 ز آه خویش می نالم پیایی
 چو اشک خود به می ره غلطم امشب
 درین شب همچو خامه از تباهی
 به من خورشید دارد لطف بسیار
 که چون در پرتو رویش نشینم
 1050 منم وین ظلمت آباد جدایی
 به سودای شب تاری فتادم
 گرفتم روز گردد این شب تار
 ز حرمانی که من دارم عجب نیست
 ندارد هیچ فرقی روزم از شب
 1055 مرا خود روز ازینان تیره گونست
 ازین بیشی آفتابی می شنیدم
 حریفی کو که از وی راز پرسم
 به آه شعله ناکم آشنایست
 سیه بختی نگر کاین آه شب خیز
 1060 ز آهم سایه ای بر عالم افتاد
 ازین بیشم شکایت گونه بود
 که روزم بود از دودش شب تار
 جدا زان مشک بوی سیم غبغب
 کنون شمع دلم گویی فرو مرد

^۹ به روز تیره خواهم: به روز تیره هم خواهم

نگردد شعله ای از وی جهانسوز 1065
 شبنم اینست و روزم از تباهی
 بقارا پورده پنداری دریدند
 فلک شد در گران خیزی علامت
 سپهرم در نظر کوهیست بر پای
 ازین کوه قیامت جنبش سرد 1070
 درین کوه از نفر من صدا هست
 ندارم همدمی امشب درین کوه
 به روز از سایه با من همنشین است
 شبنم آن همنشین هم نیست همراه
 کنم بیهوده از گردون حکایت 1075
 فلک از گردش امشب او افتاده
 نگردد ابلق صبح آسمان گیر
 سیاهی زیر شد چشم بر آرام
 ز چشم روشنی گشته گران گیر
 نمی آید به جنبش هیچ کوكب 1080
 مه نو در شفق دارد زیونم
 مداد تیر با خونم سرشته
 غزلهای پر آشوبم غم انگیز
 هوارا گشته دل از مهر خالی
 فلک را خنجر مریخ در دست 1085
 نتابد مشتری بر من درین برم
 بحویت بس که یابد درمن از بخت
 که بینم حال روز خود درین روز
 بتر صد بار از شب در سیاهی
 قیامت را درین شب آفریدند
 بجنبند تا دم صبح قیامت
 نجنبند جز قیامت کوه از جای
 نخیزد جز گیاه محنت و درد
 که عاشق را به جان دادن صلاحست
 که بر دامان او بشمارم اندوه
 که یا آه جهانگردم قرین است
 ز تنهایی ندانم چون کنم آه
 ز آه خویش دارم این شگایت
 مگر در حیرت من ایستاده
 مگر دود دلم گشتش عنان گیر
 زمین چون مردمک شد زو سیه فام
 به جای نور از و ظلمت جهانگیر
 که افتد آتش اندر خرمن شب
 که باشد تشنه یک قطره خونم
 به خون من خط از ابرو نوشته
 نشانده زهره را بر آتش تیز
 نمانده روشنی در دون و عالی
 به کین من کمر از کهکشان بست
 که بختم از سعادت هست محروم
 ز حال در سایه خویشم کشد رخت

227^a

کواکب را چرا پی گم^{۱۰} گشت امشب
 که امشب ناورد از بود خود یاد
 همه از ابر آهم در عجانند
 خروس صبح را گردن شکستند
 مؤذن را چه شد الله اکبر
 نمی خیزد فغان پاسبانان
 کز آبادانی عالم را نشان نیست
 که امشب پاس بر من شد حواله
 که یارب یارب زهاد شد پست
 در توبه مگر شد بر جهان باز
 ز رندان صبوح لا ابالی
 چه شد کز بلبلای ناید فغانی
 اگر چه خانه اش بر سر نهادم
 چو شمع از گریه باشد روشنایی
 که هست از خاک پای سرمه آلود
 برد این سرمه از چشم گه‌ریار
 مگر در چشم خود یابم سفیدی
 مگر در قبر محکم گشته پایش
 که روشن بود از وی عالم خاک
 مگر آه منش بنشانند از سوز
 به چشم من درین شبهای تاری
 سیاهی بر سیاهی داغ بر داغ
 در آیین خطابم این حکایت
 که با داغ تو می سوزم شب و روز

گرفتم صبح نارد پی به مرکب
 نمی دانم ثوابت را چه افتاد
 1090 ز من حیل کواکب در عذابند
 همانا روزن خورشید بستند
 ز خواب ارشد دهل زن مست و ابتر
 چرا امشب ز گرد کوی جانان
 سگان گوچه را امشب فغان نیست
 1095 منم بیدار و این شبخیز ناله
 فغان من چنان زه بر فلک بست
 فرو بستند باب عشرت و ناز
 و گرنه از چه شد میخانه خالی
 نخندد گر گلی در بوستانی
 1100 به هجر از گریه ای بسیار شادم
 که چشم را به شبهای جدایی
 از آن در چشم من نورست موجود
 از آن ترسم که دود این شب تار
 در ظلمت ز عین نا امید
 1105 فلک امشب نمی جنبد ز جایش
 چراغی را به گردش داشت افلاک
 کجا شد آن چراغ عالم افروز
 کند چون دود آهم پرده داری
 بر آید این شپهر باغ در باغ
 1110 ز دلبر داشتم گاهی شکایت
 که ای شمع جهانسوز شب افروز

- شب تار من از مویت نمونه است
 بسان مردمان چشم خونبار
 فشاندی زلف و عالم شد مغبر^{۱۱}
 ۱۱۱۵ به زلفت ماند این شب از درازی
 کنون بنمای روی آتشین تاب
 نقاب خواب را بردار از روی
 ز روی مهر سیما پرده بگشای
 ز تار آه بستم بی تو ز ناز
 ۱۱۲۰ گشامزگان خود پرکار آیین
 به خود زین گونه ام گاهی سرودی
 سحر چون مهر تابان رایت افراخت
 شدم دیگر به روز بد گرفتار
 بلی عاشق نمی گیرد قراری
 ۱۱۲۵ شدم دیگر به روز بد گرفتار
 به شب ریزد سرشک از فرقت روز
 به سوی وصل در هجران شتابد
 شود بیم فراق او را روان گاه
- درین ظلمت بین عالم چگونه است
 ز سودایت به خون غلطم شب تار
 وز آن ظلمت نیارد کس برون سر
 از و عالم بیسادی نیازی
 بود روزی شود روشن بر آحاب
 بنه زلف شب اسارا به یک سوی
 چنین صبح فام از پرده بنمای
 ندارد کار دینم هیچ پرکار
 به دور چشم خود بنماره دین
 روان از دیده ام هر گوشه رودی
 فروغش بر زمانه پرتوانداخت
 به جان بودم طلبکار شب تار^{۱۲}
 همیشه هست او را انتظاری
 ۲۲۷b به جان بودم طلبکار شب تار
 به روز از شوق شب باشد جهانسوز
 چو این دولت به کام خویش یابد
 بود از بهر مرگش چشم بر راه

صفت بهار و داستان سرای این بلبل زار در هر چمن بر سرو و یاسمن در شوق

آن گلروی بنفشه موی.

- بهاران کز نسیم عالم افروز
 ۱۱۳۰ دمید از عالم کل سبزه پاک
 نقاب ابر رفت از روی نوروز
 بساط خرمی بنهاد بر خاک

^{۱۱} معبر: در اصل منور

^{۱۲} این بیت بعد از ۱۱۲۴ بیت تکرار شده است

گره از دل گشاد آب جهانگرد
 درخت گل شد از غنچه دلاویز
 ز فیض نوبهاری هر خس و خوار
 نسیم دلگشا در جلوۀ ناز
 1135 صبا زلف بنفشه باز می کرد
 شکوفه ریخته بر لاله باغ
 هوا از بهر غنچه شبم انگیز
 مگر تنگ آمد از افغان بلبل
 ز مستی نرگسانرا بی قراری
 1140 درون چشمه آب از عکس لاله
 ازین می خورد گل کش بر افروخت
 گل و سنبل به دلها کرده پیوند
 بنفشه گشته با سنبل برابر
 زبان سوسن از شبم گهر ریز
 1145 فتاده ز اشک چشم بلبل زار
 خرامان کبک و خندان با عنا دل
 به گلبن نوک غنچه شبم آمیز
 نموده با صبا بلبل حکایت
 تذرو از باد کرده دلق گلرنگ
 1150 نشاط افزا سرود شوق بلبل
 دماغ از جلوۀ هدهد شود تر
 فغان بلبل و غوغای دراج
 ز بس گلها شگفته گونه گونه
 نشانند شمع را گریاد از سوز
 چو از طبع روان کلک جوانمرد
 بلی شد اهل دل را رغبت انگیز
 بر آمد خوش به خوی و بوی گلزار
 دل غنچه شگفتن کرد اغاز
 بنفشه بر ریاحین باز می کرد
 نمود آن داغ و این یک پنبه داغ
 دل مجروح بلبل را نمک ریز
 که صد جا پیرهن را چاک زد گل
 به هم چشمک زن از باد بهاری
 چو راه راحت افزا در پیاله
 دل چندین هزار از عشق او سوخت
 چو روی دلگشا و زلف دلبند
 نهاده طره مشکین پس سر
 به معنی اهل دل را رعیت انگیز
 هزاران کاسه پر خون گلزار
 عنادل کرده خالی از عنادل
 شده طوطی ز متقارش شکر ریز
 سروده از صبا هدهد روایت
 زده آتش در افشانش بر سنگ
 رخ گلبن ز شادی گشته گل گل
 که هستش از بنفشه تاج بر سر
 گهی عقل و گهی دین کرده تاراج
 بهشت از باغ بر دادرد نمونه
 فروزد شمع گل را باد نوروز

بر آرد پر طوطی ساحت باغ
 که گل هم از غم عشقی نگارست
 به صد جا چاک بین پیراهن گل
 رهی از دل بود بگشا تا دوست
 نهان کی ماند اما رندی وی
 بود بوی میش از شیشه غماز
 فروغ آتش عشقم جهان سوز
 همان کردی که سیلی در خرابی
 دلم گفندی روان جان را درودی
 شده تر از نسیم گل دماغم
 نوای عشق من با کبک و بلبل
 چو کبکی در جهنده کوه بر کوه
 دگر غیر از کلاب از گل چه حاصل
 نسیم دلگشا بروی سبک رو
 که سویس مرغ روحم کرده پرواز
 ز بس از دل کنم با وی حکایت
 که این یک مست می دان مست نازست
 که هست از هر دو کیفیت خبردار
 که کودک زود گردد راز پرداز
 که آن خاکسترست و این یک آتش
 ز دل دامان من پر لاله گشتی
 گل از بانگم گریبان را زدی چاک
 شدی از ابر چشم چشمه جوشان

228^a

1155 پیردازد چمن را بلبل از زاغ
 مگو بلبل همین از عشق زارست
 میند افسانه را بر عشق بلبل
 شکافی غنچه را هر سو بر پوست
 نهان گر غنچه دارد شیشه می
 1160 اگر غنچه به دل پنهان کند راز
 ز من باد بهاری آتش افروز
 معاذالله اگر بودی شرابی
 چه بودی صوت رودی یا سرودی
 گهی در سرهوی باغ و راغم
 1165 گهی با داغ دل از لاله و گل
 گهی دیوانه وار از ما غم اندوه
 که در باغ از گلم خون می شود دل
 روم در باغ بینم سبزه نسو
 به باد خطی آن شوخ طنناز
 1170 صنوبر بادل پر در شکایت
 گرت با لاله و نرگس نیازست
 به مستی کن نظر در چشم آن یار
 ز دل با غنچه نتوان گشت همراز
 شوم از پند مشک و گل مشوش
 1175 چنین فصل بهاری ناگذشتی
 ز گلبانگم شدی بلبل هوسناک
 فغانم کوه را کردی خروشان

صفت تابستان و اشتعال نایره عشق از صمیم جان و اشتعال نظم جان گداز و

نوی آتش انداز.

به تابستان که مهر عالم افروز
 ز تاب آتشین روی جهانتاب
 1180 خوی افشان چهره یار دل افروز^{۱۳}
 نشاید دید روی آتشین تاب
 سر شک عشقبازان بلاکش
 شده هر دیده عاشق چراغی
 قیامت روز عاشق از درازی
 1185 شده عاشق ز آه خود مشوش
 درون سینه عشاق جانسوز
 به مجلس عاشقان آتشین دمع
 ز خوی رخساره خوبان مه روی
 دهد چون مشعل حسن بتان نور
 1190 هوا وقت سحر بر اهل عالم
 خیال عارض خوبان درون سوز
 قلم در داستان عاشقانه
 فلک دودی ز آتش خانه خاک
 همه ز آن دود جان فرسا مشوش
 1195 ز گرماسنگ خارا تافته روی
 شده کوه بدخشان آتش انگیز
 درون شیشه گردون پر آتش

چو روی مهو شان گردد جهانسوز
 شود آئینه دردست بتان آب
 وز آن هر قطره خورشید جهان سوز
 که چشم از تاب گردد در زمان آب
 فرو ریزد شرار آیین ز آتش
 شب هجر از چراغ او فراغی
 ز تاب آفتابش جان گدازی
 به چشمش هر مژه میلی ز آتش
 خیال زلف خوبان آتش افروز
 سراپا در گداز و سوز چون شمع
 شعاع افکن چو قرص خور بهر سوی
 بر افروزد چراغ دیده کور
 فشاندی آتش بر جای شبم
 فروغ مهر از دل مجلس افروز
 چو شمع آرد به سر ز آتش زبانه
 از و کروییان را دیده نمناک
 نشسته در میان آب و آتش
 شده از آتش پنهان خبر گوی
 به جای لعل داده آتش تیز
 چوقندیل از درونش شعله سرکش

^{۱۳} این بیت از نظر وزن ناقص است

غلط گفتم که گل شد شبم آمیز
 که در گرما کمان بی زه بود به
 گذر کرده در آتش چون سیاوش
 کمان قهرش از گرما شده نرم
 نظرها گشته گرم و دل پر آتش
 به سبزه مردمان را رغبت انگیز
 جهنده چون شهاب از نیلگون طاق
 ز سرخی پنجه ها شان شعله مانند
 بر اوج دلبری کف الخضیعی
 ز جام مهر گشته هر دو سرگرم
 گرفته از درون از بیرون سوز
 درون من فکنده آتش تیز
 ز سوزان آتش دل یک زیانه
 که دادی دم به دم از جان به تن بوی
 که گوید از زبان من به جانان
 نسیم خود به من بفرست با باد
 به امداد نسیمش زنده می دار

1205 عرق از کوش دلبر گوهر آویز
 گرفتند از کمانهای قرح زه
 همه دریا روان از بحر در جوش
 دل معشوق با عاشق شده گرم
 به مجلس رویرو خوبان مهوش
 1210 بتان را و سمناک ابروی خونریز
 خدنگ غمزه شان ز ابرو به عشاق
 بتان دفع حرارت را چنانند
 به هر سولاله گون دست جیبی
 به هم معشوق و عاشق را نظر گرم
 1215 مرا این فصل از جان آتش افروز
 تمنای دل من آتش انگیز
 زبانم در حدیث عاشقانه
 نسیم دوست را از جان دعا گوی
 صبا را دم به دم خواهان به صد جان
 1220 که ای سنگین دل از جانم به کین یاد
 دلم چون مست در زلفت گرفتار

نداده سوز من دور از تو تسکین
 زبس ریزم سرشک ناامیدی
 بود در چشم من ای لاله باغ
 1225 درین موسم من زار مشوش
 گرفت آتش به من زان فتنه انگیز
 اگر نه گریه بر آتش زند آب
 به هم مژگانم از خون جگر بست
 نماند آبم به دل با چشم نم کش
 ز آتش دورم و سوزم عجب این
 پذیر و فست چشم من سفیدی
 سیاهی داغ و هر دم پنبه داغ
 ز جور دور بنشسته بر آتش
 کند با دامن زلف آتشم تیز
 سرا پا شمع سان سوزم درین تاب
 به چشم خون دل راه نظر بست
 درین سوزم زند آبی بر آتش

صفت خزان و باد پیمایی این سرگشته دشت بی نوایی و همدمی کردن با باد
 وز آن خزانی.

بدینسان داشتم با خود مقالی 1230
 در ایام خزان چون باد گلریز
 ورقهای رزان ریزان به هر جوی
 اگر گل ریخت از گلبن به هر جای
 ز زنگاری رقم شد ساده گلزار
 1235 چمن بود از زمرد خرم و شاد
 چمن بیرانه سرگشته خود آرای
 ز ارزان خزان شد چون توانگر
 درخت اندر چمن چون شعله نور
 عروس باغ را نوگشت زیور
 1240 زبس کز برگ رنگین گشت روشن
 چو شمع از برگ روشن شد شجرها
 نهال اوراق خود برباد می داد
 ز حالی رفتمی هر دم به حالی
 ز اوراق رزان شد شعله انگیز
 به جای آب آتش رفته در جوی
 ورقهای خزان شد گلبن آرای
 شد از شنگرف نقش تازه در کار
 ز مرد را به زر بگرفت استاد
 به سرخ زرد چون طفلان خود آرای
 نهاد زان بر گریبان تکه زر
 گرفت از سبز و زرد و سرخ منشور
 زمین زربفت گلگون شد سراسر
 نهال باغ گشته نخل ایمن
 و لیکن بود از بادش خطرها
 چو طفلان در نشاط از کاغذ باد

- به هر سو تا کها از برگ گلگون
چرا از برگ لاله بی نوا ماند
1245 چنار از برگ ریز آمد مشوش
هزیمت یافت احزاب بهاری
بر اوراق خزان سنبل مشوش
جدا شد برگ از شاخ برومند
رقمها زد فلک بر خاک از زر
1250 به هم زد یک به یک آن طرح پر کار
روان شد ز انقلاب چرخ فغان
هوا بسی اعتدالی کرد آغاز
گسسته نخل را از برگ پیوند
خرف پیرا خریف از طبع ناراست
1255 مرا این فصل از خاطر غم انگیز
به داستان در چمنها از غنون ساز
که از فصل خزان دارم به دل درد
مرا این برگ از و با داد بیداد
چو اوراق خزان بی آن وفا جوی
1260 ز پس پنجه زدم بر چهره پیوست
ز داغ دل مرا برگ خزانسی
فراق دوستان دارد زیونم
به هجران رفت یکسر زندگانی
دران مدت که نخل تازه بودم
1265 به خون دل لب از زود شستم
نخوردم آب سیر از جام گلگون
- 229^a به جای آب آتش داده بیرون
از آن مشعل همین دودی به جا ماند
به حسرت داد بیرون از دل آتش
نگون شد سر علمهای چناری
به خود پیچیده همچو مو بر آتش
به ناکامی برید از دوست پیوند
چو روز چند شد برهم مکرر
به باد بی نیازی شد به یک بار
تهی از برگ و بر شاخ درختان
درخت و مرغ ماند از برگ و از ساز
فتاده چشمها را پای در بند
ز مرد را فکند و کهر با خواست
زبان شد شعله سان از دل شرر ریز
سروده نوحه هجران به آواز
از آن شد اشک من سرخ و رخم زرد
ز وحشتهای هجران می دهد یاد
بر آرام شعله ای از هر سر موی
کفم پر خون شد و افتاد از دست
به چشم تر بود هر سونشانی
چو اوراق خزان زان غرق خونم
دریغای پیر گشتم در جوانی
هزار آیین بلند آوازه بودم
درین گلشن به زهد خشک رستم
از آن خشک و ضعیف و زردم اکنون

کنون عمر از چهل در چله بنشست
 من امروز آن خزان دیده درختم
 به خون دل سر آمد روزگارم
 1270 کنون دل هم نهاده رویه تنگی
 پذیرفت آفتاب عمر زردی
 خزان شد عمر و حرص همچونان تیز
 خزان شد عمر بامن چشم خونبار
 به آب و رنگ نتوان گشت مغرور
 1275 جوانی چیست چون فصل بهاران
 زمان پختگیها چون تموزست
 بود فصل خزان ایام پیری
 به چهل از زهد نتوان داشتن دست
 که با خون جگر پرورده بختم
 ز دل جز قطره برجاندارم
 پذیرفتست خویش نیم رنگی
 هنوزم چون فلک در هرزه گردی
 بهار طبعم اکنون سبزه انگیز
 چمن شد زرد و آرد گل کنون بار
 که نبود برگ ریز عمر هم دور
 که باشد خرمی بر روی یاران
 که خورشید خرد عالم فروزست
 که کرده چهره گلگون زیری

صفت زمستان و بارندگی دیده غم‌دیده در عشق دلستان.

زمستان می کند از مرگ ارشاد
 به فصل دی که از این شعر نمناک
 1280 عروس دهر را گلگونه نایاب
 زیخ سیر فلک بسیار مشکل
 نهان در ابر خورشید جهانتاب
 ز بس افشانده اشک از دیده ناکام
 سیه گشته ز سرما سرمه رنگ
 1285 نشان ز آتش به عالم کس نمی داد
 ز برد لب میگون دلدار
 فتاده در به در آهن مشوش
 جدایی کرده تیزی ز آتش تیز
 که برف آرد ز کافور و کفن یاد
 هوا کافور بیزی کرد برخاک
 نفهته روی رنگین در سفید آب
 نه سرما جای آتش کرده در دل
 ز اشک ایام را دامن پیر از آب
 پذیرفته سفیدی چشم ایام
 به کور آتش خزیده در دل سنگ
 مگر چون مهر از عالم بر افتاد
 229b ز یاقوت کبود آمد نمودار
 زده بر سنگ سر از بهر آتش
 چنان کردی نکردی پنبه پرهیز

غلط گفتم که یخ می بست آتش
 چو لعل گشوار از رخت دلبر
 کزان آتش نمی خیزد بجز دود
 به دوزخ رند تر دامن نهد روی
 که از وی هیمه جوید بهر آتش
 در آتش پرستی را گشاده
 سروده داستان یوسف جاه
 که کرده کز می فی الجمله حاصل
 ز آتش در زمستان شد گلستان
 به جان گردیده آتش را خریدار
 که گرما هیچ طرفی بر نبستی
 سروده داستان یوسف و چاه
 گل و سنبل بچیدی ز آتش و دور
 شدی آئینه بهر روی آتش
 که مرجان هست از آتش نمودار
 نه لاله داده نه لعل و نه آتش
 که در تن می فروزد آتش تیز
 که گردد روح را در تن رخ افروز
 شراب گرم خون باید درین روز
 به گرمی سوی مستان شو سبک خیز
 که غیر از راح روح افروز مستان
 که داریم آتش سوزنده در سر
 مرا آن آتش رخسار باید
 مرا لعل لب دلدار من بس

نشد حل یخ در آتشدان سرکش
 1290 فروزان بی اثر ز انگشت اخگر
 شفاق هست آتش و نبود از آن سود
 به چاره هر کسی رو کرده هر سوی
 پی طویست زاهد در کشاکش
 همه سوی بخاری رو نهاده
 1295 بتان گرد تنور از لعل دلخواه
 به دوزخ زاهدان خشک مایل
 شبستان از برای می پرستان
 جگر خوارا به سودای لب یار
 در آتش گر کسی می المثل شستی
 1300 بتان گرد تنور از لعل دلخواه
 چو ابراهیم از آتشگاه نمرو
 نگشتی هل یخ از پهلوی آتش
 به مرجان گشته مایل لعل دلدار
 نهان در برف گشته کوه سرکش
 1305 نشاید از شراب لعل پرهیز
 شراب گرم خون باید درین روز
 که کرده روح را در تن رخ افروز
 به قول زاهدان از می پرهیز
 زمستان ناله می خیزد زمستان
 1310 درین ایام ما و عشق دلبر
 به آتش هر کسی بینی گراید
 به معنی در خور آتش بود خس

نه ز آتش منتم نی زانم اندوه
 جهان سوزم به افغان شرر ریز
 ز من آتش جهان فرسنگ فرسنگ
 شوم افسرده حالان را رخ افروز
 زبس گرمی کند کار می ناب
 فتت از ماه تا ماهی در آتش
 به دلبر در حدیثم گاه و بیگاه
 ز خویت سوختم بنما به من روی
 که پنهان داری از ما چون پری چهر
 ز آتش مردمان را هست پرهیز
 ز اوج دلبری بنما به من مهر
 بزنی بر آتشم از لطف آبی
 ز عشق دلبری این بود احوال
 چو دیدم روی آن خورشید خاور
 ز معشوق حقیقی داشت نوری
 مرا رویش به نوری رهنمون شد
 هنوزم غرقه چون در دیده مردم
 همان پنداز مایی و تویی هست
 که بنشانند غبار هستی من
 سپارم قطره خود را به دریا
 بیا ای مدعی این رمز دریاب
 بود از دفتر دردم یکی حرف

230^a

برهنه پا و سر در دشت و در کوه
 بر آرم از دل آه آتش انگیز
 1315 ز نم آتش ز آه خویش در سنگ
 جهان سوزم به گفتار جهانسوز
 چو زد نظم روان من زدل آب
 کشم گر آهی از جان مشوش
 زند از بس خیال دلبرم راه
 1320 که ای خورشید روی آتشین خوی
 چه خویت ای ترا ای غیرت مهر
 پری زادی پری هست آتش تیز
 بر افروز آتش رخ ای پری چهر
 رخ رخشنده بنما بی حجابی
 1325 مرا عمری شب و روز و مه و سال
 پس عمری که شد وصلش میسر
 ورد حسن بود اندک ظهوری
 ازین عینک مرا بینش فزون شد
 که دروی خویشتن را کرده ام گم
 1330 ولی بر جا همان نقشش دوی هست
 کنون ریزم سرشک از چشم روشن
 شوم فانی در آن نور دلارا
 ز شرح عشق من حرفیست این باب
 چنین نظمی که عمری کردمش صرف

حرف ثانی در شرح حال خود و شکایت ابنای زمان که هریک از ایشان به وجهی در مقام آزار این پریشان روزگارند امیدواری به درگاه حضرت باری عزاسمه چنانست که گریبان احوال این دردمندان را از کشاکش ایادی ملامت ایشان به سلامت وارسته سازد و این مستمند متوسل به ذیل رحمت اختیار را به خود پیوسته گرداناد به منته وجوده.

- 1335 چه حاجت بیش ازین گفتن بهر کس
مرا حرف دگر باقیست از درد
بیا ای شهبسوار عرصه هوش
نخستین گویم از داری عنان سست
ز دار الملکک جسامت راز پرداز
بود علم سیاق^{۱۶} بنده را فن
1340 گل من در ازل با این سرشته
ولی هستم به جان زین شغل بیزار
مرا از هر فظیلت مایه ای هست
ولی چون شد ازین رزقم مقرر
1345 مگر روزی رسان ذی الجود و المن
کزین شغل خرام آسوده خاطر
مرا هریک رقم کوه گناهی است
معاذالله نلدانم چیست تدبیر
بهر حال ار درین شغل خطرناک
1350 نشسته در پس زانو شب و روز
ز هم کاران نیبم هیچ
- که گر در خانه کس حرفی بود بس
که باید بر حریفان روشنش کرد
به من دار از ره لطف و کرم گوش
که خاشاک من از خاک کجا رست
به نسبت هستم از بستان شیراز
رسیده جد به جد این علم بر من
برات رزق من بر این نوشته
که از دنیا و دین ماندم درین کار
بود این فن از اینها پایه ای بست
نشاید یافت جز رزق مقدر
دری دیگر گشاید بر رخ من
نتوانم کرد رو در فی قدر
که در سیر و سلوکم سدره ایست
نشاید کرد تدبیر به تقدیر
توان آئینه دل داشتن پاک
دلی در سینه تا بم خاطر افروز
نیابم بر رخ اندیشه گردی

^{۱۶} سیاق بنده: در اصل سیاق را بنده

غباری بر دل خود یابم و بس
 هزاران کوه در دم بر دل ریش
 مباد آن خود که با نادان فتد کار
 که از این شغله کی گردهم امان یاب
 کشیده بهر فتم تیغ آزار
 مسجل کرده فتویها به خونم
 کنم بس زین حدیث وحشت انگیز
 به باطن پر غم و شادان به ظاهر
 ملامت می کشم از اهل این فن
 نمی یابم به جان راه رهایی
 چه سان در شغل دیوان گشته پامال
 که با ما بود روز و شب سبق خوان
 چو گرم پيله شد ابریشمی پوش
 به زیب جامه و فر عامه
 230b ملک بین شیوای دیوان گرفته
 بود چون مرغ آتش خوار از ادبار
 بود خونش حلال از روی مذهب
 نباشه قولشان دور از حقیقت
 که چون ایشان ندارم از ریا رخت
 کنم بهر معاش خویش جانی
 نمی سازم او را حلال به صد زور
 اگرچه نیستم چون دیگران چست
 به خود در مانده عیب کس نخوانم
 همه در غیبت من تا قیامت

کنون راضی شدم کز راه هر حس
 چه جای آنکه هست از هر جفا کیش
 ز دانایان این فن دارم آزار
 1355 مرا این ارزو خود برده از تاب
 حریفان خود حریصم خوانده در کار
 نه سوی عزل تنها رهنمونم
 معاذالله از ینسان شغل خونریز
 مرا زینسان که بینی خسته خاطر
 1360 ز هر جانب غرامتاست بر من
 نخست از خبث زهاد ریایی
 که عبدی با ریاضتها چهل سال
 چه بود آن درس علم و حفظ قرآن
 چرا پشمینه را افکنده از دوش
 1365 چرا کوشد چنین در رسم خامه
 ز خامی خامه دیوان گرفته
 بود نانش حرام از کسب این کار
 خورد نان حرام از وسع مشرب
 اگر چه از ره و رسم طریقت
 1370 و لیکن شکرها دادم من از بخت
 خورم از دست رنج خویش نائی
 حرامی گریه دست افتد نه هم دور
 به کار حق چنان هم نیستم بست
 نباشد غیبت کس بر زبانت
 1375 ز زندان می کشم طعن و ملامت

که عبدی در ریا هرگز نزد دست
 جوانی را چرا در یافت در زهد
 همه روز و همه شب زاریش چیست
 چنین کردم زند از زهد و طامات
 1380 کند پرهیز از الایش می
 اگر شیخست این طول امل چیست
 و گر از اهل دیوانست و دفتر
 بپر پشمینه اش از سستی رگ
 خورد نان حرام از می گریزد
 1385 نگشته باطن او از ریا صاف
 به سالوسی کند پیوسته تدبیر
 بلی زینسان که می گویند هستم
 و لیکن مرا بینی درین کوی
 نگردد تا قیامت بر همه فاش
 1390 ز طعن اهل فظلم خون شود دل
 به علم خویش دارند افتخاری
 همه مانده به معلومات خود گول
 ازینها طرفه تر گر تنگ ظرفی
 ندانسته که حال حرف ما چیست
 1395 کند با اشتمل بحتی جگر خوار
 ز دانایان شوم زینگونه پا مال
 گروهی ابلهانی منکر حس
 همیشه در مقام طعن با من
 به خونم تیز کرده چنگ و دندان
 در صحبت به روی دوستان بست
 علم از برق آه افراخت در زهد
 سحر خیز و شب بیداریش چیست
 عجب نبود اگر گوید کرامات
 گریزد از سماع نغمه نی
 به دستش خامه شغل و عمل چیست
 پس این دلق مزور چیست در بر
 به صورت میش و صیرت کمتر از سنگ
 به دستش کلک ظلم از نی گریزد
 زند با صوفی از صدق و صفا لاف
 به دستش سبجه دام مکر و تزویر
 اگر حق را و گر خود را پرستم
 به نوعی باشدش سوی خدا روی
 نشاید فرق زاهد کرد از اویش
 که خوانندم بر غم خویش جاهل
 نمی گیرند از کس اعتباری
 همه معلوم ما را خواننده مجهول
 بود جامی که ما گوییم حرفی
 متاعش را خطر چند و بها چیست
 رساند کار تا سرحد آزار
 ز نادانان بین چون با شرم حال
 ز نقد رایبه ادراک مفلس
 چو سنگ کوهست با درویش دشمن
 من اندر رویشان از شرم خندان

یکی بگشاده دست از بهر آمین
 گناه این کز هنر دارم شماری
 که را پروای من بودی به عالم
 نبودی گر قلم را با رقم کار
 که در سوزش نیفزایند داغی
 که خسرو گفته یا جامی ازین پیش
 همه بر خاک غلظند از شنیدن
 گشایند از مژه هر گوشه صد جوی
 به نام خویش خوانم از نظامی
 نهند از عیب بر رویش یکی خال
 همه بر خویشان زان تحفه بی جان
 همه زهر هلاهل کرده آشام
 گریزند از شنیدن یک یک از پیش
 به جان و دل همه رومی شتابند
 چه می گویم خود از مردم نشان نیست
 همی خواهم شوند از چشم من گم
 نیابد در کسی آیین انصاف
 بشویم لوح انس مردمان پاک
 چو اشک از مردمان گیرم کناری
 نیند یک کس از بیگانه و خویش^{۱۰}
 نباشد جز خدایم ناظر و بس
 ز آنم یک نفس با هر که جز اوست

231a

1400 یکی گفته دعای مرگم از کین
 کتدم سرزنش کایم به کاری
 گرم چون دیگران بودی هنر کم
 نبودی هیچ کس را با قلم کار
 نیستم در شب افروزی چراغی
 1405 اگر بیتی برایشان خوانم از خویش
 فته دلهای ایشان در طپیدن
 شود هر یک به فریاد آفرین گوی
 و گر نظم یگانه در تمامی
 زبان طعن بگشایند فی الحال
 1410 من آورده به ایشان تحفه جان
 من آب زندگیشان داده از جام
 گر آرام صد هنر از داستان پیش
 معاذالله اگر عیبی بیابند
 نشان مردمی اندر جهان نیست
 1415 چنان دلگیرم از مردم که مردم
 پرد گر مرغ فکرت قاف تا قاف
 شوم صدره بر آن کز جان غمناک
 چنین کردمی نبود شماری^{۱۷}
 روم جایی که طبع وحشت انگیز
 1420 به هر سو بنگرم از پیش و از پس
 نیستم یک نظر از دشمن و دوست

^{۱۰} این مصراع از نظر قافیه متفاوت است

حواس خود ز هر سو جمع سازم
 ز غمهای جهان وارسته گردم
 یکی غم روی بنماید نهانم
 مرا یک درد درمی آرد از پای 1425
 ملامتها که من دارم ز حد بیش
 کدامین دوست کش جان کردم ایشار
 به یاری دل که را دادم به دوران
 چو مردم چاک را در دیده کردم
 1430 حریفی را که می دارم به جان دوست
 چو می بینم سوی بیگانه و خویش
 ندارم چون وفا در هیچ دل جای
 شدم در راه اینای زمان خاک
 چه دانستم که از پامال مردم
 1435 به هر کس مهر ورزیدم سر انجام
 ز مهران را که نور چشم خواندم
 به هر کس داشتم امید جاوید
 همه در قصد من با خنجر کین
 همه افروخته بهر من آتش
 1440 ز هر سو سیل محنت را به من میل
 رسد گر صد هزاران سنگ بیداد
 اگر صد تیر آید از چپ و راست
 مرا بر خاک پاشان چشم نمناک

به معشوق حقیقی عشق بازم
 به یک غم در جهان پیوسته گردم
 آمان بخشد ز غمهای جهانم
 چرا باید چنین در دم ز صد جای^{۱۶}
 نمی بینم مگر از طالع خویش
 که دشمن نشد در آخر کار
 که دل را برد نامد در پی جان
 که آخر از جفایش خون نخوردم
 سرانجام از بینی دشمنم اوست
 نمی بینم دلی را راست با خویش
 چه سود از خود وفا باشم سراپای
 که سایم از قدمشان سر به افلاک
 شوم زین گونه در قعر زمین گم
 شدم رخ زرد ازو چون مهر در شام
 چو مه در صبح ازو بی نور ماندم
 بریدم جاودانی از وی امید
 من و دادن به رغبت جان شیرین
 منم پروانه سان با سوختن خوش
 منم رقصان حباب اساد در آن سیل
 یکایک را به سر جا بایدم داد
 کنم در دیده ها من جایشان راست
 به کین در چشم من هر دم زده خاک

^{۱۶} چو: در اصل چنین

^{۱۷} این مصراع از نظر وزن ناقص است

- وفا عناقاست جز نامی ندارد
 1445 دهم جان نیبم یاری از کس
 نشان مردمی از اهل عالم
 از آن ترسم کنون کز طالع شوم
 چنان تنگ آمدم از زندگانی
 اجل را خون نمی دانم چه افتاد
 1450 اجل کبوتامرا در ناتوانی
 ره از سیل سرشکم شد چنان گل
 نیاید بر سر من آشنایی
 چه حرمانست که از بخت نگون سار
 ز مردم چند پیش آرم حکایت
 1455 از آن روزی که بودم طفل درمهد
 همیشه نفس بد با من به کین بود
 گهی از شیر بودم خاطر افروز
 زمانی در دبیرستان بیمنش
 نهاده دیده بر این نقش پرکار
 1460 به تقلید از معلم نکته آموز
 به هر علمی که افکندم نظر پیش
 که دل هر دم به سودایی گرو بود
 نگشته نیم نکته نیک معلوم
 سپس از عمری که شد صرف مدارس
 1465 چو بخت از مدرسه رختم برون برد
 پی تحصیل دنیایی فتادم
 کنون حالم نگر از طالع شوم
- چو صبر ما سر انجامی ندارد
 به من جان دادن می ماند و بس
 نمی بینم مگر در چشم پررم
 کند گیریه ازینم نیز محروم
 که می خوانم اجل را یار جانی
 231b که نارد عمرها از حال من یاد
 خلاصی بخشد ازین ز ندگانی
 که رفتن بر نظر هم گشت مشکل
 که با اشکم ندارد ماجرای
 اجل را جویم و ناید پدیدار
 که من از نفس خود دارم شکایت
 نیاسودم ز وحشت تا به این عهد
 پی رسوایی من در کمین بود
 به خون خواری بسر بردم شب و روز
 شده حیران نقش آفرینش
 فتاده غافل از نقاش برکار
 نظر در علم و خاطر وحشت اندوز
 شدم از خواندنش نادان تر از پیش
 ز یک سو کشت و ز یک سو درو بود
 شد از لوح دل فی الحال معدوم
 نشد حاصل مرا غیر از وساوس
 به قعر چاه جا هم سرنگون برد
 همه اوراق دین بر باد دادم
 که از دنیا و دینم هر دو محروم

<p>خورم خون و نیابم حاصل جان هیچ گهی از مغز نالم گاهی از پوست خوش آن ساعت که بر دنیا کنم پشت ز غوغای قیامت مانده غافل چو بیماری هوایم در کشاکش از آن ترسم که اندازد به چاهم نمی دانم چه خواهد شد سرانجام بس از غمهای بی حاصل شمردن</p>	<p>دلی دارم چو غنچه پیچ در پیچ کشم گاهی غم از دشمن گه از دوست 1470 غم دنیا و دنیایی مرا کشت ز سودای معیشت پای در گل مرا دارد هوای دل مشوش زند مردم هوای جاه را هم کنون بازیچه ام در دست ایام 1475 دلا تا چند عرض خویش بردن</p>
---	---

مقاله در تسلی خاطر و منع شکایت‌های اکابر و اصاغر و خالص ساختن ضمیر
 کسیر از هر گونه تشویر و محو آلام و شدایه ایام و مستعد عشق ساقی شدن و
 گلبانگ رندانه در طلب می مغانه بر ساقی زدن.

<p>مرا ازین کدورتها صفا بخش به پایان آمد این افسانه درد ز جام غصه خون آشامی من نباشد غیر خون دل به جامم فلک را کینه با من از پی چیست من از بدخویی خود می خورم خون شرابم ده که فی التأخیر آفات که این شد از ازل بر من حواله من و بیهوشی و اشک دمام که زینسان مانده ام بی یار و غمخور کسی جز آه با من هم عنان نیست</p>	<p>بیا ساقی بده جام صفا بخش ز مهر و کین گردون شد دلم سرد بود کام فلک ناکامی من به حمد الله که ناکامیست کامم 1480 چو^{۱۸} من زنسان به کام او کنم زیست همه مهرست با من دور گردون بیا ساقی در آیین مصافات چنین تا چند گویم ز آه و ناله به آه سوزناک خویش شادم 1485 که در این دیر جان فرسای غدار کسی جز ناله با من همزبان نیست</p>
--	--

^{۱۸} چو: در اصل چون

جفا بگذار و در رسم وفا کوش
به روی من در وحدت گشاید
به دل داغ جفا چون لاله تا چند
مرنج از یوفایان ز مانه
دل من رفت و کرد از من فراموش
چو بینم از دل خود بی وفایی
که پنداری مرا هرگز ندیدست
به نومیدی ز دل پیوند بگسل
سلامت رستن از خوبان خیال است
بیا مطرب بر آورد ناله نی
به مستی بر کشم موزون ترانه
حسود از از چسد میرد چه باکست
اگر چه بکر به در پرده مستور
به رغم زاهدان ذکر می و جام
شکفت از لطف او گلهها به هر جای
بر آمد های و هوی نو بر افلاک

بیاساقی در آیین صفا کوش
1495 شرابی ده که هوش از من رباید
دلا از بیوفایان ناله تا چند
زمان را از وفا نبود نشانه
بسوی آن بنا گوش زره پوش
چه رنجم از حریفان دغایی
1500 دل وحشی چنان از من رمیدست
به خوبان دل مده گرمی^{۱۹} دهی دل
وفا در نیکوان امر محال است
بیاساقی بده جام پیایی
که من از بینهای عاشقانه
1505 من و نظم روان کز عیب پاکست
یکا یک بکر فکرم گشت مشهور
کنم هر دم به عشرتگاه ایام
زالال نظم من شد عالم آرای
به دور من ز عشرتخانه خاک

^{۱۹} مده گرمی دهی: در اصل مده و گرمی دهی

1510 که عاشق را ز او باش خوش آید
نیابد از سوادم چشم بد نور
زانکار خسانم نیست دردی
گرم صد طعن آید از چپ و راست
ز تسیح ملک گوشم پر آواز
1515 ز نظم خود نه تنها هن شدم مست
حسودان از حسد دارند تابی
بیا ساقی که رستم از حکایت
غم از دل برد بیرون لطف ساقی

بجز رندی و قلاشی نشاید
که نبود مردمک در دیده کور
نیاید بر دلم زین راه گردی
مرا از طعن بد گویان چه پرواست
به فرماد سگان نایم ازان باز
بسا دل کش بدین می بردم از دست
که محرومند از اینسان شرابی
در گفتار بسستم از شکایت
کنون در دل همین عشقست باقی

تتمه داستان بعد از محو درد دلی چند که در حرفی ثانی جمع بود و مشکل
چند که از محبوبان مجازی هم گینان را قرع سمع گشته و خالص عشق در مقامات
عارفان بعد از حصول آن تا درجه توحید و اتحاد و وحدت و فنا و بس.

مرا این عقل پر غوغا نباید
1520 بسی درها به کار عقل سفتم
چه حاصل زین حدیث پیچ در پیچ
بیا عبدی سوی میخانه عشق
جهان بر باد خواهد رفت آخر
جهان ویرانه ای آمد پر از رنج
1525 رها کن رنج را در گنج آویز
روا باشد که غافل مانده از گنج
عجب گنجیست این گنج مکرم
بر اندازد سرای آب و گل را
دهد گاهی گدا را پادشاهی

خوشا غشقی که عقلم را رباید
کنون کار جهان را عشقست گفتم
که اصل کار عشقت و دگر هیچ
لبالب کن ز می پیمانۀ عشق
مشو در کار او آشفته خاطر
مدان جز عشق این ویرانه را گنج
بسوی گنج ای از رنج بگریز
بری بهر معشت روز و شب رنج
که مردم را غنا باشد ز عالم
232b کند معمور درالملک دل را
زمانی پدشاهان را گدایی

- 1530 فروغش عالم آرا آفتابیست
 کسی کین پرده را بردارد از پیش
 چو چشمش گردد از آن نور بینا
 به دارالملک ینش شاه گردد
 از آن عینک چو بیند روی مقصود
 1535 برو تابد ز دلبر نور جانی
 شود محو اندران دریای هستی
 همین کامست عاشق را به دوران
 نبینی در طریق عشق بازی
 نخستین جان دهی از بهر دیدار
 1540 نگیرد خاطرت از دیدن آرام
 بود بوس و کنارت کام خاطر
 نگیرد خاطرت آرام از این نیز
 از و هر کام کت گردد میسر
 گرفته آتش غم موبه مویست
 1545 ازین غافل که هست این عشق پر فن
 چو جان را در ره جانان فشانی
 بعینه در حقیقت هم همین است
 چو شد فی الجملة عرفانیست حاصل
 چو از اذعان بر افروزی دل خویش
 1550 شود علم الیقینت چون رخ امروز
 چو از عین الیقین یابی به جان تاب
 وزان بین جانب توحید پسوی
 چو از توحید گردی خاطر افروز
 برو از پرده هستی حجابیست
 بیند نور او در دیده خویش
 تواند یافت راز چرخ مینا
 از آن سوی فلک آگاه گردد
 شتابد جان فشانان سوی مقصود
 چو پروانه شود در نور فانی
 مسلم گرددش هستی پرستی
 که بیند روی معشوق و دهد جان
 که داری رو به معشوق مجازی
 چو آن روزی شود از بخت بیدار
 همی خواهی زنی زان بیشتر غم
 چو بر آن هم شوی از بخت قادر
 که می خواهی از آن نزدیکتر چیز
 نگردی قانع و خواهی نکوتر
 نمی دانی چه باشد آرزویست
 نگردی زان تسلی جز به مردن
 به تن خود را بکام جان رسانی
 که بهر معرفت جانت همین است
 ز عرفانت به اذعان می کشد دل
 شود از بهر ایقانت درون ریش
 پی عین الیقین گردی شب و روز
 سوی حق الیقین گردی عنان تاب
 فروغ از لمعه توحید جویی
 به فکر اتحاد افتی شب و روز

چو گردد اتحادت خاطر آرای
 1555 چو گردی از می وحدت رخ افروز
 شوی از بهر وحدت دهر پیمای
 نهی آن دم که در بحر فنا روی
 فتد بهر فنایت در جگر سوز
 مگو کاندرفنا خواهی شدن پست
 شوی محو و نشینی از تک و پوی
 کز آن در هستی مطلق زنی دست
 اگر هستی مطلق خواهی اینست
 به حق گر عشق می ورزی چنین است

مشک سایه خامه جهت خاتمه این نامه پر و فسون و خاتمه مسک فی ذلک

فلیتناقض المتنافسون.

بیا عبدی که عمرت در سخن رفت
 1560 نگویی کز سخن آخر چه دیدی
 به گفتن گفتنت جان از بدن رفت
 کز اینسانش به نقد جان خریدی
 قلم در خون دل آغشته تست
 چراغ دیده را کردی شب افروز
 ز روز تیره اکنون در شکایت
 درین ره باختی جان و جوانی
 1565 قلم را سرب به ره جای قدم سود
 به کلک از بهر معینهای صافی
 سر کلک ز عنبر فام خانه
 رساند بر فضای همچو کافور
 به غلط نور را تا چند پوشی
 نه ای آن هم که عمر خضر خواهی
 1570 بقا گر صد هزاران سال باشد
 اگر چه کسی نشد از زیستن سیر
 گرفتم یافتی از عمر توفیق
 عروسان بتان را در زمانه
 233a من الظلمات یخرجهم الی النور
 درین شغل بترا چند کوشی
 چه جویی آب حیوان در سیاهی
 نه آخر مرگ در دنبال باشد
 گناه افزون شود از ماندن دیر
 که نه چون خضری که خود خضری به تحقیق

که بندی از دروغ چند زیور
 به بازار حقیقت جان فروشی
 فروغ از مظهر اسرار دادی
 حقیقت را بیان راز کردی
 به نقل از دیگران آوردی احوال
 که نقل کفر نبود کفر در دین
 نبود از کذب مطلق بر دلت گرد
 که آمد بر زبان از عالم غیب
 چه غم کز حال خود برداری این راز
 غبار غم ز طبع خویش رفتن
 ز حال خویشتن روشن بیانی
 حقیقت را نهفتی در مجازی
 ز هر بیشتش به جان دادن صلا نیست
 ز اسرار حقیقت داستانیست
 چو در تیغ صفالت داده جوهر
 شدی بر دامن دوران گهر ریز
 به انجام آمد از عونش ز آغاز
 کلیم اساز کلک زاهران رست
 نه بیضه بلکه یکتا گوهری زاد
 مرا زنجیر معنی گشت روزی
 چو آه آتشین من جهانسوز
 که خرم گشت از آب و گل من
 گرفته کام از صند آرزومند
 که یابم بویی از معنی درین باغ

233b

چه حاصل از حکایات سکندر
 کنون کز داستان گویی خموشی
 شبت را المعه ای زانوار دادی
 در آنجا چنگ معنی ساز کردی
 دگر نظم سلامان بود و ابدال
 از آن گفتن مرا دل نیست غمگین
 به حمدالله به نظم جوهر فرد
 همه توحید بود آن نظم بی عیب
 کنون در دفتر دردی فسون ساز
 نباشد عیب حال خویش گفتن
 نوشتی از غم دل داستانی
 عیان کردی ز اهل کارزاری
 به صورت عشقبازان را نوایست
 محقق را به معنی فیض جانیست
 حقیقت در مجازش گشته مضمیر
 به حمدالله که از طبع گهر خیز
 له المنه که این دیباچه راز
 سر کلکم زبان شاعران بست
 همای فکرت من بیضه بنهاد
 همایون گوهری در شب فروزی
 به شب در شب افروزست و در روز
 زلال منفجر شد از دل من
 نهال آرزویم زو برومند
 چو لاله داشتم گر بر جگر داغ

1605

1610

1615

1620

1625 کنون چون یافتم زین باغ بسویی
 نی کلکم ز نیشکر نشان داد
 چراغ فکرت من عالم افروخت
 به هر کلکم ز درج دل گهر سفت
 گلسی بشکفت از گلزار جانم
 1630 نی کلکم نوای نوبر انگیخت
 صلازن دفتر دردم به بازار
 اگر تاریخ خواهی ای جوانمرد
 و گر خواهی عده ز ایات منظم
 اگر میسرم نسا دارم آرزویسی
 که مشک آلوده شکرها ازان داد
 هزاران جام طبع از رشک من سوخت
 خرد بر من هزاران آفرین گفت
 که بخشد بسوز گلزار جنانم
 چنان کردیده عشاق خون ریخت
 ندایش نکته سنجان را طلبکار
 بکنن فهم از نسدای دفتر درد
 نشان می بخشدت بالخیر مختوم

نه رخت ازین جهان باید به در برد
 1580 درین مدت همه خونی که خوردی
 به نظم از هرچه باید باز ماندی
 اگر در علم بودی این همه رنج
 به اندک دانشی خرسند گشتی
 گرفتم ملک نظمت در نگین است
 1585 عرب را در نگین دادی عجم نیز
 نه آخر ساحر باشی در اشعار
 در اندیشه رفتت روزگاری
 برای آخرت کاری نکردی
 از آن ترسم که در دیوان محشر
 1590 زیبی بنشسته سر در پیش داری
 سیه کاری زحد رفتست بیرون
 چهل سالت تلف شد زندگانی
 عجب دانم که کوشی در تلافی
 چو گل خواران ترا شد عادت این کار
 1595 به هر حالت چو این فن پیشه آمد
 ز اسرار حقیقت گوی بساری
 فرو شو داستانهای دروغی
 چه کار آید ترا لیلی و مجنون
 رها کن داستان جام جمشید
 1600 حدیث هفت اختر چند گویی

که هرکس زنده باشد بایدش مرد
 سحر را شام و شب را روز کردی
 برون پرده های راز ماندی
 ز دانش^{۲۰} می نهادی گنج بر گنج
 کتاب چند خواندی و گذشتی
 ترا ملک و ملک در افرین است
 دعا گویی تو شد لوح و قلم نیز
 نباشد ساحران را رونق کار
 نرفتت خیر ازین از پیش کاری
 به منزل غیر ازین باری نبردی
 بر آوردن نیاری از گنه سر
 به عادت سر بر آوردن نیاری
 ز آب دیده نتوان شستن اکنون
 چهل سال دگر زنده مانی
 که در نظمت کنون شد طبع صافی
 نیابد سرخ روی مرد گل خوار
 مرا نیست ره آن اندیشه آمد
 منه بر ره ز هر بیهوده خاری
 بیر از رخ غبار بی فروغی
 که عمری از برای آن خوری خون
 بکش از جام معنی راح امید
 از آن هفت ازدها جز بینم چه جویی

^{۲۰} ز دانش می نهادی: در اصل ز دانش می می نهادی

فهرست اسمای اشخاص و اماکن

	۱		۱۱
	ابراهیم (پیغمبر)		خلیل (ر. ک. به ابراهیم)
	افلاطون	۶۳	۲۲
		ر	خوزستان
	ابو المنصور اسماعیل میرزا	۲۱	رستم
	احمد (ر. ک. به محمد)	۱۶	۶۸، ۵۷، ۱۷
	ارسطو	۶	۱۵
		ز	رضا
	اسکندر (سکندر)	۲۱	زابلستان
	افلاطون	۷۲، ۲۳، ۲۱، ۱۷	۱۷
		س	زین العابدین
ب		۲۱	۱۵
	براق	سعدی	۲۲
		۲۰، ۱۳، ۱۲، ۹	۵۸، ۱۱، ۶
		سلیمان (پیغمبر)	۴۶
ج		سیاوش	۵۴
	جامی	ش	۶۵، ۴۵، ۲۱، ۲۰
	جبریل	شیراز	۱۲
	جمشید	شیرین	۶۴، ۲۲
		ط	۲۱، ۲۰، ۴
چ		طهماسب	۱۶
	چین	۲۰، ۱۷، ۱۵	
ح		ع	
	حسین	عبدی	۱۵، ۱۴، ۱۳، ۵
	خ		۱۵
	ختن		۷۰
	خراسان	علی (بن ابی طالب)	۱۵، ۱۴، ۱۳
	خسرو	ک	۲۲، ۱۵
		کاوس	۲۰، ۱۸، ۱۶، ۱۰
			۲۵، ۲۴، ۲۲، ۲۱
ل		ل	۶۳
	خضر (پیغمبر)	لیلی	۷۱، ۳۲، ۶
	خیبر	م	۱۴
			۷۲، ۲۳، ۲۰

۷۲، ۴۵، ۲۳، ۲۰	مجنون
۱۵، ۱۴، ۶، ۵	محمد (پیغمبر)
۱۴	مرتضی (ر. ک. به علی)
۳۳، ۱۱، ۶	مسیح (پیغمبر)
۱۵، ۱۴، ۸، ۷، ۶	مصطفی (ر. ک. به محمد)
۱۵، ۱۳	مهدی
۱۵، ۶	موسی (پیغمبر)
	ن
۲۴، ۲۲، ۲۱، ۲۰	نظامی
۶۳	
	هـ
۴۷، ۴۵	هندو
۲۲، ۲۰	هندوستان
	ی
۲۰	یحیی (پیغمبر)
۵۸، ۱۱، ۶	یوسف (پیغمبر)
۶	یونس (پیغمبر)

فهرست مطالب متن

۳-۱	مناجات
	به نام آنکه طرح دفتر درد به نام عاشق ثابت قدم کرد
	دست تضرع به مناجات به درگاه بی نیاز گشودن و درد دل آزار جگر فرسای باز نمودن و نجات
۵-۳	خواستن از ورطهٔ بیم آن .
۸-۵	نگین ساخت لعل نوشین از رشک حور و شور انداختن درین سرای ظهور از نعت حبیبی... پرواز کردن آن همای سدره نشیمن خاک و گذشتن از نه بام افلاک و به وصال محبوب حقیقی
۱۳-۸	رسیدن و چندین هزار ساله راز به یک طرفه العین شنیدن ...
۱۶-۱۳	منتقبت ائمهٔ اثنی عشر...
۱۸-۱۶	مدح نواب سپهر رکاب کامرانی جهانبانی ...
۲۰-۱۸	خطاب زمین بوس
۲۴-۲۰	سبب جمع آوردن اوراق متفرقه و طرح کردن این دفتر ...
۲۷-۲۴	صفت سخن ...
۲۸-۲۷	آغاز کتاب و شرح حال خراب و شکر گزاری غم...
۳۳-۲۸	حرف اول در حکایت عشق ...
۳۵-۳۳	صفت جمال معشوق حقیقی... و تقریب انگیختن حکایت عشقبازی به معشوقان مجازی
۳۷-۳۵	صفت حسن معشوقی ...
۴۱-۳۷	ذکر خونابه ریزی دیده از شرحه های دل ...
۴۶-۴۱	حکایت شب وصل ...
۵۱-۴۶	حکایت شبهای فراق و شکایت تنهای محترق از فرط اشتیاق...
۵۴-۵۱	صفت بهار و داستان سرای این بلبل زار در هر چمن بر سرو و یاسمن در شوق آن گلروی بنفشه موی.
۵۶-۵۴	صفت تابستان و اشتعال نایرهٔ عشق از صمیم جان و اشتعال نظم جان گداز و نوای آتش انداز.
۶۷-۵۶	صفت خزان و باد پیمایی این سرگشتهٔ دشت بی نوای و همدمی کردن با باد وزان خزانی.
۶۱-۵۷	صفت زمستان و بارندگی دیدهٔ غمدیده در عشق دلستان.
۶۷-۶۱	حرف ثانی در شرح حال خود و شکایت ابنای زمان...
۶۹-۶۷	مقاله در تسلی خاطر و منع شکایتهای اکابر و اصاغر و خالص ساختن ضمیر کسر از هر گونه تشویر ...
۷۱-۶۹	تتمهٔ داستان بعد از محو درد دلی چند... و مشکل چند که از محبان مجازی هم گینان را قرع سمع
	گشته و خالص عشق در مقامات عارفان بعد از حصول آن تا درجهٔ توحید و اتحاد و وحدت و فنا.
۷۴-۷۱	مشک سایی خامه جهت خاتمهٔ این نامهٔ پر فسون.